

FRANCIS BACON

NOUA ATLANTIDĂ

idei politice fundamentale

N

Francis Bacon

Noua Atlantidă

Francis Bacon
SYLVA SYLVARUM: OR A NATURAL HISTORIE. IN TEN CENTURIES...
PUBLISHED AFTER THE AUTHORS DEATH BY WILLIAM RAWLEY.
(NEW ATLANTIS. A WORKE UNFINISHED.), London 1627
Coperta colectiei: DANA MOROIU
Redactor: OANA IONAȘCU
Tehnoredactor: NIȚĂ CONSTANTIN

STUDIU INTRODUCATIV

NOUA ATLANTIDĂ: ÎNTRE UTOPIE ȘTIINȚIFICĂ, ROMAN ESOTERIC ȘI SPECTACOL DE MĂȘTI

Cititorul care deschide pentru prima oară Noua Atlantidă descoperă destul de repede că se găsește în fața unei scrieri pline de capcane și paradoxuri. Ceea ce începe destul de convențional ca o povestire de călătorie - un gen foarte la modă în prima jumătate a secolului al XVII-lea - se transformă după primele pagini în descrierea unei societăți fericite, guvernate de un invizibil dar atotputernic colegiu savant, Casa lui Solomon, format din înțelepți care par să cumuleze rolurile de organism juridic, biserică de stat și institut de cercetare. Ceea ce pare să se dezvolte în continuare ca o scriere utopică - descrierea obiceiurilor, vieții cotidiene sau structurii de guvernare a unei societăți perfecte, fericite sau drept întemeiate - se transformă destul de curând într-o stranie descriere de proceduri „științifice” și detalii despre organizarea, funcționarea și ierarhia Casei lui Solomon, o instituție de cunoaștere și putere; o instituție care colectează, organizează și glorifică descoperirea secretelor naturii. Astfel, povestea părăsește societatea insulei fericite și canonul utopic pentru a se metamorfoza într-un alt gen literar la modă în epoca

respectivă: romanul esoteric al unei societăți secrete care iese din ascundere și se comunică lumii¹.

Noua Atlantidă este una dintre ultimele scrieri ale lui Bacon, publicată postum de William Rawley, secretarul și capelanului baronului Verulam, în 1627. Așa cum veți vedea din prefața lui Rawley, scrierea ne este prezentată ca neterminată; conform planului inițial, ne spune Rawley, ea ar fi trebuit să mai conțină o parte privind organizarea politică a misterioasei insule Bensalem. Chiar și așa, însă, cititorul este captat la prima lectură mai puțin de descrierea insulei, a locuitorilor și a obiceiurilor lor și mult mai mult de misterioasa Casă a lui Solomon, o instituție care a acaparat imaginația multora dintre cei care s-au încumetat să ofere o interpretare acestei stranii scrieri baconiene. Și acest lucru nu este de mirare: Casa lui Solomon are toate atributele pentru a ne capta imaginația. Este descrisă ca o întreprindere colectivă destinată efectuării „tuturor lucrurilor posibile”, „lărgirii granițelor stăpânirii umane”, pare să se ocupe cu organizarea de experimente, cu producerea și înregistrarea de noi descoperiri științifice; în același timp, însă, păstrează, cumpără și vinde secrete - mai ales prin intermediul a ceea ce seamănă mult cu expedițiile de spionaj - astfel încât este în poziția de a ști tot ce se întâmplă în lumea cunoscută rămânând în același timp invizibilă pentru europeni. Părinții casei lui Solomon par să fie persoane cu vocație religioasă și morală, înregimentate într-o structură ierarhică fixă în care cunoașterea și înțelegerea naturii sunt apanajul doar a acelora

¹ Francis Yates a sesizat, cu peste 30 de ani în urmă, remarcabilele asemănări de limbaj și imagistică care există între scrierea lui Bacon și scrieri esoterice de la sfârșitul secolului al XVI-lea cum ar fi manifestele rozicruciene sau „romanul” lui Johan Valentin Andreae, *Nunta chimică* a lui Christian Rosencreuntz. Yates subliniază în special faptul că o parte dintre primii cititori ai Noii Atlantide au făcut aceste asociații, și citează mai multe exemple în acest sens. Yates, F., *Iluminismul rozicrucian*, traducere de Petru Creția, Humantias, București, 1997.

plasați foarte sus în ierarhia instituțională. Sunt descriși ca posedând puteri și secrete uimitoare: de la stăpânirea vânturilor la producerea iluziilor, de la cunoașterea tuturor limbilor la mersul prin aer sau pe sub apă. Mai mult, această stranie instituție este nu numai depozitara cunoașterii științifice, ci și a revelației și dogmei creștine - episodul creștinării insulei Bensalem fiind unul dintre cele mai vii, mai pregnante și mai misterioase din Noua Atlantidă.

De-a lungul a celor aproape 400 de ani care au trecut de la publicarea postumă a *Noii Atlantide*, Casa lui Solomon a fost pe rând considerată un fel de imagine vizionară a științei viitorului,¹ o reprezentare codificată a unei societăți secrete² sau descrierea literară a unui nou mod de a imagina puterea

¹ Această direcție de interpretare a fost inaugurată, în secolul XX, de cartea lui Farrington B., *Francis Bacon: Philosopher of Industrial Science*, (New York, 1949). Există numeroase astfel de interpretări care atribuie Casei lui Solomon rolul de model, de instituție ideală pentru producerea cunoașterii, de institut de cercetare avant la lettre. Astfel sunt Prior M.E., „Bacon's Man of Science”, în Vickers, B. ed., *Essential articles for the study of Francis Bacon*, (Londra, 1972) 140-163, Zetterberg, „Echoes of Nature in Salomon's House”, *Journal of the History of Ideas*, 43 (1982) 179-193. O interpretare similară care vede în Casa lui Solomon o rescriere a proiectului intelectual privind producerea și păstrarea cunoașterii care l-a preocupat pe Bacon de-a lungul întregii sale cariere este Leary J.E., *Francis Bacon and the Politics of Science*, (Ames, 1994). Editorii operelor complete ale lui Francis Bacon, Spedding și Ellis, adoptă aceeași poziție. Pentru ei, *New Atlantis*, este o „consemnare a propriilor sentimente ale lui Francis Bacon”, privind realizarea marelui său proiect de reformă a cunoașterii. Vezi *The Complete Works of Francis Bacon*, editate de Spedding J., Heath D., Ellis R.L., 14 vol., (New York, 1858-1874). De aici înainte vom cita aceste volume ca WFB urmate de numărul volumului și pagina; referința de mai sus este WFB III 122.

² Este interpretarea sugerată de Francis Yates în *Iluminismul Rozicrucian*, ed. cit., Cap. 9.

politică.¹ Această divergență de interpretări s-a extins asupra textului însuși. *Noua Atlantidă* a fost citită ca una dintre utopiile caracteristice modernității² sau ca un proiect utopic de societate științifică,³ ca o rescriere a marelui proiect baconian de reformă a cunoașterii;⁴ ca un model de funcționare a „noii științe”, ca o critică a puterii politice din Anglia secolului al XVII-lea⁵ ca o ficțiune literară „cu cheie” al cărei principal scop era să comunice, dar și să ascundă, vederile neortodoxe ale autorului ei despre relația dintre știință

¹ De exemplu Spitz D., „Bacon’s New Atlantis: A Reinterpretation”, *Midwest Journal of Political Science* 4 (1960) 52-61, Kendrick C., „The Imperial Laboratory: Discovering Forms in the New Atlantis”, *ELH* 79 (2003) 1021-1042.

² Weinberger J., „Science and Rule in Bacon’s Utopia: An Introduction to the reading of the New Atlantis”, *The American Political Science Review* 70 (1976) 865-885. În viziunea lui Weinberger, gândirea utopică modernă originează în promisiunile științei moderne; nu este altceva decât „expresia politică a pretențiilor științei de a ușura condiția umană și de a lărgi granițele stăpânirii umane” (op.cit., p. 865). Ca urmare, *Noua Atlantidă* inaugurează un gen utopic diferit de utopiile clasice. Vezi și Weinberger J., *Science, Faith and Politics: Francis Bacon and the Utopian Roots of the Modern Age*, (Cornell, 1985).

³ Așa cum vom vedea în continuare, în această cheie a fost citită *Noua Atlantidă* în secolul al XVII-lea de către fondatorii Royal Society care au luat-o nu o dată ca model declarat. Pentru discuția modului în care Casa lui Solomon a funcționat ca model imaginar de legitimare a „noii științe” vezi Lynch W., *Solomon’s Child: Method in Early Royal Society of London*, Stanford University Press, (New York, 2001).

⁴ Leary J.E., *Francis Bacon and the Politics of Science*, (Ames, 1994), Jardine L., Stewart A., *Hostage to Fortune. The Troubled Life of Francis Bacon*, (New York, 1995).

⁵ Mickael Popelard, „Voyages et utopie scientifique dans La nouvelle Atlantide de Bacon”, *Etudes Epistémè*, 10 (2006) 3-24, Kendrick C., „The Imperial Laboratory: Discovering Forms in Bacon’s New Atlantis”, *ELH* 79 (2003) 1021-1042.

și religie,¹ ca un prim manifest al colonialismului² și așa mai departe. Probabil nici una din scrierile lui Bacon nu este atât de mult citită, nici atât de comentată, din perspective atât de diferite. În parte, acest lucru se datorează situației ambigue în care se află domeniul „studiilor baconiene” de ceva vreme: la intersecția între istoria ideilor, istoria literaturii engleze, filosofie, teoria cunoașterii, istoria științei și studii culturale. Pe de altă parte, interpretările divergente ale *Noii Atlantide* nu aparțin secolului XX (sau XXI) ci s-au născut chiar în secolul al XVII-lea. Astfel, într-o carte foarte citită în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, *The Anatomy of Melancholy*, Robert Burton denumeste *Noua Atlantidă* „a poeticall commonwealth”³ și o clasează printre utopiile vremii, împreună cu *Cetatea Soarelui* a lui Thomasso Campanella și *Christianopolis* a lui Johan Valentin Andreae.⁴ Cam în aceeași perioadă, diverși membri ai nou înființatei Societăți Regale britanice vedeau în *Noua Atlantidă* o scriere menită să promoveze noua filosofie experimentală, iar în Casa lui

¹ Renaker D., „A Miracle of Engineering: The Conversion of Bensalem in Bacon’s New Atlantis”, *Studies in Philology* 87 (1990) 181-193, Spitz D., „Bacon’s New Atlantis: A Reinterpretation”, *Midwest Journal of Political Science* 4 (1960) 52-61.

² Whitney C., „Merchants of Light: Science as Colonization in the New Atlantis”, in Sessions W.A., *Francis Bacon’s Legacy of Texts*, (New York, 1990), Kendrick C., art. cit.

³ Burton R., *The Anatomy of Melancholy*, (Londra, 1668) 60, 63.

⁴ Destul de interesant, Utopia lui Morus lipsește din enumerarea lui Burton, iar *Noua Atlantidă* este plasată în contextul scrierilor utopice cu puternică încărcătură religioasă și esoterică. Johann Valentin Andreae este presumptivul autor al manifestelor rozicruciene, iar *Christianopolis*, apărut în 1619, a fost adesea interpretat ca un manifest de reformă religioasă aparținând unui grup luteran preocupat în egală măsură de reforma morală și religioasă a protestantismului și de alchimie. Vezi Andreae J.V., *Christianopolis*, editat și tradus de Thompson E. H., *International Archive of the History of Ideas*, 162 (Kluwer, 1999). Vezi și Dickson D.R., *The Tesser of Antilia. Utopian Brotherhoods and Secret Societies in the Early Seventeenth Century*, Brill (Leiden, 1998).

Solomon, tipul de instituție destinată să facă posibilă „revoluția științifică”. Astfel, Thomas Sprat și Joseph Glanvill, apologeții noii instituții științifice, trimit explicit la Bacon ca la sursa de inspirație din spatele constituirii Societății Regale. *Noua Atlandidă* este descrisă de Glanvill ca un proiect în care Bacon a construit „o Societate consacrată experimentului, pe un model romanesc. El n-a putut însă merge mai departe; timpul nu era încă copt pentru o asemenea realizare.”¹

Unul dintre membrii fondatori ai Societății Regale, John Evelyn, face din Casa lui Solomon modelul ideal al oricărei comunități științifice.²

Cei care văd în Casa lui Solomon un model și o inspirație pentru „noua filosofie” nu se opresc însă la folosirea metaforică a sintagmei sau la trimiteri pasagere la text. Așa cum vom vedea în continuare, Casa lui Solomon a fost într-un mod foarte concret una dintre sursele de inspirație în încercările de fundamentare, reformare sau legitimare a noului discurs științific în a doua parte a secolului al XVII-lea. Societatea Regală, Colegiul Medicilor sau diferite cercuri și grupuri intelectuale din a doua jumătate a secolului al XVII-lea au fost, nu o dată, denumite astfel. Putem spune că *Noua Atlantidă* a exercitat o adevărată fascinație, atât printre partizanii noii științe cât și în rândul unor mișcări intelectuale mai puțin cunoscute și mai esoterice. Există o serie de scrieri care continuă *Noua Atlantidă*, sau altele, care, pornind de la ea, imaginează diferite instituții care să asigure progresul cunoașterii. Vom discuta o parte dintre ele în paragrafele următoare. Să spunem deocamdată doar atât: fiecare dintre aceste citiri ale *Noii Atlantide* se face într-o cheie interpretativă diferită. Astfel, Joseph Glanvill, de exemplu, continuă scrierea

¹ Glanvill J., *Plus Ultra* (Londra, 1668) 88.

² Evelyn J., *Introductions concerning Erecting of a Library*, (Londra, 1661), prefață. Societatea Regală este nu o dată numită, în pamfletele vremii, „adevărata casă a lui Solomon”.

baconiană cu scopul de a arăta că noua filosofie și religia sunt aliați naturali, așa cum îi înfățișează

Bacon în descrierea literară a unui tărâm utopic unde ele sunt apanajul aceleiași instituții.¹ Pe de altă parte, Abraham Cowley publică în 1661 proiectul constituirii unui colegiu filosofic consacrat progresului cunoașterii în care se inspiră liber din descrierea Casei lui Solomon.²

Cum se explică, însă, atâtea interpretări divergente? De unde provin atâtea grile de lectură diferite? Ce are textul lui Bacon încât permite atâtea volute interpretative?

Poate că cel mai semnificativ lucru de observat atunci când începem să citim Noua Atlantidă este numărul mare de ambiguități, paradoxuri, situații și personaje cu dublu înțeles care abundă în povestire. În Noua Atlantidă nimic și nimeni nu este ce pare a fi. Un echipaj de marinari neindentificați este azvârlit pe țărmurile unei insule necunoscute doar pentru a se găsi imediat într-o fabuloasă căutare cu trimiteri mitice la capătul căreia revelarea secretului insulei capătă conotații religioase: cunoașterea salvează individual și trimite la salvarea colectivă. Insula Bensalem le apare marinarilor europeni ca un „ținut miraculos”, un „tărâm angelic”, un pământ al fericirii. În fața ochilor uimiți ai europenilor se dezvăluie o societate necunoscută, trăind sub guvernarea legii naturale în pace și armonie; o societate „invizibilă” literalmente (despre misterioasa insulă nu se știe nimic, însă bensalemienii călătoresc peste tot și sunt la curent cu ceea ce se întâmplă în restul lumii), o lume protejată de o lege a secretului care este însă, iată, încălcată de chiar cei investiți pentru a o apăra. Desfășurarea narațiunii este o revelare progresivă a acestui secret, culminând cu îndemnul final adresat marinarilor de a

¹ Glanvill J., „Anti-fanatical Religion and Free Philosophy. In a Continuation of New Atlantis”, în *Essays on Several Important Subjects on Philosophy and Religion*, (Londra, 1676).

² Cowley A., *A Proposition for the Advancement of Learning*, (Londra, 1661).

duce mai departe povestea astfel aflată. Și paradoxurile nu se opresc aici. Insula Bensalem este locuită de creștini; aceștia au primit însă revelația printr-un miracol foarte neobișnuit și extrem de teatral, accesibil cu adevărat numai învățaților Casei lui Solomon. „Creștinarea” se face printr-un dublu miracol: o apariție miraculoasă a unei cruci de lumină - nu pe uscat, ci pe mare - care dispare însă, spărgându-se într-o puzderie de stele și lasă în urmă o arcă cu textele canonice și apocrife ale Scripturilor, inclusiv unele dintre scrierile pierdute pentru europeni.¹ Ca urmare, religia bensalemienilor este, dintru început, superioară celei europene, măcar ca surse și întemeiere. În același timp, nimic în *Noua Atlantidă* nu lasă să se întrevadă vreo urmă de cult; dimpotrivă, în singurul episod în care vedem cum se desfășoară un episod din viața locuitorilor insulei, *Sărbătoarea Familiei*, ritualul religios creștin este cu desăvârșire absent.² În același timp, o mare parte din descrierile *Noii Atlantide* sunt descrieri de proceduri și ritualuri consacrate cunoașterii,³ comunității științifice, descoperitorilor și „întemeietorilor” științei etc.

Așa cum a fost observat, de asemenea, desfășurarea Noii Atlantide are ceva din episoadele unui scenariu de teatru sau, mai precis, dintr-un spectacol de măști elisabetan; ⁴

¹ Pentru discutarea caracterului vizual și „scenic” al acestui miracol vezi Renaker D., art. cit., 1990 și Coffey D., „As in a theatre”: scientific spectacle in Bacon’s New Atlantis”, *Science as Culture* 13 (2004) 259-290. David Renaker subliniază că realizarea de iluzii optice de tot felul este enumerată de Bacon la loc de frunte printre realizările Casei lui Solomon; cu alte cuvinte, părinții Casei lui Solomon sunt, în principiu, perfect capabili să pună în scenă „miracolul” așa cum este el prezentat. Donna Coffey subliniază înrudirea dintre „spectacolul” miracolului pe care bensalemienii îl privesc de la distanță, „ca la teatru” și spectacolul de măști, atât de popular la curtea lui Iacob I.

² Sau, mai precis, ritualul asociat „Sărbătorii familiei” prezintă mai curând elemente antice decât creștine, așa cum vom vedea în continuare.

³ Kendrick C., art. cit., 2003, Leary J.E., op. cit., 2004.

⁴ Coffey D., art. cit., 2004.

personajele apar, își dau replica, ținând un discurs cel mai adesea neterminat, și dispar. Narațiunea pare astfel construită încât să stimuleze curiozitatea, lăsându-ne la încheierea fiecărui episod cu senzația că am întrezărit, doar, ceea ce ni s-a arătat dincolo de cortină.

O serie de paradoxuri înconjoară și ceea ce pare să fie nucleul *Noii Atlantide*, descrierea Casei lui Solomon și a activităților acesteia. Aparent, avem de-a face cu o societate al cărei scop este producerea cunoașterii; totuși, cea mai mare parte dintre realizările comunicate de Părintele Casei lui Solomon trimit nu la noi descoperiri, ci la modalități de preservare, înregistrare și transmitere a cunoștințelor acumulate pe cele mai diferite căi. Deși ni se oferă o lungă listă de descoperiri uimitoare, de la mersul prin aer și sub apă la prelungirea vieții, conservarea alimentelor prin frig și producerea de aliaje, majoritatea acestora sunt departe de a fi invențiile lui Bacon. Așa cum a arătat Rosalie Cole, cele mai multe dintre invențiile și descoperirile care figurează în *Noua Atlantidă* erau bine cunoscute la curtea lui Iacob I; ele reprezintă mai puțin o listă de anticipații științifice cât, mai degrabă, un inventar de lucruri uimitoare atât de dragi omului Renașterii, o colecție demnă de o „cameră de minuni”.¹ O parte dintre descoperirile enumerate sunt discutate sau chiar puse în aplicare la curtea lui Iacob I, o altă parte sunt unele de care Bacon însuși se ocupă în scrierile sale, preluând de la alții și sugerând posibile dezvoltări sau aplicații. Ce e straniu, însă, e în ce mod se relaționează Noua Atlantidă cu „știința baconiană”; și de acest lucru vom încerca să ne ocupăm în continuare.

Lista de paradoxuri nu se oprește aici: paradoxale sunt și personajele, sau „măștile” prin intermediul cărora ne este spusă povestea: un guvernator al Casei Străinilor este „prin

¹ Colie R., „Cornelis Drebbel or Salomon de Caus: two Jacobean models for Salomon's House”, *Huntington Library Quarterly* 18 (1954) 245-260.

vocație” preot creștin într-o societate în care revelația și dogma sunt apanajul filosofilor; cel mai informat personaj este evreul Joabin, - un „străin”, neintegrat în societatea bensalemiană - și totuși, cel care știe totul atât despre obiceiurile populației cât și despre organizarea Casei lui Solomon. Nici nivelul politic al lecturii nu e mai lipsit de bizarerii: pornind de la „monarhul absent” care ar trebui să conducă insula și căruia filosofii Casei lui Solomon îi comunică acele descoperiri pe care le cred de cuviință, și până la „invizibilitatea” părinților Casei lui Solomon despre care aflăm că nu se arată locuitorilor decât o dată la 20 de ani. De fapt, la o lectură mai atentă, cititorul Noii Atlantide va descoperi cu uimire că între Casa lui Solomon și societatea Bensalemului nu există aproape nici un fel de legătură. În afara momentului în care primesc și certifică revelația creștină, frații Casei lui Solomon nu intervin în nici un fel în viața locuitorilor insulei; atunci când își fac apariția în public, „spectacolul” este cel care pare să conteze, și nu intervenția lor în guvernarea sau educarea locuitorilor Bensalemului. De altfel, locuitorii insulei nu par să beneficieze în nici un fel de descoperirile științifice realizate de Casa lui Solomon - nimic din ce ne este prezentat de Bacon ca reprezentând viața bensalemienilor nu este mai impregnat de „știință”, de cunoașterea mai aprofundată a naturii sau de tehnologie decât viața marinarilor europeni. Fericirea bensalemienilor se datorează mai degrabă unei vieți simple, patriarhale, în acord cu natura, și nu vreunei cuceriri a „noii științe”.

Să ne oprim aici cu enumerarea stranieților și paradoxurilor poveștii și să privim puțin textul însuși. Ne aflăm de la început într-o situație interesantă: *Noua Atlantidă* este singura scriere de ficțiune a unui autor care a dus în majoritatea scrierilor sale un război susținut împotriva ficțiunilor de orice fel și a cărei atitudine în privința imaginației

este cel puțin ambiguă.¹ Așa cum a remarcat recent Sarah Hutton,

„În Noua Atlantidă avem, deci, nu doar o curiozitate - o ficțiune baconiană - ci un paradox interpretativ: singura evadare în teritoriul ficțiunii narative a unui autor care repudia farmecele limbajului; o operă a imaginației care a fost citită cel mai adesea ca un document factual al proiectului baconian pentru progresul cunoașterii și, mai ales, al științei. Deși se prezintă ca o ficțiune narativă neterminată, este tratată ca un epitom al muncii de o viață a autorului; cât despre starea ei neterminată, este interpretată ca o emblemă a incompletitudinii proiectului însuși la moartea autorului.”²

Acest paradox interpretativ va deveni evident în cele ce urmează; voi încerca să-l pun în evidență, pornind de la întrebarea „Cum citeau acest text contemporanii lui?”. Vom vedea astfel că interpretările din ultimii ani adresează, de cele mai multe ori, întrebări care-i preocupau deja pe contemporanii lui Bacon. La unele dintre acestea, însă, cititorii secolului al XVII-lea aveau un răspuns - de multe ori unul extrem de interesant - pentru că pleca de la un context

¹ Problema rolului imaginației la Bacon a fost, de altfel, îndelung discutată de comentatori. Recent, o serie de analize au pus în evidență importanța imaginației pentru Bacon, reabilitând și o întreagă teorie a comunicării cunoașterii cu ajutorul ficțiunilor: parabole, analogii, opere ale imaginației în genere. Vezi, de exemplu, Butler T., „Bacon and the Politics of Prudential Imagination”, SEL 46 (2006) 93-111, Manzo S.A., „Holy Writ, Mythology, and the Foundations of Francis Bacon’s Principle of the Constancy of Matter”, Early Science and Medicine 4 (1999) 114-126, Park K., „Bacon’s «Enchanted Glass»”, ISIS 75 (1984) 290-302.

² Hutton S., „Persuasions to Science: Baconian rhetoric and the New Atlantis”, in Pierce B., (ed.), New Atlantis: New Interdisciplinary Essays, (Manchester, 2001) 48-59, 48-49.

interpretativ care, astăzi, este mai puțin evident.¹ Pornind de la o reconstrucție a acestui context pierdut vom putea înțelege și explicita o serie dintre enigmele acestui text cu multe niveluri de lectură.

Primul nivel contextual care merită investigat este chiar locul textului de care vorbim printre scrierile baconiene. Pornind de la această întrebare putem clarifica deja unul dintre interesantele puncte din discuția de mai sus, și anume însuși statutul de scriere neterminată al *Noii Atlantide*. Acest statut a fost de altfel chestionat de numeroși interpreți, atât în secolul XX² cât și în secolul al XVII-lea. Pentru acei dintre cititorii lui Bacon care se apropie de Noua Atlantidă după ce au citit restul scrierilor sale, sau având în minte marele proiect de reformă a cunoașterii propus de acesta în prefața la Marea Instaurare, în introducerea la Noul Organon sau în *The Advancement of Learning*, Noua Atlantidă este în mod natural centrată pe descrierea Casei lui Solomon și, cel puțin structural, pare să fie un text complet, destinat creionării modului în care ar trebui să funcționeze știința modernă. Sau, mai precis, nu este un text mai puțin terminat decât celelalte texte invocate mai sus și în care Bacon își prezintă marele proiect de reformă a cunoașterii. Este o trăsătură caracteristică a scrierilor lui Bacon să fie „neterminate” sau declarate „neterminate”;³ și acest lucru nu este întâmplător, așa cum voi încerca să demonstrez în continuare. Cu alte cuvinte, faptul că *New Atlantis* este prezentată ca scriere neterminată nu înseamnă că ne aflăm în fața unui manuscris

¹ Jalobeanu D., „Bacon’s Brotherhood and its classical sources: producing and communicating knowledge in the project of Great Instauration”, in Engel G., Zittel C., editori, *Francis Bacon and the birth of technology*, Interractions (Brill, 2007).

² De exemplu, Spitz D., „Bacon’s New Atlantis: A Reinterpretation”, *Midwest Journal of Political Science* 4 (1960) 52-61.

³ Whitney C., *Francis Bacon and Modernity*, Yale University Press, 1986, 189-191.

nepregătit pentru tipar, rămas printre hârtiile lui Bacon. *New Atlantis* este o scriere neterminată doar în măsura în care *Noul Organon* este și el una: proiectele baconiene având acest caracter de *work in progress*¹. Și tot asemenea altor texte baconiene, *Noua Atlantidă* pune problema reformelor instituționale, metodologice și filosofice necesare pentru a realiza progresul cunoașterii și pentru a institui o nouă „știință”.

Dar, oare, de ce „știință”² este vorba? Să nu ne lăsăm influențați de aparențe: nici organizarea Casei lui Solomon, cu accentul pus pe ierarhie, jurăminte de credință și păstrarea secretului, nici experimentele și observațiile, mașinăriile sau descoperirile pe care le veți găsi în textul Noii Atlantide nu seamănă din cale-afară cu „știința modernă”, oricât de larg am interpreta acest termen. Nu e de mirare că o serie de autori moderni au văzut în Casa lui Solomon mai degrabă o societate secretă care e deținătoarea absolută a surselor de putere (politică, religioasă, economică, științifică) decât o instituție

¹ Despre modul în care toate scrierile lui Bacon au acest caracter, vezi interpretările ușor diferite ale lui Spedding și Whitney. Pentru Spedding, faptul că Bacon rescrie la nesfârșit același proiect, recirculă aceleași idei, neterminând nici unul din textele pe care, în cele din urmă, le publică, este o măsură a eșecului. Pentru Whitney, dimpotrivă, avem de-a face cu o strategie; textele publicate sunt în mod intenționat prezentate ca părți neterminate ale aceluiași grandios proiect neterminat pentru a trezi în cititor curiozitatea și pentru a-i da sentimentul că poate participa, dacă vrea, la ducerea la îndeplinire a acestui proiect. Vezi Whitney C., *Francis Bacon and Modernity*, (Londra, 1986). Vezi și WFB III 508-510.

² Evident, termenul de „știință” nu există cu sensul de astăzi în momentul în care Bacon scrie *Noua Atlantidă*. Secolul al XVII-lea vorbește de „științe” pentru a desemna toate conținuturile cunoașterii organizate rațional; inclusiv magia, alchimia, medicina sau teologia. Termenul cel mai apropiat de ceea ce înțelegem astăzi prin „știință” este filosofie naturală. Aceasta, studiul organizat, teoretic și/sau experimental al naturii, cuprinde și el o serie de domenii, de la medicină la mecanică, de la cosmologie la alchimie. Vezi Jalobeanu D., *Inventarea modernității* 77-84.

științifică. Multe din trăsăturile ei favorizează o astfel de interpretare; organizarea ierarhică a Casei lui Solomon face, de exemplu, ca numai cei trei Interpreți ai Naturii aflați în fruntea ierarhiei să fie în stare să înțeleagă știința pe care instituția o produce; toate celelalte poziții subordonate sunt poziții de executanți care adună material și nu știu mai multe despre Natură decât ignoranții locuitori ai Bensalemului.¹ De asemenea, Casa lui Solomon funcționează adesea mai degrabă ca organizație politică: atunci când decide care secrete să fie făcute publice și care nu, de exemplu. În plus, una dintre importantele funcții îndeplinite de părinții Casei lui Solomon este cea de *negustori de secrete*; trei dintre ei sunt trimiși la fiecare 12 ani în lume unde se deghizează după portul ținutului în care ajung, rămânând astfel invizibili în ochii localnicilor - și au misiunea de a cumpăra: cărți, noutăți, descoperiri și secrete. În ciuda frumosului nume de *negustori de lumină* pe care îl dă Bacon acestei categorii, nu poate să nu-ți vină în minte mai degrabă imaginea unui serviciu de spionaj, sau, din nou - mai familiară pentru secolul al XVII-lea - cea a unei societăți secrete.

Un punct de pornire posibil în citirea Noii Atlantide și în înțelegerea măcar a unei părți din această lungă listă de trăsături stranie și paradoxale este să ne întrebăm cu ce ochi o citeau contemporanii lui Bacon. Dincolo de divergențele lor de interpretare, existau niște puncte comune care-i făceau, de exemplu, pe partizanii Societății Regale să vadă în acest text o

¹ Acesta este unul dintre motivele pentru care o serie de interpreți au fost tentați să vadă în spatele modelului Casei lui Solomon mai degrabă un model de exercitare a puterii politice întemeiat pe manipulare, dominație necondiționată și manevrare inteligentă a secretelor. Vezi de exemplu Spitz D., „Bacon's New Atlantis: A reinterpretation”, Renaker D., „A Miracle of Engineering: The Conversion of Bensalem in Bacon's New Atlantis” și de asemenea Weinberger J., „Francis Bacon and the Unity of Knowledge: Reason and Revelation”, in Solomon J., Martin Gimelli C., Francis Bacon and the Refiguring of Early Modern Thought, (Londra, 2005) 109-128.

descriere a unei societăți care avea ceva în comun cu noua filosofie experimentală. Voi încerca să demonstrez că aceste puncte comune se datorează modului în care este prezentată Noua Atlantidă în primele ei ediții, extrem de populare în secolul al XVII-lea, ca parte a unui proiect mai mare - și, evident, neterminat - de rescriere a Instauratio Magnai, programul baconian de reconstrucție a întregii cunoașteri moștenite, de producere și comunicare a „noii științe”.

1. TEXTUL ȘI PREZENTAREA LUI

La prima ediție, în 1626, *Noua Atlantidă* nu apare ca un text independent, ci ca partea a doua a unei cărți masive cu titlul *Sylva Sylvarum, or a Natural History in Ten Centuries*.¹ Prima parte, de peste 300 de pagini, este o *istorie naturală*, adică - în viziunea lui Bacon - materialul brut din care se constituie știința, depozitul de date și fapte de la care filosoful pornește pentru a ordona mai întâi fenomenele în clase și a construi apoi, pornind de la acestea, axiome și legi.² Bacon scrie și publică o serie de istorii naturale în ultimii ani din viață: *Istoria vânturilor*, *Istoria vieții și a morții*, *O istorie a densului și a rarului* etc. Aceste istorii naturale sunt colecții relativ ordonate de fenomene, observații, relatări la mâna a doua a unor astfel de fenomene și observații, ipoteze de lucru, liste de experimente care ar trebui încercate și așa mai departe.³ Genul literar este cel antic: istoriile naturale ale lui Pliniu cel

¹ În mod similar arată ediția din 1638. *Noua Atlantidă* este publicată împreună cu *Sylva Sylvarum* în mai multe ediții de secol al XVII-lea. Apare și separat, în câteva dintre edițiile operelor lui Bacon, după a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Pe de altă parte, toate edițiile de secol XVII ale *Sylva Sylvarum* sunt legate împreună cu *Noua Atlantidă*. Vezi Rees G., „An unpublished manuscript by Francis Bacon: *Sylva Sylvarum* drafts and other working notes”, *Annals of Science* 38 (1981) 377-412.

² Există mai multe texte relevante în care Bacon explică modul în care se relaționează istoria naturală cu filosofia naturală. Modelul cel mai general apare în *The Advancement of Learning* unde istoria naturală este baza unei piramide al cărei trunchi este filosofia naturală iar vârful este metafizica. WFB III 356. În *Parasceve ad historiam naturalem, et experimentalem* („Preparative toward a Natural and Experimental History”, un text atașat primei ediții din *Noul Organon*) istoriile naturale sunt considerate indispensabile pentru fundamentarea unei filosofii naturale „adevărate” și „active”; WFB IV 252.

³ Pentru detalii privind ce este o istorie naturală „baconiană” și modul în care aceste istorii naturale au devenit modul standard de a face știință până la sfârșitul secolului al XVII-lea, cel puțin, vezi Anstey P., „Locke, Bacon and Natural History”, *Early Science and Medicine* 7 (2002) 65-92.

Bătrân. Spre deosebire de autorii antici, însă, Bacon încearcă să sistematizeze, să grupeze fenomenele în clase și să propună metodologii de cercetare și ipoteze de lucru sau liste de întrebări pentru cercetătorii naturii care vor veni după el. Istoriile naturale devin fundamentul comun de plecare pentru toți cercetătorii naturii și, implicit, o bază pentru comunitatea intelectuală.¹ Aceste istorii naturale baconiene sunt extrem de populare în Anglia secolului al XVII-lea. Robert Boyle, Robert Hooke, John Evelyn, Walter Charleton și atâția alții din membrii fondatori ai Societății Regale scriu, la rândul lor, istorii naturale, continuând listele de întrebări și experimente lăsate deschise de Francis Bacon. Istoria naturală devine un gen; și ajunge să fie indisolubil asociată tipului de știință practicat de Societatea Regală.² În *A Proposition for the Advancement of Learning* (1661), Abraham Cowley conturează proiectul unui „colegiu filosofic” consacrat progresului cunoașterii, un colegiu care urma a fi alcătuit din 20 de profesori și 16 asistenți, finanțat de stat, centrat pe experimente și răspunzător nu numai de înregistrarea noilor descoperiri dar și cu păstrarea eficientă a celor descoperite în trecut. Studiul efectiv al celor implicați în partea de cercetare ar fi trebuit să conste din: „toate acele lucruri conținute în catalogul de istorii naturale anexate la *Noul Organon* al lordului Bacon”.³ Prima publicație științifică a lumii, *Philosophical Transactions of the Royal Society* este, în primii ani de existență, o suită de istorii naturale.⁴

¹ „Fără o istorie naturală și experimentală precum este cea pe care am de gând s-o descriu, nu s-ar putea face nici un fel de progres demn de rasa umană în filosofie sau în științe”, Parascve, WFB IV252.

² Lynch W., *Solomon's Child: Method in Early Society London*, (New York, 2001), Lynch W., „A society of Baconians?: The collective development of Bacon's method in Royal Society of London”, in Solomon J., Martin Gimelli C., *Francis Bacon and the Refiguring of Early Modern Thought*, (Londra, 2006) 173-203

³ Cowley A., 1661, 32.

⁴ Jalobeanu D., *Inventarea Modernității*, (Cluj, 2006).

Sylva Sylvarum, textul care precede *Noua Atlantidă* în ediția din 1626, este însă un tip foarte special de istorie naturală.¹ În primul rând, nu are un subiect de studiu; fenomenele investigate în cele zece cărți și peste trei sute de pagini sunt de o diversitate uluitoare: de la condensare și rarefiere la producerea și receptarea sunetelor, de la amestecuri, aliaje și mixturi la creșterea plantelor, de la producerea unor noi specii de animale la rețete medicale fanteziste, nimic nu este lăsat pe dinafară. O mare parte a cărții a 10-a se ocupă de producerea de iluzii, explicații ale funcționării imaginației, producerea fascinației, acțiunea la distanță a simpatiei și antipatiei, „transmiterea spiritelor și forța imaginației”² - este, adică, o carte de magie.³ Nimic foarte surprinzător: magia naturală era considerată, în secolul al XVII-lea, o parte a filosofiei naturale. Totuși, din perspectiva unui cititor al lui Bacon, *Sylva Sylvarum* este o carte ciudată. Ea contrazice o mare parte dintre preceptele metodologice stabilite în *Noul Organon*; amestecă experimentele și observațiile cu teoriile și ipotezele, aruncă în fața cititorului o diversitate de fenomene, folosește la fiecare pas surse antice pe care le citează sau nu. Într-adevăr, s-a arătat că cea mai mare parte a experimentelor și observațiilor din *Sylva Sylvarum* sunt relatări la mâna a doua după autori antici și moderni: James Spedding și Graham Rees au identificat cea mai mare parte a acestora. Este vorba de o diversitate de autori: Aristotel, Plinius cel Bătrân, Seneca, Giovanni Batista della

¹ Sensul literal al sintagmei *Sylva Sylvarum* este de „colecție de colecții”. Forma de *Sylva*, colecție de fapte, date, observații sau curiozități există în Renaștere înainte de Bacon, însă devine cu adevărat populară în a doua parte a secolului al XVII-lea în special datorită lui Bacon. Vezi De Bruyn F., „The Classical *Sylva* and the Generic Development of Scientific Writing in Seventeenth-century England”, *New Literary History* 32 (2001) 347-373.

² *Sylva Sylvarum*, (Londra, 1638) 234.

³ Lucru recunoscut de Bacon însuși, vezi *Sylva*, Century I, 93. WFB II 378.

Porta, Cardano etc.¹ O parte dintre aceștia sunt citați, alții nu. În multe locuri citarea directă este înlocuită cu „anticii spun”, sau „se spune” etc.

Nu e de mirare că în fața unei asemenea cărți, criticul modern depune armele. În fond, avem de-a face cu două texte neterminate, publicate postum, rămase în manuscris și prezentate ca formând o unitate doar de editorul lor, capelanul și secretarul lui Bacon, William Rawley. Ce ne oprește să le considerăm simple încercări nereușite, primul - un carnet de lucru cuprinzând idei, sugestii și observații „de încercat pe viitor” - iar celălalt, un proiect neterminat de a scrie o utopie „științifică”?

Ei bine, există mai multe argumente împotriva unei astfel de interpretări. Primul este contextual: *Sylva Sylvarum*, acest text aparent compozit, a fost de departe cea mai populară dintre scrierile lui Bacon în secolul al XVII-lea, printre „pionierii științei moderne” și nu numai. Există mai multe ediții ale acestui text decât ale Noului *Organon*; iar atunci când *Boyle sau Hooke sau Charleton se refereau la continuarea operei lui Bacon, referințele precise sunt adesea la Sylva Sylvarum și nu la celelalte istorii naturale.*² Popularitatea textului nu se limitează la Anglia. *Sylva Sylvarum* și *Noua Atlantidă* sunt traduse destul de repede - în 1631 - în franceză, de Pierre Amboise, însoțite de un *Discours sur la Vie de M.*

¹ Rees G, „An unpublished manuscript by Francis Bacon” 390391.

² Robert Boyle, de exemplu, menționează în *Certain Physiological Essays* (1669) necesitatea de a colecționa serii întregi de „particulare” (observații asupra fenomenelor individuale) și de a aduna material experimental pentru a scrie o continuare a istoriei naturale baconiene din *Sylva Sylvarum*.

Bacon.¹ De asemenea, în Anglia, o serie de autori au publicat continuări ale acestui text; aproape că am putea vorbi despre inaugurarea unui gen literar.²

Al doilea argument privește redactarea *Sylva Sylvarum*. Graham Rees a descoperit că nu avem de-a face cu un carnet de însemnări sau cu o primă redactare, ci cu un manuscris pregătit pentru tipar, trecând prin cel puțin o rescriere și o serie de corecturi succesive care l-au adus în forma prezentată de Rawley.³

Ce este, de fapt, *Sylva Sylvarum*? Titlul trimite deja la caracterul special al acestei istorii naturale: este o colecție sau un depozit de fapte, observații și experimente, în stare brută, neprelucrată, materialul de construcție pentru istoriile naturale viitoare. Cu alte cuvinte, *Sylva* este un text construit pentru posteritate în care li se indică cercetătorilor naturii direcții de cercetare. De aceea, experimentele sunt adesea intercalate cu teorii, observații generale, ipoteze de lucru sau diverse alte considerații de natură să direcționeze atenția și

¹ *Sylva Sylvarum et Nouvelle Atlantide*, tr. Pierre Amboise, (Paris, 1631). Amboise editează ambele texte într-un mod destul de interesant în sine, reorganizează *Sylva* după tipul de fenomene descrise, iar în prefață ne înfățișează un Bacon retras la reședința lui de la țară înconjurat de aparate și experimente - unde aparatul descrisă aduce mai curând cu laboratorul alchimistului.

² Câteva exemple: Austen R., *Observations upon some part of Sir Francis Bacon's Naturall History*, (Oxford, 1658), Childrey J., *Britannia Baconica, or The natural rarities of England, Scotland and Wales*, (Londra, 1660), Plat R., *The Natural History of Stafford-shire*, (Londra, 1686). O examinare critică a *Sylva* în contextul unei întregi critici a operei baconiene face Alexander Ross, în *Arcana microcosmi*, Londra, 1651.

³ Rees G., „An unpublished manuscript by Francis Bacon” 392393.

imaginația celui care s-ar apuca să studieze natura dintr-o perspectivă baconiană.¹

Merită menționat în acest punct un element iconografic: pagina de gardă a ediției din 1629 a *Sylva Sylvarum* ne înfățișează un glob pământesc înconjurat de ape, situat între cele două coloane care simbolizează granițele lumii cunoscute: Coloanele lui Hercule, sau strâmtoarea Gibraltar. Globul pământesc poartă inscripția *Mundus Intellectualis*, iar deasupra lui strălucește soarele cunoașterii identificat cu divinitatea, încadrat de două capete de îngeri înaripați. Sunt multe elemente interesante în această imagine, însă cel mai interesant dintre ele este modul în care poate fi ea citită pornind de la o altă faimoasă imagine: frontispiciul *Instauratio Magna*, adică a marelui proiect baconian de reformă a cunoașterii, publicat în 1620.

Plasarea în cadru este aceeași în ambele imagini: pe marea dintre coloanele lui Hercule, adică la granița simbolică dintre lumea cunoscută și oceanul încă neexplorat. În primul caz, avem o corabie care trece această graniță sau se întoarce din explorare. În al doilea caz, corabia este înlocuită cu întregul glob al „lumii intelectuale”: este ceea ce ni se oferă spre explorare în *Sylva Sylvarum*. Iconografic, mesajul este destul de explicit: cititorii lui Bacon au acum în mână nu o parte sau alta a proiectului Marii Instaurări, ci materialul care să-i ajute în explorarea lumii intelectuale aflate acum (grație reformei produsă de Marea Instaurare) mult mai la îndemână. Totul pus sub aceeași trimitere la lumina divină a cunoașterii, una dintre imaginile care reapar constant în scrierile baconiene. Cu alte cuvinte, *Sylva Sylvarum* se prezintă cititorului, chiar de la prima pagină, ca o continuare a

¹ Există în *Sylva Sylvarum* și alte elemente teoretice: clasificări ale fenomenelor, axiome, reguli de construcție, chiar legi generale sau principii, așa cum este, de exemplu, principiul central al teoriei materiei baconiene după care orice corp este alcătuit din două tipuri de materie, una „tangibilă” și una „pneumatică”.

Instauratio Magna, ca o încununare a operei autorului și nu ca publicarea postumă a unui manuscris pe care Bacon n-a avut timp să-l termine. Așa arată cartea în care cititorului secolului al XVII-lea descoperea Noua Atlantidă.

Pe de altă parte, să nu uităm că avem de-a face cu un volum postum, editat de William Rawley. Rawley este unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Bacon, unul dintre executorii testamentari și principala sursă de informație despre proiectele baconiene în ultima lor fază de reconstrucție. Tot Rawley este cel care scrie prima dintre biografiile lui Bacon (și sursa tuturor celorlalte). Așa cum arată Lisa Jardine și Alan Stewart, îl putem credita pe Rawley că duce mai departe proiectul baconian, inclusiv la nivelul fasonării „statuii” marelui filosof care trebuie lăsată moștenire posterității.¹

În prefața la *Sylva Sylvarum*, William Rawley ne oferă următoarele informații:

1. că a lucrat adesea cu Bacon la realizarea experimentelor pe care cititorul le va găsi prezentate în carte;

2. că valoarea acestora nu depinde de forma aparent dezordonată în care este prezentată această colecție;

3. că deși multe din aceste observații și experimente vor fi considerate vulgare sau triviale, Bacon susținea că nu există în studiul atent al naturii nimic care să fie neînsemnat sau trivial. Dimpotrivă, cercetătorul atent se deosebește de amatorul care caută curiozități și fapte neobișnuite prin aceea că nu disprețuiește observațiile aparent banale;

4. că scopul primordial al cărții este să contribuie la realizarea acelei istorii naturale fără de care filosofia naturală nu poate exista;

5. că *Sylva* conține mai puțin experimente folositoare cât, mai degrabă, ceea ce Bacon numea *experimente de lumină*,

¹ Jardine L., Stewart A., Hostage to Fortune. The Troubled Life of Francis Bacon, (New York, 1998).

adică acele observații și experimente care direcționează intelectul și ne ajută să înțelegem;

6. că în spatele dezordinii aparente a cărții există o ordine secretă.

De asemenea, în prefața care însoțește *Noua Atlantidă*, aceste explicații lămuritoare continuă. Ni se spune că Bacon a întrerupt lucrul la *Noua Atlantidă* pentru a scrie și finisa *Sylva Sylvarum*, proiectul său inițial fiind publicarea acestor două cărți împreună.

Înainte de a explora însă textul Noii Atlantide, să mai rămânem puțin la prima parte a volumului, *Sylva Sylvarum*. Este un text interesant și la nivelul limbajului; în majoritatea cazurilor, Bacon construiește un mod de adresare directă, de parcă s-ar afla în laborator, iar cititorul ar face parte dintr-o „echipă de cercetare”. Avem o mostră în experimentul care deschide tratatul:

„Sapă o groapă la malul mării, puțin deasupra liniei fluxului, și mergi în adâncime până la nivelul de reflux; pe măsură ce marea face marea să se apropie, groapa se va umple cu apă dulce, potabilă. Acest lucru este practicat în mod sistematic pe coastele berbere¹ unde apa dulce este o raritate. Cezar știa foarte bine acest procedeu și l-a folosit în asediul Alexandriei; unde, prin săparea de puțuri la malul mării, a zădărnicit laborioasele lucrări ale adversarilor care s-au trezit cu apă de mare în fântânile lor; și tot astfel și-a salvat armata dintr-o situație disperată. Cezar însă s-a înșelat asupra cauzelor; el credea că toate plajele nisipoase conțin izvoare naturale de apă dulce. Este însă clar că în puțurile astfel săpate avem apă de mare, pentru că puțul se umple la același nivel cu

¹ Regiune din Nordul Africii, de la Oceanul Atlantic și până la granița cu Egiptul. Cuprindea statele berbere: Maroc, Alger, Tunis, Tripolitania și Spania Maură.

mareea; însă apa de mare care trece prin nisipuri este filtrată de toată sarea din ea.”¹

Acest experiment are o serie de trăsături caracteristice pe care le vom regăsi pe tot parcursul tratatului: în primul rând, este vorba despre o observație preluată din surse antice, însă prezentată în așa fel încât să pară o indicație de lucru pentru viitorii exploratori ai naturii, chemați să reproducă situația descrisă. Apoi, este integrat unei categorii de experimente destinate să investigheze procesele de filtrare. Întrebarea generală este ce se întâmplă atunci când diferite substanțe trec unele prin altele. Sunt prezentate diferite experimente de separare, filtrare și așa mai departe, cu cele mai diferite substanțe. Multe dintre ele nu sunt mai mult decât indicații de lucru pentru experimente viitoare, sugestii de dezvoltare sau ramificare; altele sunt experimente încercate de Bacon personal, al căror protocol este descris pe larg. Pare să existe și o teorie a materiei adiacentă. În sfârșit, destul de multe experimente - mai mult sau mai puțin fanteziste - sunt destinate obținerii de apă dulce din apă sărată, un subiect pe care-l veți descoperi printre activitățile de bază ale Casei lui Solomon din Noua Atlantidă. Există, de altfel, numeroase corespondențe între Sylva Sylvarum și activitățile Casei lui Solomon - o parte dintre acestea am încercat să le pun în evidență în traducere, prin note de subsol.

Pornind de la acest context, ce este atunci Noua Atlantidă? În ce fel se leagă ea de Sylva Sylvarum? Răspunsul ar fi: prin publicul căruia i se adresează și prin tipul de discurs pe care Bacon îl folosește. Spre deosebire de alte scrieri baconiene, acestea sunt direcționate către ceea ce am numi astăzi „publicul larg”. În secolul al XVII-lea, asta însemna pur și simplu toți cei care nu se găseau în spațiul universităților:

¹ WFB II 338. Sursele acestui pasaj, identificate de Spedding, sunt Hirtius, De Bello Alexandrino, capitolele 8 și 9, și Aristotel, Problemata, secțiunea XXIII 21 și 37.

nobili sau burghezi educați interesați de explorarea lumii din jurul lor, capabili să citească și, eventual, să-și permită să cumpere cărți. Este important să subliniem că acest public, încă nu foarte numeros la 1600 ajunge la o masă critică semnificativă la mijlocul secolului și că la acest nivel al cititorilor nespecialiști se petrece, de fapt, „revoluția științifică”. Pentru acest public scrie și Descartes Discurs asupra metodei și acestui public i se adresează *Philosophical Transactions of the Royal Society* sau, mai târziu, *Nouvelles de la Republique des Lettres*.¹ Acesta este publicul pentru care scrie Bacon *Sylva Sylvarum* și *Noua Atlantidă*. Ambele sunt scrise în engleză și nu în latină, într-un limbaj mai direct și mai accesibil decât cel al tratatelor baconiene.² Și ambele folosesc o serie de artificii de exprimare și construcție pentru a părea că includ cititorul printre potențialii exploratori ai naturii - printre acele intelecte care ar putea fi eventual recrutate într-un mare proiect de instituire a unui colegiu filosofic care să realizeze experimentele propuse de Bacon. Ambele texte se adresează imaginației: experimentele neterminate și ipotezele din *Sylva Sylvarum* într-un fel, iar „fabula” misterioasei insule Bensalem într-altul.

Înainte de a explora mai departe această ipoteză de lucru, va trebui să ne lămurim în ce constă proiectul baconian de reformă a cunoașterii pe care l-am amintit de mai multe ori până acum și, mai ales, în ce fel a fost el rescris în diferite etape ale vieții lui Bacon pentru a se adapta diferitelor categorii de cititori pe care autorul lui le avea în vedere.

¹ Jalobeanu D., *Inventarea modernității*. Cap.5. Rossi P. *Inventarea științei moderne*, Polirom, 2004.

² E interesant și faptul că acestea sunt de asemenea primele dintre scrierile lui Bacon care au cu adevărat succes și pe continent. *Sylva* este tradusă în latină de către Gruter și se bucură de un succes deosebit.

2. CONTEXTUL ISTORIC: PROIECTUL *MARII INSTAURĂRI* ȘI RESCRIERILE LUI SUCESIVE

Francis Bacon este angajat de-a lungul întregii sale vieți în realizarea unui mare proiect de rescriere a cunoașterii moștenite. Acesta poartă diferite nume; Bacon vorbește despre *progresul cunoașterii*, despre *reforma* cunoașterii moștenite, despre regenerarea și instituirea unui nou sistem al științelor¹ sau despre *marea instaurare*. O re-instaurare „universală a tuturor artelor și științelor”, pornind de la fundamente². Ultima sintagmă, *Instauratio Magna* ajunge și titlul a ceea ce ar fi trebuit, în viziunea lui Bacon, să cuprindă șase mari părți consacrate tot atâtor domenii ale cunoașterii care trebuie reformate: diviziunea științelor și analiza deficiențelor cunoașterii moștenite, metoda de producere a cunoașterii, istoriile naturale, experimente cruciale care pot da naștere la idei vizionare sau teorii cu putere mare de generalizare și, în sfârșit, noua filosofie naturală reformată sau *interpretarea*

¹ De exemplu în epistola dedicatorie care prefătează ediția din 1620 a Noului Organon apărută sub titlul *Instauratio Magna*. OFB XII, 6-7

² Paragrafele introductive ale *Instauratio magna*, (Londra, 1620) în care Bacon prezintă marele lui proiect ca proiect neterminat, direcționat însă spre viitor, un fel de cadru general de la care ar trebui să pornească exploratorii naturii pentru a lucra împreună la perfecționarea lui. Vezi OFB XII, 52r.

naturii¹. Tot atâția pași la capătul cărora intelectul uman se eliberează de prejudecățile și greșelile trecutului², învață să-și cunoască abilitățile și limitele, se vindecă de pasiuni, umori și erori, învață să privească și să *vadă* natura așa cum este ea și nu așa cum vrem noi să fie, înregistrează observații și efectuează experimente. Pornind de la acestea și cu ajutorul unei noi metode reușește să construiască axiome și legi generale și să înțeleagă regularitățile și complexitatea naturii³.

¹ Iată cum este descrisă, în Noul Organon, „interpretarea naturii”. „A venit acum timpul să descriu însăși arta interpretării naturii. Deși cred că am dat pentru aceasta precepte sigure și adevărate, nu pot spune despre ea că decurge cu necesitate din acestea, nici că este perfectă. Cred mai degrabă că oamenii au la îndemână o istorie a naturii și experimentelor bine construită și la care se va mai lucra cu răbdare de aici înainte și că ar putea să ajungă, prin simpla forță nativă a minții, la forma interpretării mele, cu condiția să respecte următoarele două reguli. Mai întâi, să lase deoparte toate opiniile și noțiunile moștenite; în al doilea rând, să-și întoarcă mintea dinspre generalizările de ordine cel mai înalte și de la cele imediat următoare. Pentru că interpretarea nu este altceva decât activitatea naturală și adevărată a minții, atunci când aceasta este eliberată de toate impedimentele care o rețin”. Noul Organon I, CXXX, WFB IV 115.

² Problema eliberării de prejudecățile și erorile tradiționale, primul pas pe drumul reformei cunoașterii, este tema centrală a primei părți a *Instauratio Magna*, scrisă mai întâi în forma *The Advancement of Learning* (1605) și apoi rescrisă și dezvoltată în varianta finală, latină *De Augmentis Scientiarum* (1623). Pentru Bacon, reforma cunoașterii nu poate fi posibilă decât după această acțiune radicală de eliberare a intelectului pentru care nu o dată este folosită sintagma „a deveni asemenea unui copil”. Eliberarea de erori și prejudecăți este suplimentată de o operațiune terapeutică și mai serioasă care privește curățarea de pasiuni, cauzele pentru care intelectul este o oglindă „strâmbă” care reflectă prost lumea naturală. Erorile sunt atribuite unor „intemperanțe” ale gândirii, efecte ale pasiunilor, sau chiar „umori” ale intelectului, prin analogie cu teoria galenică a umorilor și temperamentelor. Vezi, de exemplu, *The Advancement of Learning*, OFB IV 8, 22, 50.

³ Jalobeanu D., *Inventarea modernității*, (Cluj, 2006) 158-161.

În prefața la *Instauratio Magna*, Bacon enumeră șase volume, sau „părți” necesare pentru a duce la bun sfârșit planul reformei cunoașterii moștenite:

1. *Împărțirea științelor* - o parte introductivă care urma să cuprindă o descriere a stării precare a cunoașterii moștenite, argumente în favoarea demnității cunoașterii și considerații privind obstacolele care au stat până acum în calea progresului cunoașterii; o mare schemă a modului în care se relaționează domeniile cunoașterii între ele,¹ respectiv o evaluare a domeniilor și științelor deficitare. Această parte există în două forme, ambele considerate de Bacon ca nefinisate: *The Advancement of Learning* (1605), rescris într-o formă elaborată și dezvoltată ca *De dignitate et augmentis scientiarum* (1623).

2. *Noul Organon sau precepte pentru interpretarea naturii* - este partea dedicată vindecării intelectului de erorile și fantezmele înnăscute sau dobândite și prezentării noii metode de producere a cunoașterii. Deși partea cea mai complet redactată a marelui proiect,² *Noul Organon* nu conține decât un fel de schemă generală a ceea ce ar fi trebuit să fie partea a II-a a *Instauratio Magna*. Cartea întâi este scrisă sub forma unor aforisme, cartea a II-a este declarată neterminată. *Noul Organon* este un volum straniu care a provocat numeroase comentarii în secolul al XVII-lea sau în secolul XX. Bacon însuși se declara nemulțumit de faptul că *Noul Organon* este

¹ Noutatea acestei scheme este că propune ca principiu de ordonare facultățile intelectului uman: memoria, imaginația și rațiunea cărora la corespund, respectiv, istoria, poezia, filosofia. Vezi *The Advancement of Learning* Bk II.

² Rawley ne informează, în *The Life of Francis Bacon*, că au existat nu mai puțin de nouă rescrieri succesive ale Noului Organon care au precedat publicarea, în 1620, a volumului sub titlul *Instauratio Magna*.

scris într-un mod prea elaborat și depășește nivelul de înțelegere al multora, motiv pentru care ar trebui rescris.¹

3. *Fenomene ale universului sau istoria naturală și experimentală pe care trebuie fundamentată filosofia* - Bacon își imagina această parte a proiectului ca fiind alcătuită dintr-un număr impresionant de istorii naturale. În timpul vieții a publicat doar *Istoria vânturilor* și *Istoria vieții și morții*.

4. *Cuprinderea intelectului* - este o parte nescrisă a proiectului *Instauratio Magna*, în care Bacon preconiza să includă niște istorii naturale elaborate pe care urma să dovedească cum funcționează noua metodă inductivă expusă în partea a II-a².

5. *Precursori sau anticipări ale filosofiei secunde* - este o parte niciodată scrisă. Ea ar fi trebuit să conțină în primul rând o serie de exemple; experimente cruciale capabile să funcționeze ca generalizări și să ofere accesul spre formularea de axiome și legi generale ale unor domenii. Cu alte cuvinte, ar fi fost o parte care urma să grupeze teorii provizorii și tentative de explicare a naturii care urmau să fie confirmate pe măsură ce volumul de date al istoriilor naturale ar fi permis aplicarea tot mai acurată a noii metode.

6. *Filosofia întemeiată sau știința activă*

Avem de-a face, iată, cu un proiect de mare anvergură care-și propune nu doar o reorganizare a cunoașterii moștenite și introducerea unei noi metode, ci o transformare a însuși modului de a cunoaște natura, dublată de o nu mai puțin

¹ Vezi, de exemplu, scrisoarea către Lancelot Andrewes din 1622, tradusă în acest volum. Graham Rees susține că Noul Organon trebuia să aibă cel puțin încă o carte. OFB XII, p. XXI.

² Graham Rees sugerează că scrieri precum *Abecedarium Novum Naturae* ar putea fi o primă redactare a acestei părți. *Abecedarium* este un manuscris pierdut și redescoperit abia în anii 1980 la Biblioteca Națională din Paris. A fost recent publicat de Graham Rees în volumul XII al *The Oxford Francis Bacon*.

radicală transformare a persoanei cunoscătorului¹. În mai multe scrieri, Bacon subliniază că vorbește despre o nouă cunoaștere, care ar trebui să înlocuiască tot ce se știa până la el². Adesea, aceasta este prezentată ca un „fruct al timpului”; reforma cunoașterii moștenite fiind văzută pur și simplu ca o parte din desfășurarea planului divin; istoria providențială cuprinde, cu alte cuvinte, în desfășurarea ei, și o etapă care presupune dezvăluirea misterelor universului celor vrednici să le înțeleagă³. De aici, accentele aparent milenariste sau apocaliptice, insistența asupra necesității marii instaurări, sublinierea faptului că epoca curentă este un „timp privilegiat”

¹ Aceasta este una dintre temele comune ale scrierilor baconiene: pentru cunoașterea naturii, intelectul uman trebuie să se purifice de erori și prejudecăți, iar procesul cunoașterii înseși îl va transforma mai departe, restituindu-i o parte dintre facultățile și puterile pierdute în urma Căderii. Astfel, în Valerius Terminus, „adevăratele scopuri ale cunoașterii” au, pe primul loc în enumerare „o restituire și reinvestire a omului în poziția sa de suveranitate și putere... pe care a avut-o în momentul Creației”. WFB III 222. Similar este și The Advancement of Learning, WFB III 294.

² De exemplu Of the Interpretation of Nature, WFB X 85-6

³ Vezi prefața la Instauratio Magna și epistola dedicatorie către Iacob I care prefățează The Advancement of Learning. Există o serie de discuții interesante care poartă asupra ezoterismului implicit în multe dintre scrierile lui Bacon. În foarte multe dintre reformulările succesive ale proiectului său, Bacon subliniază că, deși accesul la cercetarea naturii este deschis tuturor, doar unii pot ajunge să-i pătrundă misterele. Noua filosofie nu este mai puțin construită pe un model electiv decât filosofia „tradițională”. Vezi Jalobeanu D., „Bacon’s Brotherhood and its classical sources”. Pentru aspectele instituționale și politice ale acestei stratificări a cercetătorilor naturii vezi Leary J.E., Francis Bacon and the Politics of Science.

în care o astfel de reformă radicală este posibilă¹. Un alt aspect interesant este felul în care cunoașterea naturii este pusă în relație cu filosofia morală sau teologia. Marea instaurare nu vizează numai teoriile despre natură și univers, ci întreaga cunoaștere și întreaga persoană umană². Ea efectuează un soi de „vindecare” a intelectului uman, restaurând o parte dintre facultățile „naturale” pierdute în urma căderii³. Proiectul are evidente conotații politice, de asemenea: marea instaurare nu se poate realiza decât în măsura în care este făcută posibilă de unirea intelectelor împrejurul unui proiect comun⁴, într-o comunitate intelectuală pentru care Bacon are multe nume,

¹ Valerius Terminus conține o serie de argumente în favoarea faptului că în „toamna lumii” cunoașterea va progresa dincolo de toate limitele atinse până acum, dând în sfârșit roadele așteptate. „Așa cum întreaga cunoaștere pare o plantă sădită chiar de Dumnezeu, tot așa răspândirea și înflorirea ei - sau măcar modul în care va da fructe -, trebuie să fie controlate de providența divină; însă nu doar de o providență generală, ci printr-o profeție specială a fost asta orânduit să se întâmple în această toamnă alumii”; WFB III 221. În *The Advancement of Learning* același timp privilegiat pentru progresul cunoașterii este pus în relație cu profeția lui Daniel (care reapare și pe frontispiciul *Instauratio Magna*) conform căreia un mare progres al cunoașterii este un semn al apropierii sfârșitului lumii; WFB III 340. Un alt aspect al timpului privilegiat este că reprezintă un timp al reformelor. După Reforma religioasă ar trebui, spune Bacon, să urmeze o reformă a cunoașterii. Vezi *The Advancement of Learning*, WFB III 300.

² Despre caracterul organic și inseparabilitatea care leagă domeniile cunoașterii vezi, de exemplu, „copacul științelor” din partea a doua a *The Advancement of Learning*, WFB III 346. Despre felul în care cunoașterea naturii este simultan o automodelare a persoanei morale vezi OFB IV 50-51.

³ O parte din ele, adică numai acelea intelectuale, nu și cele legate de greșelile voinței prost îndrumate. Chiar și așa, omul nuredevine asemeni lui Adam în Paradis. În plus, pentru efectuarea acestei transformări, cunoașterea trebuie ajutată de virtuțile creștine, în special de „caritate”.

⁴ Una dintre cele mai importante deficiențe a cunoașterii moștenite este tocmai lipsa de coordonare între cei implicați în explorarea naturii: ca urmare, progresul este imposibil. Vezi de exemplu Valerius Terminus, WFB III 225, 228.

dar care reprezintă un factor constant al preocupărilor sale de-a lungul vieții. Modelul ei pare să fie o comunitate de tip monastic, o „frăție”:

„Așa cum natura a creat frății în familii, iar artele mecanice au format frății în interiorul comunităților, așa cum elecțiunea divină superinduce o frăție între regi și episcopi, în același fel nu poate exista altceva decât o fraternitate a învățaturii și iluminării, înrudită cu acea paternitate atribuită lui Dumnezeu, cel numit Tată al înțelepciunii sau al luminii.”¹

Această imagine a comunității intelectuale, a frăției „naturale” între cei aflați pe drumul înțelepciunii, numiți uneori „fii ai cunoașterii”², pare să fie una dintre constantele proiectului de reformă a cunoașterii. Marea instaurare depinde de formarea unei „frății a luminii”³, a unui „consiliu de administrare a cunoașterii”⁴, a unei organizații internaționale de tipul ordinelor religioase... sau a Casei lui Solomon.

¹ The Advancement of Learning, WFB III 327.

² De Augmentis Scientiarum, WFB IV 449.

³ Jalobeanu D., „Bacon’s Brotherhood and its classical sources: producing and communicating knowledge in the project of the Great Instauration”. The Advancement of Learning și De Augmentis Scientiarum conțin, ambele, detalii privind organizarea unei asemenea „frății a luminii”. OFB IV 60.

⁴ Valerius Terminusus, WFB III 231.

3. COMUNITATEA INTELECTUALĂ, COMUNICAREA CUNOAȘTERII ȘI ULTIMA FRONTIERĂ A PROIECTULUI *INSTAURATIO MAGNA*

Instauratio Magna a fost un program neterminat; sau, mai precis, unul care nu avea cum să fie terminat, anvergura sa depășind cu mult posibilitățile unui singur om. Încă din primele forme ale redactării sale, marea instaurare este mai degrabă o încercare de a atrage atenția, de a explica cum s-ar putea pune bazele unei comunități care să ia în seama ei reforma cunoașterii, un proiect pentru viitor. În 1605, *The Advancement of Learning* propune nici mai mult nici mai puțin decât adoptarea proiectului marii instaurări ca politică de stat; nou încoronatul Iacob I fiind chemat să prezideze și să finanțeze instaurarea unei „frății a luminii” cu caracter internațional și organizare similară cu cea a unui ordin religios¹. Printre scopurile acestei instituții imaginate de Bacon se numără reforma universităților și a „locurilor de cunoaștere” ca bibliotecile, laboratoarele și muzeele.

Nu o dată, Bacon își prezintă proiectul *Instauratio Magna* ca fiind indisolubil legat de transformarea lui în politică de stat:² marea instaurare este *opera basilica*, suveranul trebuie să-l aibă ca model pe Solomon, înțeleptul rege al iudeilor, sau

¹ Vezi interpretarea lui Gaukroger S., *Francis Bacon and the Transformation of Early Modern Philosophy*, (Cambridge, 2001).

² Leary, J.E., *Francis Bacon and the Politics of Science*, Martin J., *Francis Bacon, the State, and the Reform of Natural Philosophy*, (Cambridge, 1992).

pe Hermes Trismegistus¹. Pentru sine, Bacon adoptă imaginea sfătuitorului; a filosofului care-l consiliază pe suveran².

Reforma cunoașterii moștenite nu se poate face decât sub patronajul suveranului și cu finanțare de stat; un motiv pentru Bacon să încerce să obțină simpatia și sprijinul regelui Iacob I pentru proiectele sale. Acest sprijin nu avea însă să vină niciodată. În ciuda unei spectaculoase cariere politice care îl duce pe Bacon până la poziția de Lord Cancelar al Angliei, proiectul său de reformă a cunoașterii rămâne mereu un proiect privat, ale cărui detalii și rescrieri succesive sunt realizate în puținul său timp liber. Asta până în 1621 când, în urma unui proces de corupție, Bacon este condamnat mai întâi la închisoare, apoi la retragerea completă din viața publică și din Londra. În ultimii 5 ani de viață, retras la castelul său de la Gorhambury, Bacon se ocupă pentru prima dată exclusiv cu filosofia naturală. Din această perioadă datează cele mai multe dintre istoriile sale naturale, *Sylva Sylvarum* și *Noua Atlantidă*.

Tot din această perioadă datează o elaborată încercare de a rescrie proiectul *Marii Instaurări* pentru un public mai larg și pentru posteritate³. O serie de scrisori din anii 1622-1623 ni-l arată pe Bacon preocupat de receptarea scrierilor sale pe Continent și îngrijorat de posteritatea proiectului său de reformă. Din aceiași ani datează o activitate frenetică

¹ Vezi prefetele dedicatorii la *The Advancement of Learning* și *Instauratio Magna*.

² Astfel este imaginea filosofului - mag, asemenea magilor persani făuritori și sfătuitori de regi, care apare în *A Brief Discourse Touching the Happy Union of the Kingdoms of England and Scotland*, WFB X, 90. O altă imagine este cea a lui Democrit magul antic, cel care a adus înțelepciunea Asiei în Grecia, împăcând cunoașterea naturii cu filosofia morală. Și, în sfârșit, așa cum vom vedea în continuare, în scrierile târzii, imaginea predominantă este cea a filosofului antic, Cicero sau Seneca, aflați mereu în postura de sfătuitori sau consilieri.

³ Jardine, Stewart, *Hostage to Fortune*, Leary, Francis Bacon and the Politics of Science.

desfășurată pe trei direcții. Prima dintre acestea este compunerea de „istorii naturale”: la interval de câte șase luni, Bacon termină și publică *Historia naturalis et experimentalis* (1622), *Historia Vitae et Mortis* (1623), *Historia Densi et Rari* (1623).¹ O a doua direcție pare să fie coordonarea traducerilor în latină a scrierilor anterioare sau chiar rescrierea lor pentru o ediție latină și deci „internațională”. Așa se întâmplă cu *The Advancement of Learning*, un manifest timpuriu în favoarea reformei cunoașterii din care Bacon construiește un volum de peste patru sute de pagini sub titlul *De dignitate et augmentis scientiarum*, pe care-l publică în 1623 și despre care spune că ar putea servi drept partea I a *Instauratio Magna*. Rescrierea *De augmentis* are câteva trăsături semnificative: importante secțiuni sunt adăugate pentru explicitarea modului de funcționare a „frăției luminii” iar diviziunea științelor este suplimentată cu o teorie a comunicării cunoașterii în funcție de tipul de auditoriu avut în vedere. În prefața la *De augmentis* Bacon susține că, sub această nouă formă, partea I a *Instauratio magna* este scrisă pentru posteritate. Două amănunte sunt semnificative: mai întâi, reforma cunoașterii este văzută ca un proces îndelungat, de lăsat moștenire posterității. În al doilea rând, comunitatea intelectuală nu mai este limitată la granițele Angliei și nu mai este subordonată unui suveran politic și temporal. Modelul sugerat de Bacon pentru frăția luminii este ordinul iezuiților; cu alte cuvinte, frăția celor angajați pe drumul înțelepciunii este guvernată de o lege a tăcerii, a secretului, de o strictă subordonare ierarhică în fața superiorului și, în același timp, este complet independentă de puterea politică a locului în care frații se întâmplă să se găsească. Ne apropiem, cu alte cuvinte, de imaginea Casei lui Solomon din Noua Atlatidă, o scriere redactată cam în aceeași perioadă cu rescrierea *De Augmentis Scientiarum*.

¹ *Historia Densi et Rari* nu este însă publicată în timpul vieții lui Bacon.

Cea de-a treia direcție de reconstruire a proiectului de reformă care pare să-l fi preocupat pe Bacon în ultimii săi ani de viață privește propria sa imagine. Regăsim în scrierile din această perioadă o permanentă preocupare pentru imaginea pe care o va lăsa moștenire posterității. O preocupare explicabilă, în parte, pornind de la accidentul biografic: Bacon nu-și pierde nici o clipă speranța că va fi reabilitat la Curte, și o mare parte din eforturile sale merg în această direcție.¹ Pe de altă parte, preocuparea de remodelare a propriei sale imagini merge dincolo de momentul istoric concret: Bacon își construiește intenționat o imagine de lăsat moștenire posterității,² în perfectă concordanță, de altfel, cu unul dintre elementele centrale ale proiectului de instaurare a științelor: muzeul marilor descoperiri și al marilor descoperitori, prezent și în *Noua Atlantidă*. Statuile filosofilor trecutului fac parte din organizarea Casei lui Solomon; istoria științei, în viziunea lui Bacon, este parte integrantă a *Marii Instaurări*.

Cum arată, în viziunea lui Bacon, imaginea pe care vrea să o lase moștenire posterității? Așa cum arată Lisa Jardine și Alan Stewart, este imaginea pe care o avem noi astăzi; sau, mai precis, imaginea din manuale. Ea este însă foarte diferită de cea a contemporanilor săi, pentru care Francis Bacon era politician, om al legii, Lord Cancelar al Angliei, compromis în urma unui proces de corupție, iar ca scriitor, autor al unor importante volume de istorie politică, implicat în reforma legislativă a Regatului Unit, popular autor al unor eseuri morale și al unor aforisme des citate. Bacon filosoful și înnoitorul științelor era mai cunoscut pe Continent decât în Anglia, cel puțin până la jumătatea secolului al XVII-lea. Vom vedea de altfel că primii „baconieni” care încearcă să pună în

¹ De aici interesul pentru o serie de subiecte politice și redactarea *Considerations Touching a War with Spain* (1624), dar și începerea unei alte istorii, cea a domniei lui Henric al VIII-lea.

² Jardine, Stewart, *Hostage to Fortune*, 519-520, 524.

practică proiectul de reformă a cunoașterii și Casa lui Solomon sunt, de altfel, refugiați de pe Continent.

Ceea ce Bacon vizează însă, atunci când își construiește propria imagine, este foarte departe de datele de mai sus: este vorba despre un filosof retras din viața politică activă, funcționând cel mult pe post de sfătuitor al puterii, un apropiat al puternicilor lumii cu care însă nu face decât să corespundeze, în timp ce punctul nodal al vieții sale se află departe de apele involburate ale politicii, într-o reclusiune activă unde „în serviciul umanității”¹ se reconstruiește întreaga cunoaștere moștenită pornind de la experimente și observații ale naturii².

Putem găsi această imagine în *Viata lui Francis Bacon*, scrisă de William Rawley și publicată ca parte a ediției din 1657 a scrierilor postume. Rawley ne prezintă în ea un filosof retras într-o viață solitară și creativă, într-o activitate frenetică de experimentare, adunare de date, redactare și rescriere a marelui proiect de reformă a cunoașterii. Rawley susține că în acești cinci ani de viață Bacon a compus cea mai mare parte a operelor sale și ne furnizează, într-adevăr, o impresionantă listă în sprijinul afirmațiilor sale.³ Ce impresionează însă dincolo de cantitate este coerența acestei liste cu imaginea pe care Rawley o suprapune peste portretul lui Bacon: filosoful care dezvăluie lumii o operă monumentală, marele program de

¹ Sintagmă pe care o regăsim adesea în scrierile lui Bacon. Vezi, de exemplu, *Of the Interpretation of Nature*, (1603), WFB III 84, sau *Prodromi Sive Anticipationes Philosophiae Secundae*, OFB XIII 263.

² Despre pașii acestei construcții, vezi Jalobeanu D. „Bacon’s Brotherhood and its classical sources”.

³ WFB I 9-11.

reformă a cunoașterii deja realizat¹, însă la detaliile căruia mai este mult de lucru. În viziunea pe care Rawley o construiește, programul baconian al marii instaurări are aproape tot ce-i trebuie pentru a funcționa: schema generală, noua metodă și o serie de exemple. Ceea ce mai lipsește este o echipă suficient de mare de entuziaști care să adune istoriile naturale, adică datele cu care generațiile viitoare vor lucra, aplicând metoda baconiană pentru a construi legile generale ale naturii².

De aici, ne spune Rawley, interesul lui Bacon pentru transmiterea mai departe a proiectului său, într-o formă care să trezească curiozitatea și entuziasmul oamenilor. Rawley subliniază importanța *stilului* scrierilor sau conversației lui Bacon - pe care ni-l prezintă captivând imaginația celor din jurul său, vorbind în aserțiuni simple și imposibil de contrazis „mai degrabă în stilul unui oracol decât al unui discurs filosofic”.³

Noua Atlantidă este scrisă deci în această perioadă de rescriere și restructurare a marelui proiect de reformă a cunoașterii, în contextul interesului sporit pe care Bacon îl arată pentru *comunicarea cunoașterii* și trezirea interesului sau entuziasmului pentru noua filosofie. Putem vedea în *Sylva Sylvarum* și *Noua Atlantidă* modelul ideal al „științei” pe care Bacon vrea să o lase moștenire, atât la nivel instituțional, cât

¹ Rawley insistă, de exemplu, asupra caracterului finisat al scrierilor baconiene deja publicate. Ceea ce Bacon a încredințat tiparului este o operă terminată, elaborată, de la care se poate porni pentru a reconstrui cunoașterea, pentru că Bacon ne-a lăsat moștenire atât cadrul general, cât și metoda și exemplele. „Cartea sa *Instauratio Magna* (care, conform propriei declarații, este opera sa de căpătâi) nu a fost doar o simplă scriere, rezultat al imaginației, al fanteziei creierului său, ci o construcție elaborată și structurată, rezultatul a mulți ani de muncă și călătorii. Am văzut cu ochii mei cel puțin 12 copii ale *Instauratio*, revizuite an după an, una după alta, corectate și reordonate în fiecare an, până când, în cele din urmă, a ajuns la forma care a fost încredințată tiparului” WFB I 11.

²

³ WFB I 12

și ca program organizat de observare a naturii. Dar, deși folosim cuvinte familiare, ca experiment, comunitate intelectuală, științe și așa mai departe, modelul ideal al cunoașterii în viziunea lui Bacon are prea puțin de-a face cu știința modernă. Comunitatea nu este un institut de cercetare, ci o frăție religioasă, ierarhic constituită și legată cu jurăminte de tip monahal în care doar pozițiile superioare ale ierarhiei au acces, cu adevărat, la cunoașterea secretelor naturii. Restul membrilor acestei „frății” sunt cei care adună date, călătoresc pentru a negocia secrete, explorează în mod egal cărți vechi sau fenomene naturale, culegând destul de la întâmplare o serie de informații pe care apoi le înregistrează și le organizează după un plan ale cărui detalii le sunt adesea inaccesibile pentru ca interpreții naturii să poată, pornind de la acestea, să caute - cu ajutorul unei metode și al unor modele sau ipoteze adesea învăluite în mister - secretele naturii.

Ce este însă nou în tot acest proiect, și ar putea fi, eventual, o explicație a succesului de care s-a bucurat în epocă, este prezentarea lui literară în forma tradițională a căutării inițiatice. Explorarea naturii este, în *Noua Atlantidă*, un parcurs inițiatice de tip tradițional la capătul căruia nu se găsește salvarea creștină (sau, mai precis, nu se găsește numai *salvarea* înțeleasă tradițional), ci cunoașterea lumii divine și a secretelor ei.

4. NOUA ATLANTIDĂ ÎN EPOCĂ

Înainte ca Noua Atlantidă și Casa lui Solomon să devină modelul preferat al Societății Regale, există o generație de baconieni care citesc același text mai degrabă în cheia sugerată mai sus. Așa este, de exemplu, un grup de reformatori protestanți adunați la Londra în jurul lui Samuel Hartlib, John Dury și Theodore Haak¹. Samuel Hartlib, polonez de limbă germană din Elbing, refugiat în Anglia din cauza Războiului de 30 de ani,² ajunge să fie un avocat influent al reformei cunoașterii și al reformei sociale în general și, probabil, unul dintre cei mai fervenți corespondenți și organizatori ai „republicii literelor” de la jumătatea secolului al XVII-lea. S-a scris relativ mult despre baconianismul lui Hartlib, însă studiile privind modul în care tema reformei cunoașterii, a progresului învățăturii și a „colegiului invizibil” se reflectă în opera acestuia sunt încă la început (mai ales datorită faptului că multe dintre scrierile lui Hartlib se află încă în manuscris; majoritatea sunt scrisori care nu au fost

¹ Cercul lui Samuel Hartlib evoluează după 1640 și ajunge să cuprindă unele dintre numele importante ale viitoarei Societăți Regale. Despre „baconianismul” lui Hartlib vezi Webster Ch., *The Great Instauration: Science, Medicine and Reform, 1626-1660*, Duckworth, Londra, 1975 și, mai recent, Yeo R., „Between Memory and Paperbooks: Baconianism and Natural History in Seventeenth-century England”, *History of Science* 45 (2007) 1-46.

² În 1628, când Elbingul este cucerit de catolici. Dury provine de asemenea din Elbing; este fiul unui pastor scoțian, a studiat în Olanda și a devenit apoi pastor la Elbing, unde l-a cunoscut pe Hartlib. Fuge din Elbing și devine un pastor intinerant: trece din Germania în Olanda, din Danemarca în Suedia și de acolo în Anglia. Este reformator, vizionar, pedagog, interpretează Apocalipsa, scrie proiecte de reformă a universităților și de reformă socială etc.

niciodată publicate)¹. Hartlib și Dury preiau de la Bacon tema reformei cunoașterii în special ca o reformă a învățământului cu conotații de reformă socială și încearcă să pună în practică diferite proiecte de a înființa societăți creștine pentru progresul cunoașterii sau noi colegii științifice care să înlocuiască sau să suplimenteze universitățile în contextul declanșării războiului civil englez și al ascensiunii la putere a „puritanismului” și a lui Oliver Cromwell.² Proiectele lui Hartlib sunt multiple: reforma universităților, înființarea unor colegii speciale unde studenții să fie educați în chestiuni practice și civile, înființarea unui oficiu de patente dar și a unuia care să înregistreze toate elementele noii filosofii și ale noii științe și care să pună în aplicare proiectul baconian de restructurare a cunoașterii moștenite și așa mai departe. Colegii filosofice sau societăți utopice, proiecte de frății spirituale sau fondarea unor noi școli se desfășoară pe fundalul credinței în victoria cauzei protestante și în destinul providențial care va face din Anglia țărâmul sfinților. Pe măsură ce puritanismul câștigă teren, Hartlib și cercul său sunt tot mai aproape de o rescriere imediată și practică a proiectelor lor; modelul ideal al Casei lui Solomon se împletește cu preocuparea de a susține în fața parlamentului constituirea unui colegiu filosofic pe model

¹ Despre modul oarecum paradoxal în care Francis Bacon, „regalist” și cu convingeri religioase pe care nu s-ar fi putut pune niciodată eticheta de puritan ajunge să fie preluat de „partidul” lui Oliver Cromwell, vezi Trevor Roper H. „Three Foreigners: The Philosophers of the Puritan Revolution”, in Trevor Roper H., *The Crisis of the Seventeenth Century*, (Indianapolis, 1967) 219-273. Vezi de asemenea Tunrball G.H., Hartlib, Dury and Comenius, (Londra, 1947) pentru o serie de documente din corespondența lui Hartlib. Manuscrisele lui Hartlib de la Sheffield University Library numără peste 25 000 de pagini.

² Dickson, D. *The Tessaera of Antilia. Utopian Brotherhoods and Secrets Societies in Early Seventeenth Century*, (Brill, 1998), Young R.F., *Comenius in England*, (Londra, 1932), Sadler J.E., *Jan Amos Comenius and the Concept of Universal Education*, (Londra, 1966).

baconian¹. În toate aceste proiecte, scopurile fundamentale ale unui astfel de colegiu rămân aceleași: pe primul loc este „pacea religioasă”; pe al doilea, *progresul* cunoașterii². Ca și la Bacon, însă, aceste proiecte sunt redactate în stiluri diferite, pentru diferite tipuri de public. Astfel, Samuel Hartlib scrie chiar și o scurtă fabulă direct inspirată din *Noua Atlantidă*, și anume *A description of the Famous Kingdome of Macaria*, (Londra, 1641)³. Este vorba despre un dialog dintre un „învățat” și un „călător” asupra progresului cunoașterii și legilor necesare într-un stat fericit. *Macaria* este o republică guvernată „înțelept”, „un exemplu pentru celelalte state”, după cum spune subtitlul, în care locuitorii sunt fericiți, sănătoși și prosperi, trăind în respectul regelui, legilor și virtuții⁴. La guvernarea Macariei participă cinci „colegii”, dintre care unul este un colegiu al experimentelor, de tip baconian. Sănătatea locuitorilor este asigurată de un colegiu medical din care fac parte însă toți pastorii din fiecare parohie - astfel încât aceleași persoane se îngrijesc de sănătatea fizică și sufletească a oamenilor. Acest colegiu medical experimentează medicamente și tratamente pe care le aplică apoi locuitorilor. Este un mod oarecum original de a citi și interpreta proiectul baconian al Casei lui Solomon, însă modelul rămâne recognoscibil.⁵

Proiectele de reformă propuse de Samuel Hartlib și John Dury preiau de la Bacon câteva teme importante pe care le

¹ Trevor Ropper, „Three Foreigners: The Philosophers of the Puritan Revolution”, Dickson, *The Tessera of Antilia*. Vezi și Yates, *Iluminismul rozicrucian*, Cap. 12-13.

² Dickson, *The Tessera of Antilia*, 148-157.

³ Hartlib S., *A Description of the Famous Kingdome of Macaria showing its excellent government* (Londra, 1641)

⁴ Vezi subtitlul Macariei. Hartlib S., *A description of the Famous Kingdome of Macaria.. Modelul declarat al Macariei sunt Utopia lui Morus și Noua Atlantidă*, după cum susține Hartlib în scrisoarea dedicatorie către Parlament care deschide scrierea.

⁵ Hartlib, *A description of the Famous Kingdome of Macaria*, 67.

rescriu în limbajul milenarist la modă în Interregnum: tema perfectibilității naturii umane, a timpului privilegiat, a rolului activ al cunoașterii în așteptarea mileniului și a importanței coordonării eforturilor pentru ceea ce ei vedeau ca o dublă reformă: religioasă și intelectuală.¹

Nu întâmplător, atunci când organizează pe hârtie atribuțiunile pe care le-ar avea o persoană însărcinată cu înregistrarea stadiului actual al cunoașterii și eforturile necesare pentru progresul ei, Hartlib enumeră principalele puncte de pe lista lui Bacon: corespondența internațională, rețeaua de savanți care schimbă între ei secrete, pe scurt, „punerea în practică a proiectului lordului Verulam privind *progresul științelor*”.²

Al doilea mare capitol al reformei cunoașterii în viziunea lui Hartlib este punerea în aplicare a proiectului pansofic al lui Comenius. În felul acesta, ajungem la un alt important baconian al secolului al XVII-lea, a cărui citire a scrierilor lui Bacon diferă semnificativ atât de cea a lui Hartlib și Dury cât și de cea a partizanilor Societății Regale. Este vorba despre Jan Amos Comenius (1592/1670), iluminat și reformator, pedagog și episcop al uneia dintre cele mai persecutate biserici protestante, Frăția Moravă. Comenius este, printre altele, inițiatorului unui proiect de reformă intelectuală și religioasă cu accente baconiene dar și cu influențe mistice și esoterice pe

¹ Vezi, de pildă, prefața lui Samuel Hartlib la Dury J. *The Reformed Librarie Keeper with a Supplement to the Reformed School* (Londra, 1650), unde progresul cunoașterii este rediscutat în contextul celei de-a doua veniri, reforma cunoașterii este pusă în paralel cu reforma religioasă și cu comunitatea sfinților, în timp ce frăția baconiană devine modelul noii frății internaționale a puritanilor.

² Hartlib S., *Considerations Tending to the Happy Accomplishment of England's Reformation in Church and State*, (Londra, 1647). Această temă reapare în context milenarist în corespondența lui Hartlib care-i îndeamnă pe toți să citească scrierile lui Bacon și *De Augmentis Scientiarum* atrăgându-le atenția că timpul marii reforme se apropie. Vezi Dickson, *The Tessera of Antilia* 147.

care-l numește Pansophia¹. Este un fel de „scară a intelectului” la capătul căreia omul reușește să-l vadă pe Dumnezeu;² un drum deschis oricui, însă marcat de etapele distincte ale încercărilor selective care triază pe cei vrednici de cunoaștere. Este, însă, un drum pe care se merge în comun; iar succesul parcurgerii lui depinde de capacitățile oamenilor de a pune împreună scânteile de lumină cu care a înzestrat Dumnezeu intelectul încă de la începuturi pentru a recrea ceva din lumina orginară a cunoașterii.³ Nu numai vocabularul și imaginile sunt baconiene la Comenius; Pansofia însăși este „o carte” sau „un plan” de organizare a întregii cunoașteri moștenite, conform unei metode de producere a cunoașterii.⁴ În spatele limbajului mai degrabă derutant, structura mării cărți a cunoașterii propusă de Comenius reia pas cu pas elementele din care este construit *De Augmentis Scientiarum*. În perioada vizitei sale în Anglia, în 1641-1642, Comenius scrie planul unei alte cărți al cărei scop pare să fie argumentarea necesității și posibilității de a crea, la Londra, un colegiu al luminii, al cărui model evident este Casa lui Solomon. *Via lucis* este

¹ Proiectul se dezvoltă cu sprijinul direct al lui Hartlib, Dury și probabil al altora. Comenius este chiar finanțat din Anglia, unde Hartlib îl invită în repetate rânduri. În cele din urmă, Comenius ajunge la Londra în 1641 când Dury și Hartlib prezintă Parlamentului proiectul înființării unui colegiu filosofic „baconian” destinat progresului cunoașterii și dezvoltării Pansofiei. Vezi Dickson, *The Tessaera of Antilia* 169-179, Hartlib S., *Considerations Tending to the Happy Accomplishment of England’s Reformation in Church and State*, p.47. Despre vizita lui Comenius în Anglia vezi Young R.F., *Comenius in England* (Londra, 1932). Despre proiectul pansofic vezi și Sadler J.E., *J.A. Comenius and the Concept of Universal Education*, (Londra, 1966).

² Comenius J.A., *A Patterne of Universall Knowledge in a plaine and true Draught*, tradus de Jeremy Collier, (Londra, 1651), 4. Scrierea apare în 1643, la Danzig, în latină cu titlul *Pansophiae Diatyposis*.

³ Comenius, J.A., op.cit., 1-2.

⁴ Comenius, J.A., ed.cit., 4-5.

probabil terminată în 1642, însă va fi publicată abia în 1668 cu o dedicație către Societatea Regală.¹

Baconianismul lui Comenius este explicat pe larg într-un alt volum, publicat la Leipzig în 1633 și tradus în engleză în 1651. Este vorba despre *Filosofia naturală reformată* (*Naturall Philosophie reformed by divine light*) în care Comenius se declară urmașul a doi mari giganți, cei care, asemeni lui Hercule, au curățat grajdurile lui Augias ale filosofiei tradiționale și au reformat întreaga cunoaștere: Bacon și Campanella.² Alăturarea este interesantă dacă ne gândim că *Noua Atlantidă* este probabil redactată în 1624, la un an după publicarea, la Frankfurt, a *Cetății Soarelui*. Thomasso Campanella nu este un nume pe care cititorul contemporan l-ar asocia neapărat cu Bacon. Pentru mediul protestant și milenarist din care provin Comenius și Hartlib însă, alăturarea nu are nimic neobișnuit³. Multe dintre scrierile lui Bacon care susțin reforma cunoașterii sunt citite în descendența unor manifeste similare care anunță înnoirea filosofiei, o cunoaștere reformată după modelul reformei religioase, cu importante

¹ Dickson, The Tessera of Antilia 169-170.

² Comenius J.A., *Naturall Philosophie Reformed by divine light: or a synopsis of physics*, (Londra, 1651), Prefață. Aceeași afirmație reappare, argumentată, într-o scriere mai târzie, *Opera Didactica Omnia*, (Amsterdam, 1657). Vezi și Dickson, *Tessera of Antilia*, 160, 165.

³ Comenius îl citează, de altfel, pe Campanella și „interpretul lui, Tobie Adams”. Tobias Adams este cel care-l introduce pe Campanella în cercul reformator de la Tübingen, unde J.V. Andreae și o serie de alți luterani interesați în același timp de reforma religioasă, reforma cunoașterii, găsirea unei alternative la aristotelismul din universități și - eventual - de alchimie și paracelsianism, preiau scrierile lui Campanella ca variante înrudite ale proiectului lor de reformă a cunoașterii. Andreae însuși scrie două „utopii” și o serie de proiecte de constituire a unor „societăți secrete” despre care numeroși interpreți sugerează că au constituit o importantă sursă de inspirație pentru Comenius.

accente milenariste.¹ Comenius descrie în prefața Filosofiei naturale reformată bucuria cu care a descoperit și citit *Instauratio Magna*. Bacon i-a arătat limitele manifestelor de reformă filosofică ale lui Campanella și l-a pus pe drumul înțelegerii Naturii...și Scripturilor. Cu toate acestea, *Instauratio Magna* este doar începutul drumului:

„M-a îndurerat să observ că preanobilul Verulam ne-a oferit într-adevăr o adevărată cheie a Naturii, însă nu a deschis cu adevărat secretele acesteia, ci ne-a oferit doar câteva exemple, arătându-ne cum funcționează acestea și a lăsat restul pe seama observațiilor și inducțiilor pe care urmează să le facă generațiile viitoare.”

Pe de altă parte, spune Comenius, meritul scrierilor lui Bacon este că ne pot plasa pe drumul cel bun, iluminând intelectul și punându-l la lucru:

„Am văzut, totuși, că speranțele mele nu au fost degeaba în măsura în care mi-am văzut mintea astfel iluminată de lumina pe care am primit-o odată cu aceste câteva scânteii, crescând asemenea unei torțe, astfel încât mari secrete ale naturii și o serie de locuri obscure din Scriptură (ale căror rațiuni nu le vedeam până acum) erau acum clare, de parcă ar fi fost evidente; spre marea mulțumire a minții mele”.²

S-a discutat destul de mult în ce măsura baconianismul lui Comenius sau Hartlib este autentic și dacă provine sau nu dintr-o atentă citire a *Instauratio Magna*. Acest lucru este mai puțin important pentru ceea ce ne preocupă acum. Am făcut

¹ Faptul că cercul lui Hartlib le citea astfel este confirmat și de un important proiect de traduceri la care Samuel Hartlib pune la treabă o serie de persoane, în primul rând pe John Hall. La Cambridge se traduc astfel scrierile lui Andreae, Campanella și Comenius. De altfel, Hartlib este cel care păstrează un manuscris la utopiei lui Andreae *Christianopolis*, al cărei original a fost pierdut. Vezi Trevor Ropper, „Three foreigners”, 256-7.

² Comenius, *Naturall philosophie Reformed*, Prefață.

această paranteză istorică mai mult pentru a arunca o privire asupra cititorilor lui Bacon, asupra cititorilor Noii Atlantide pe care i-am invocat de atâtea ori până acum.¹ Diversitatea lor este considerabilă; iar atunci când vorbesc de Casa lui Solomon, probabil că grila lor de lectură diferă în funcție de mediul din care provin și de propria lor agendă. Sigur este însă un lucru: *Noua Atlantidă* a fost extrem de citită în epocă, iar Casa lui Solomon a captat imaginația tuturor celor care vedeau salvarea protestantismului, filosofiei, științei experimentale a naturii etc. într-un proiect întemeiat pe acțiunea organizată a unei comunități.² Ce au însă în comun toate aceste proiecte sunt următoarele trăsături:

1 Majoritatea văd în *Noua Atlantidă* un text cu cheie al cărui principal nucleu este descrierea Casei lui Solomon.

2 Funcția fundamentală a Casei lui Solomon se referă la relația între cele două tipuri de cunoaștere, cea *naturală* și cea *revelată*, motiv pentru care activitatea ei se circumscrie

¹ Este important de subliniat că Hartlib e o persoană influentă printre fondatorii Societății Regale, dintre care unii, ca Robert Boyle, subscriu cel puțin parțial la proiectul pansofic al lui Comenius. Dacă faima acestuia scade în Anglia în a doua jumătate a secolului alXVII-lea, pe continent, iluminatul morav va avea cel puțin un discipol faimos: G.W. von Leibniz.

² Proiecte de comunități semimonastice sau colegii spirituale de acest tip apar în corespondența lui John Evelyn, Robert Boyle, Theodore Haak și așa mai departe. În aceeași descendență se plasează „Colegiul invizibil” citat de Robert Boyle și despre care s-a discutat adesea în relație cu înființarea Societății Regale. Poate cea mai stranie dintre propuneri îi aparține lui Thomas Bushell, unul dintre apropiații și discipolii lui Bacon, care în 1659 vorbește despre „o societate filosofică secretă” care să se ocupe de minerit în Walles. Vezi Dickson, *Tessera of Antilia*. 185. Bushell este interesant și pentru că publică în 1660 un volum plin cu memorii stranii sau chiar fantastice și amintiri privind anii trăiți cu Bacon la Gorhambury. Printre acestea, faptul că Bacon ar fi vorbit în Camera Lorzilor despre transformarea Marii Britanii într-o Nouă Atlantidă. Vezi, *An extract by Mr. Bushell of his late Abridgement of the Lord Chancellor Bacons Philosophical Theory in Mineral Prosecutions*, (Londra, 1660).

problemei esențiale (pentru secolul al XVII-lea) a relației dintre „știință” și „religie”.

3 Majoritatea sunt dispuse să-i atribuie lui Bacon o cunoaștere mai aprofundată a secretelor naturii decât mărturisesc scrierile sale și o exprimare cifrată care ascunde în aceeași măsură în care dezvăluie.¹

¹ De aici clasificarea Noii Atlantide printre numeroasele scrieri ezoterice și cu cheie ale perioadei, de la manifestele rozicruciene la proiectele utopice ale lui J.V. Andreae sau Campanella.

5. CÂTEVA POSIBILE INDICII PENTRU O REINTERPRETARE A TEXTULUI ÎN CONTEXT

După această situație a scrierii în context, am putea încerca să elaborăm câteva puncte de comentariu care, fără să fie exhaustiv, ar putea ajuta lectura, furnizând întrebări și problematizând episoadele. Putem vedea în *Noua Atlantidă* etapele succesive ale unei căutări inițiatice; în buna tradiție a literaturii ezoterice de care am vorbit, la Bacon, echipajul de marinari europeni este confruntat cu o serie de încercări cărora trebuie să le facă față și în urma cărora unora dintre ei le sunt dezvăluite, parțial, secrete din ce în ce mai profunde ale organizării și funcționării insulei necunoscute.

Nu întâmplător, începutul *Noii Atlantide* trimite la literatura de călătorie a vremii: în acest fel, cititorului i se comunică deja că va vizita ținuturi necunoscute și va întâlni personaje și episoade fabuloase - este trezită, cu alte cuvinte, curiozitatea, primul pas spre cunoaștere.

Literatura de călătorie are, pentru Bacon și contemporanii săi, funcții multiple: este o sursă de informații și cunoaștere,¹ dar și o afirmare a puterii². La nivelul discuției despre reforma cunoașterii, explorările geografice restituie o lume fizică cunoscută, dând speranțe că avem astfel baza

¹ Multe dintre informațiile și observațiile exotice din *Sylva Sylvarum* sunt luate din Sandys, *Travels*, (Londra, 1615).

² Unul dintre cei mai populari autori de povestiri de călătorie de la sfârșitul secolului al XVII-lea este Richard Hakluyt. Acesta își plasează cărțile într-un evident context politic, dedicând, de exemplu, *Divers voyages touching the discoverie of America* lui Philip Sydney, la momentul respectiv promotorul cauzei „Protestante”, și prefătează volumul cu o serie de declarații prin care își manifestă speranța că Anglia va înlocui Spania și Portugalia în stăpânirea mărilor și explorarea lumii. Vezi Stewart A., Philip Sydney: *A double life*, (Londra, 2000).

pentru o „nouă știință” și trezind, eventual, așteptări milenariste.

Noua Atlantidă începe deci sub semnul descoperirii: marinarii europeni ajung pe o insulă necunoscută și găsesc o populație despre care nu se știapână acum. Însă de data aceasta, civilizația necunoscută este mult superioară celei europene, chiar la nivelul *descoperirilor* și *invențiilor* care produc cunoașterea. Încă de la al doilea episod al poveștii, întâlnirea cu populația necunoscută, nuanțele textului se schimbă, iar tot ceea ce urmează stă sub semnul *mirării*. Trecerea de la *curiozitate* la *mirare* este semnificativă; în viziunea lui Bacon, așa se pornește în drumul care urmează să exploreze natura.

Dacă urmărim cum ne este prezentată reacția marinarilor la diferitele episoade ale poveștii, îi descoperim într-o permanentă stare de minunare (pe care se presupune că o împrumută și cititorul): „dincolo de lumea cunoscută”, „un miracol ne-a adus până aici”, „avem înaintea noastră imaginea salvării noastre cerești”, Bensalemul este descris ca „un pământ al îngerilor”, „există ceva supranatural în insula aceasta; mai degrabă angelic decât magic” - sunt doar câteva descrieri ale reacției stârnite de prima întâlnire cu misterul. Minunarea deci, uimirea, adică starea din care se naște cunoașterea. Pentru Bacon, minunarea (*wonder*) este „cunoaștere ruptă”: locul în care intelectul își atinge limitele și trece dincolo, spre contemplarea lui Dumnezeu.¹ Pe de altă parte, minunarea este o „sămânță a cunoașterii”: răsădită în suflet, va crea dorința de a ști mai mult și va provoca o mișcare ascensională a intelectului². Există și o folosire pedagogică a mirării: în transmiterea cunoașterii pentru cei care nu sunt încă inițiați, Bacon susține că trebuie să folosim o metodă care

¹ Valerius Terminus, WFB III 219, The Advancement of Learning WFB III, 267. Vezi și Hattaway M., „Bacon and Knowledge Broken: Limits for Scientific Method”, Journal of the History of Ideas 39 (1978) 183-197;

² OFB IV 8.

ascunde în aceeași măsură în care dezvăluie.¹ Formal, aceasta revine la folosirea aforismelor; acestea reprezintă tot un fel de „cunoaștere ruptă”, însă provoacă mirare, pun în mișcare imaginația și invită intelectul să caute mai departe.

În *Sylva Sylvarum*, Bacon reia tema în cadrul unei fiziologii a pasiunilor; mirarea, spune el, provoacă uluire; aceasta „este cauzată de fixarea minții asupra obiectului cogitației, astfel încât nu mai sare (de la una la alta) și nu se mai opune,² așa cum îi stă în obișnuință; pentru că, în uimire, spiritele nu zboară, ca în cazul fricii, ci sunt fixate, iar mișcarea lor este împiedicată”.³ Cu alte cuvinte, starea de mirare este de natură să ajute intelectul, corectându-i tendințele și erorile comune. Mirarea îndreaptă atenția asupra obiectului și fixează intelectul asupra unei întrebări sau asupra unui fenomen. Ea nu este încă cunoaștere, însă pare să fie începutul oricărei cunoașteri.⁴

Minunarea este însă doar prima etapă pe drumul cunoașterii; o a doua este cunoașterea de sine. Marinarii europeni aflați în fața „civilizației angelice” a Bensalemului sunt puși mereu în situația de a se raporta critic la propria lor stare. Pentru a sugera acest lucru sunt folosite o serie de procedee. Uneori textul face comparații directe: cărămizile în Bensalem sunt „mai albastre” decât cele europene, fructul vindecător seamănă cu o portocală, este însă „mai purpuriu” decât portocalele cunoscute, creștinismul bensalemienilor este „mai vechi” sau „mai autentic” decât cel al europenilor și așa

¹ Jalobeanu D., „Bacon’s Brotherhood and its classical sources”. Bacon dezvoltă o teorie a comunicării cunoașterii în *De Augmentis Scientiarum*, scrisă cam în aceeași perioadă cu *Noua Atlantidă*. Vezi WFB 449-450.

² Una dintre tendințele greșite ale minții umane este, după Bacon, faptul că se află în continuă mișcare, trecând de la una la alta. „Fixarea” intelectului pe obiectul cunoașterii este un mod de a corecta această tendință.

³ *Sylva*, Century VIII, 720, WFB II 570.

⁴ Un nou punct asupra căruia Bacon este tradițional și mult mai aproape de antici decât lasă să se creadă celebrele lui critici la adresa Antichității.

mai departe. Alteori secretul este cel care apare pentru a sugera că pe lângă ceea ce se vede, civilizația Bensalemului este și altceva. Marinarii europeni nu sunt lăsați să umble liber, ci lucrurile le sunt dezvăluite sau arătate doar parțial, și întrun context precis ales și delimitat, unul câte unul. Ceea ce află, află ca răspuns la propriile lor întrebări, efect al mirării de care vorbeam mai înainte. Fiecare nouă dezvăluire îi trimite la următoarea întrebare și fiecare nou răspuns dezvăluie o altă proprietate a Bensalemului care-l face mult superior lumii cunoscute: creștinismul, istoria politică, forma de guvernare, obiceiurile, riturile și ritualurile, atitudinea față de străini, toleranța rasială sau lingvistică, cunoașterea naturii.

Una dintre reacțiile provocate de minunare este corectarea comportamentului; o alta este reflecția. Ambele apar în primele episoade ale căutării. Marinarii sunt izolați în Casa Străinilor, într-o carantină care reprezintă și un „timp de reflecție”; de asemenea, într-un discurs care amintește de limbajul antic al filosofiei ca exercițiu spiritual, se hotărăsc să-și supravegheze comportamentul, să se cunoască pe ei înșiși și să se „reformeze”:

„Dragi prieteni, e momentul să înțelegem cum stăm. Suntem niște oameni aruncați pe acest pământ asemenea lui Iona afară din pânțelele balenei, salvați tocmai când eram ca și îngropați în adâncuri. Iar acum, pe uscat, suntem încă între moarte și viață, dincolo și de Lumea Veche și de cea Nouă. Numai Dumnezeu știe dacă vom mai vedea vreodată Europa. Ceea ce ne-a adus aici este un fel de miracol, și tot de ceva asemănător am avea nevoie pentru pleca de aici¹. Prin urmare, având în vedere recenta noastră scăpare, pericolul prezent, ca

¹ Merită semnalată sintagma „un fel de miracol” - o sintagmă care apare în mai multe locuri în continuare - și care ar putea să fie o trimitere la caracterul „teatral” al întâmplărilor și al poveștii în genere, precum și la posibile manipulări ale imaginilor și iluziilor de care locuitorii insulei sunt capabili. E interesant, de asemenea, răspunsul marinarilor europeni, care se manifestă de asemenea tot la nivelul exterior, al comportamentului.

și cele care vor veni, să ne ridicăm privirea către Dumnezeu și fiecare dintre noi să se căiască și să se îndrepte.”

Iată contextul narativ în care începe dezvoltarea efectivă a secretelor insulei: marinarii se transformă în acest fel, din simpli exploratori ai mărilor, în aspiranți la postura de filosofi, ucenici pe drumul cunoașterii, dispuși să învețe de la cei pe care-i întâlnesc. Există, în Noua Atlantidă, șase episoade distincte pe care le-am putea citi în această cheie inițiativă. În fiecare dintre ele se intră ca urmare a unei încercări pe care marinarii europeni o trec cu bine. Fiecare episod este o dezvoltare parțială care produce mirare și fixează mintea pe un anumit obiect al cunoașterii. Fiecare episod este potențial incomplet, majoritatea sunt întrerupte în mod artificial pentru a arăta că inițierea continuă. Nu întâmplător, numărul marinarilor care intră în aceste episoade succesive se tot reduce până când unul singur ajunge să se găsească în prezența Părintelui Casei lui Solomon. Voi creiona în cele ce urmează aceste episoade, subliniind unele dintre trăsăturile lor interesante.

EPISOADE ALE ÎNȚIERII

1. ÎNTÂLNIREA STRĂINILOR

Primul contact dintre cele două civilizații se petrece sub semnul unei întrebări-test care vine dinspre bensalemieni: „Sunteți creștini?” La răspunsul pozitiv al marinarilor (desigur, cititorul se poate întreba în acest punct ce se întâmplă cu echipajele care nu răspund pozitiv la această întrebare) urmează o probă inițiatică tradițională: jurământul. Așa cum s-a arătat, este un jurământ interesant: călătorii trebuie să jure că n-au vărsat sânge în ultimele 40 de zile și că nu sunt pirați. Pe de-o parte, este o formulare care trimite la obiceiuri legate de purificare și la sângele vărsat care cere răzbunare. Pe de alta, este o primă condiție de selecție a celor care au șanse să afle o parte a secretelor deținute în Bensalem. Din acest moment, marinarii trec granițele ținutului necunoscut, sunt admiși pe țărm, în interior, și anume într-un loc special amenajat, Casa Străinilor. Aici se petrece cel de-al doilea episod care trimite la inițiere, îndemnul la autocunoaștere și reglementare a comportamentului de care vorbeam mai sus. Ca urmare a acestuia, marinarii aleg să se poarte „cu sobrietate și gentilețe”, nu întâmplător calitățile pe care Bacon le cere savantului, alături de atenție și caritate.

După trei zile (un alt interval semnificativ), are loc o altă întâlnire semnificativă, cu guvernatorul Casei Străinilor, „prin vocație preot creștin”, la capătul căreia statutul străinilor este reglementat. Cel mai interesant lucru în această întâlnire-test este faptul că marinarilor li se spune că pot să ceară ce doresc - pe lângă ceea ce li s-a dat deja (ajutor pentru bolnavi, casă și masă, dar și interdicția de a părăsi clădirea). Pare să fie vorba de un nou tip de încercare, din care marinarii ies cu bine, declinând oferta, însă mulțumind în termeni care trimit din nou la contextul inițiatic: „avem înaintea noastră imaginea

salvării cerești”, „am fost smulși din ghearele morții și aduși pe pământul consolării”, „acest pământ sfânt și fericit” etc.¹

2. POVESTIREA REVELAȚIEI ȘI PROBLEMA „CERTIFICĂRII MIRACOLULUI”

La a doua întâlnire cu guvernatorul Casei lui Solomon, aspectul de încercare inițiativă este și mai evident, din moment ce marinarii au acum de pus o întrebare. Din nou, pun întrebarea „bună” și sunt răsplătiți cu prima dezvăluire de proporții: povestea creștinării insulei Bensalem. Episodul „întrebării bune este foarte teatral”. Guvernatorul Casei Străinilor susține că bensalemienii cunosc întreaga lume, însă sunt complet necunoscuți, ceea ce, în sine, trimite la o cunoaștere cu totul specială, din care, o parte, va fi acum dezvăluită. Lăsând însă străinilor să aleagă întrebarea, un nou proces de selecție poate avea loc; întrebările dezvăluind cel mai bine intențiile ascunse cu care are loc explorarea.²

„Am răspuns că-i mulțumim cu umilință că ne-a permis să facem asta; că am înțeles deja, din puținul ce-l văzuserăm până acum că nu există nici un lucru pământesc mai demn de a fi cunoscut decât orânduirea acestui pământ fericit. Dar mai

¹ Așa cum remarcă o serie de autori, ca de pildă Sarah Hutton și Brownen Pierce, limbajul marinarilor lui Bacon este puțin compatibil cu genul literaturii de călătorie, trimițând mai degrabă spre alte scrieri cu cheie din aceeași perioadă.

² Bacon glosează nu o dată asupra intențiilor cercetătorului, purității motivelor cu care trebuie efectuată reforma cunoașterii etc. Spre deosebire de celelalte pasiuni, dorința de cunoaștere este naturală, ne spune el în Valerius Terminus. Pe de altă parte, curiozitatea și chiar cunoașterea sunt potențial periculoase, de aceea contează intenția cu care ne apropiem de explorarea naturii. WFB III 220-222.

presus de toate (spusem noi), cum ne întâlnisem venind din capetele diferite ale lumii, și cum speram să ne întâlnim într-o zi în Regatul Cerurilor (fiind cu toții creștini) am vrea să știm (văzând că țara aceasta este atât de înderpărtată și despărțită de întinse și necunoscute mări de pământul pe care a călcat Mântuitorul nostru) cine a fost apostolul acestei națiuni și cum a ajuns ea să fie convertită la credință? La acestea, se văzu pe fața lui că întrebarea noastră îi aduce o mare mulțumire, și spuse:

Inima mea se leagă de voi auzind cum ați început chiar cu această întrebare. Asta înseamnă că voi căutați în primul rând Împărăția Cerurilor, așa încât, cu bucurie voi răspunde, pe dată, întrebării voastre.

Dovedindu-se interesați de creștinarea Bensalemului, marinarii europeni (acum mai degrabă exploratori ai naturii angajați deja pe drumul cunoașterii) dovedesc nu numai că nu sunt interesați de lucrurile materiale, dar și că tipul de minunare și curiozitate implicate în încercarea de afla care sunt secretele insulei sunt cele „bune”.

Ce află marinarii europeni (și cititorul) ca urmare a „întrebării bune”? Povestea primirii revelației este, așa cum am mai spus, dintre cele mai mult discutate, dintre cele mai paradoxale și mai misterioase episoade ale *Noii Atlantide*. Ne este revelată o poveste fondatoare, cea a unui creștinism certificat științific. Miracolul inițial - crucea de foc de pe cer situată în largul mării - este recunoscut ca atare de unul dintre Părinții Casei lui Solomon. Pentru cititorul care ajunge până la sfârșitul *Noii Atlantide* și citește cu atenție detaliile descrierii activităților care se desfășoară acolo, cheia episodului devine evidentă. Casa lui Solomon conține o cameră a iluziilor, unde membrii frăției învață să producă toate tipurile de iluzii posibile și, implicit, să facă distincția dintre iluzii și fenomenele reale, sau dintre iluzie și miracol. Cu alte cuvinte, învățații Casei lui Solomon sunt prefect echipați să recunoască

un miracol, tocmai pentru că ei știu totul despre iluzii.¹ Miracolul odată recunoscut, urmează descifrarea lui; din nou, învățatul este cel care primește cheia, aici sub forma unei arce care conține Scripturile și o scrisoare apostolică. De fapt, narațiunea ne prezintă lucrurile chiar mai plastic decât atât: Părintele Casei lui Solomon primește o unică Carte - depozitara tuturor fragmentelor din care se compune religia creștină. O serie de elemente stranii rămân de dezlegat în acest episod. Atrag atenția cititorului asupra interesantei formulări a pasajului:

„Când înțeleptul, cu multă reverență, ridică cufărul în barcă, acesta se deschise de la sine, iar înlăuntrul lui se găseau o Carte și o scrisoare. Ambele erau scrise pe pergament fin și învelite în fâșii de țesătură. Cartea conținea toate scrierile canonice ale Vechiului și Noului Testament, așa cum le aveți voi (pentru că știm foarte bine ce au primit Bisericile voastre), Apocalipsa, și câteva alte cărți ale Noului Testament care nici măcar nu fuseseră scrise la momentul respectiv, dar erau, cu toate acestea, în Carte.”

O carte miraculoasă care conține întreaga cunoaștere este locul comun în literatura ezoterică a secolului al XVI-lea; o astfel de carte este găsită atunci când, în manifestele rozicruciene, se deschide mormântul fondatorului;² o carte este Pansofia lui Comenius, motivul aceleiași cărți apărând în scrierile lui Johann Valentine Andreae sau chiar în celebrele vise ale lui Descartes. Există însă și un alt motiv al Cărții scrisă de degetul divin și încă incomplet cunoscută. Strania trimitere la Evangheliile care nu fuseseră încă scrise în momentul respectiv, însă se găseau în carte își are corespondentul în pasajul anterior, în care crucea de foc de pe cer este declarată

¹ De altminteri, rugăciunea care urmează episodului ne spune chiar că principala îndatorire a Casei lui Solomon este să discearnă între miracolele divine, lucrările naturii, și „împosturi și iluzii de toate soiurile”.

² Yates, Iluminismul rozicrucian, Humanitas, 1997, Anexa 1.

urma degetului divin. Marea Carte a naturii scrisă de degetul divin, prezentă în fața ochilor noștri, însă incomplet descifrată este una dintre temele fundamentale ale filosofiei naturale moderne.

Întregul text al *Noii Atlantide* se poate citi ca un text despre aceste două mari cărți divine și interpretarea lor: pentru înțelepții Casei lui Solomon nu există decât două mari domenii ale cunoașterii: cunoașterea Naturii și cunoașterea Scripturilor, filosofia naturală și teologia. Ei bine, găsim într-una dintre scrisorile lui Bacon contemporane cu *Noua Atlantidă* o declarație surprinzătoare, o declarație care va face carieră în Societatea Regală:

„Când Fizica va fi descoperită, nu va mai exista Metafizică. Dincolo de fizică nu există decât cele divine.”¹

În mod similar, Noua Atlantidă elimină metafizica, păstrând doar filosofia naturală, teologia și etica, o schemă tripartită care aduce aminte de filosofia stoică. Dezvăluirea creștinării Bensalemului aruncă lumină asupra relațiilor dintre acestea: teologia și filosofia naturală nu numai că nu sunt domenii separate, ele nici nu pot exista decât dacă sunt puse împreună - ca părți ale aceleiași căutări - și sunt făcute de un grup de oameni capabili să exploreze simultan cele două cărți în care este ascuns planul divin pentru omenire.

3. ISTORIA NOII ATLANTIDE: DE LA MITUL LUI PLATON LA „ISTORIILE NATURALE”

Episodul creștinării Bensalemului este povestit incomplet; un mesager intervine în discursul guvernatorului și îl

¹ Scrisoarea către părintele Redemptus Barazan, 1625, vezi și Leary, Francis Bacon and the Politics of Science, 66-67.

întrerupe. În ziua următoare, povestea continuă, însă de data aceasta este pus în discuție chiar secretul însuși: starea de „ascundere” a Bensalemului. Că este o întrebare cu cheie ne-o spun chiar trimiterile la magie și la proprietățile „mai degrabă angelice decât magice” ale locuitorilor săi. Pentru a explica în ce mod ajung „nevăzuții” bensalemieni să cunoască lumea fără a fi cunoscuți, Bacon invocă de data aceasta o altă serie de tradiții: cea a Atlantidei lui Platon și cea a regelui Ioan. *Noua Atlantidă* este urmașa miticei Atlantide platonice.

Aceasta n-a fost scufundată de valuri, ci s-a aflat doar parțial sub ape. Bacon plasează Atlantida pe continentul american, locul de origine la civilizației Bensalemului. Spre deosebire de atlanți, bensalemienii au avut un înțelept rege legendar, Solamona, care a reușit să ascundă existența poporului său, în timp ce continua să trimită expediții de explorare în toate colțurile lumii. Tot el este întemeietorului Colegiului celor șase zile care avea să fie numit, în timp, Casa lui Solomon. Din nou, sensuri multiple, numeroase trimiteri și deschideri interpretative ale textului ne trimit spre multiplicitatea tradițiilor invocate pentru a legitima tipul de cunoaștere pus în joc. Solamona trimite evident la Solomon, regele înțelept al iudeilor, personaj central în imageria baconiană, cel despre care s-ar fi spus că poseda cunoașterea universală și că ar fi scris inclusiv o istorie naturală a plantelor.¹

Organizarea păstrării secretului pare să decurgă, în *Noua Atlantidă*, pe trei coordonate. Pe de-o parte, cei care au dreptul să părăsească insula sunt exclusiv înțelepții Casei lui Solomon, în expediții de cerceare și spionaj. Pe de altă parte, legile privind străinii oferă caritate și ajutor în scopul de a-i reține pe insulă.

¹ Bacon trimite la această istorie naturală a lui Solomon în aproape toate scrierile sale, de la *The Advancement of Learning*, până la *Noua Atlantidă*.

„Acest rege, dorind să respecte atât omenia cât și principiile buneii guvernări, și gândind că este împotriva omeniei să-i rețină pe străini împotriva voinței lor și împotriva principiilor buneii guvernări să-i lase să se întoarcă și să vorbească despre ținutul nostru, a procedat în felul următor: a ordonat ca străinilor să li se permită debarcarea și să poată pleca după cum vor, însă, celor care vor să stea, să li se ofere condiții bune de viață, pe socoteala statului. Lucru de o mare prevedere pentru că astăzi, atâția ani după interdicție, nu știm ca vreo corabie să se fi întors vreodată, ci doar treisprezece persoane care, în timpuri diferite, au ales să se întoarcă cu corăbiile noastre. Ce au relatat acasă aceștia, nu pot ști. Însă te poți gândi că, indiferent ce au spus, nu putea să fi fost luat, acolo unde s-au întors, decât ca o reverie.”

Aici textul ridică, desigur, interesante întrebări: ce se întâmplă cu străinii care nu vor să rămână pe insulă, în ciuda tratamentului plin de omenie și recompense la care sunt supuși? Bacon ne spune că majoritatea străinilor doresc să rămână. Cei - foarte puțini - care s-au întors, n-au reușit să spulbere secretul, pentru că nimeni nu i-a crezut. Evident, cititorul se întreabă atunci ce se va întâmpla cu călătorii cărora li se povestesc toate acestea? Vor alege ei să se întoarcă și să ducă povestea mai departe? De unde știm că nu li se va întâmpla la fel? Nu cumva suntem din nou într-o situație paradoxală? Noua Atlantidă se va încheia cu îndemnul adresat marinarilor de a pleca și de a răspândi cele aflate în lume. Aflăm însă în acest episod că acei - puțini - care au mai făcut asta nu au fost crezuți. O variantă de interpretare ar fi să vedem aici o avertizare și o ironie. Poate că un al treilea mod de menținere a secretului Bensalemului este chiar spunerea acestei povești - o dezvăluire atât de incredibilă, atât de asemănătoare unui vis, încât nimeni nu o va crede. O altă variantă ar trimite la modul în care se face dezvăluirea: dacă ceea ce este aflat în acest fel este cunoaștere adevărată, atunci, conform chiar teoriilor lui Bacon, ea nu se poate comunica oricui, ci doar celor demni de ea. Însuși procesul dezvăluirii

este un drum inițiativ, un proces electiv la capătul căruia doar unii, cei mai buni, ajung să știe și să înțeleagă. Mesajul final de dezvăluire trebuie atunci reinterpretat. Civilizația Bensalemului nu poate fi „povestită”, așa cum cunoașterea nu poate fi povestită. Cu alte cuvinte, textul însuși este un text cu cheie, iar cititorul este astfel înrolat în aceeași căutare.

Episodul istoriei secrete a Bensalemului se încheie cu prezentarea unei noi atribuții a Casei lui Solomon, pe lângă cea de depozitară a revelației religioase, și anume *negustoria de lumină*. Episodul corespunde unei sintagme enunțate anterior, după care Casa lui Solomon ar fi „ochiul acestui regat”. Vedem acum că sintagma trebuie luată literal: Colegiul celor șase zile este prezentat ca o instituție de spionaj, la fiecare doisprezece ani trimițând frați ai Casei lui Solomon în regatele Europene, „mascați” în așa fel încât să nu fie identificați:

„Cât despre felul în care simplii marinari încearcă să nu fie descoperiți, despre felul în care trebuie debarcați, deghizându-se sub numele altor popoare, sau asupra locurilor în care aceste voiaje de explorare au fost trimise, sau despre locurile stabilite pentru întâlnire, în aceste misiuni, și toate celelalte amănunte ale acestei practici, nu-mi este îngăduit să vi le dezvălui și, de altfel, nici nu este în interesul vostru.”

Aproape ca în manifestele rozicruciene, pasajul de mai sus trimite la tema reprezentanților „nevăzuți” ai frăției secrete care sunt printre noi.¹ Apare și o interesantă alunecare de limbaj: dacă în primele două episoade, Bacon folosește

¹ Să nu uităm că Noua Atlantidă este, probabil, scrisă în 1624-1625. 1623 este anul celebrei farse rozicruciene la Paris, un episod care face vâlvă și a cărui faimă se răspândește în întreaga Europă. Pe zidurile Parisului apar placarde semnate „Fraternitatea Secretă a Crucii cu Roze” în care locuitorii sunt anunțați că frații, invizibili, se găsesc printre ei și vor dezvălui mari secrete. Vezi Kahn D., „The Rosicrucian Hoax in France (1623-24)”, în Newman W.R., Grafton A., *Secrets of Nature. Astrology and Alchemy in Early Modern Europe*, (Cambridge Mass, 2001) 235-345.

sintagma „Părintele Casei lui Solomon”, în acesta și în paragrafele următoare repetă de mai multe ori sintagma „frații Casei lui Solomon” și „Frăția Casei lui Solomon”, ceea ce ne duce cu gândul nu numai la manifestele rozicruciene ci și la textele baconiene pe care le-am invocat în capitolele anterioare. Descrierea acestei negustorii de lumină este foarte asemănătoare cu cea pe care Bacon o atribuie frăției sale în *De Augmentis Scientiarum* - mai puțin deghizarea și invizibilitatea care trimit, aici, evident, la literatura ezoterică. Merită semnalat și faptul că astfel de negustori de secrete există în secolul XVII; personaje care vând și cumpără sau schimbă secrete politice, secrete ale naturii, noi descoperiri și așa mai departe.¹ Din această negustorie de secrete, Bacon face o *negustorie de lumină* și plasează practica în centrul construcției *Noii Atlantide*. Este relevant, cred, pentru a înțelege mai bine tipul de cunoaștere și „știință” la care se referă *Marea Instaurare*.

4. RITUAL, TEATRU ȘI FILOZOFIE MORALĂ

De departe cel mai straniu episod al întregii povestiri este însă *Sărbătoarea Familiei*. În primul rând pentru că este un episod care pare să nu se lege de nimic din cele de până acum și de nimic din ceea ce urmează. Este descrierea unui ritual semireligios prin care este celebrată paternitatea.

E interesant să notăm că Sărbătoarea familiei este primul episod relatat direct, primul și singurul episod „văzut” de marinarii-exploratori, spre deosebire de toate celelalte

¹ Eamon, W., *Secrets of Nature*, 1987, Principe L., Newman W., *Alchemy tried in the Fire*, (Cambridge, 2001). Bacon menționează el însuși un „cunoscut negustor de secrete” în *Sylva*, cineva de la care află de un complot pus la cale pentru uciderea Mariei Stuart cu ajutorul unor oglinzi care focalizează razele solare. *Sylva*, II, 121, WFB II 393.

episoade „povestite”. Este o destul de complexă descriere de ritualuri, veșminte, culori. În tradiția textelor renascentiste, suntem îndreptățiți să căutăm în spatele lor o întreagă simbolistică. E interesant că Sărbătoarea familiei este, probabil, cel mai puțin comentat dintre episoadele Noii Atlantide, probabil și pentru că este greu de pus în relație cu ceea ce pare subiectul central, Casa lui Solomon. Deși, ceea ce e extrem de interesant, ni se vorbește aici tot despre o frăție; despre constituirea unei „frății naturale”, o familie cu peste treizeci de descendenți. Cititorul curios care va număra câți „frați” are Casa lui Solomon va ajunge, de altfel, la un număr apropiat.

Dincolo de aceste similitudini numerice, „Sărbătoarea Familiei” este stranie. Pare să conțină elemente de ritual dionisiac (frunzele de viță, strugurii, titlul de „Fiul Viței”), trimite la familiile și obiceiurile patriarhilor biblici, celebrează natura și ar putea constitui nucleul unei religii naturale. Prin multe dintre aspecte, pare o reprezentare teatrală - cu procesiunea „Fiului Viței” ne găsim din nou în plin spectacol de măști. Chiar și așa însă, multe dintre semnificațiile scenei rămân învăluite în mister. Am încercat să pun în evidență prin note de subsol câteva posibilități de interpretare a simbolisticii coloristice, a ordinii procesiunii și așa mai departe.

E, poate, relevant să amintim că traducerea franceză a *Noii Atlantide* din 1631 amendează puternic acest episod, ca și pe cel următor, traducătorul intervenind în text pentru a elimina referințele la „mama ascunsă” și detaliile sărbătorii. Se pare că motivul acestei editări a traducerii este tocmai strainetatea scenelor descrise de Bacon.

Următorul episod al dezvoltării privește obiceiurile sexuale ale bensaalemienilor și castitatea unui ținut descris din nou ca angelic. Ce e cu totul remarcabil în acest nou episod al dezvoltării cu care cititorul pătrunde în culisele societății și vieții bensaalemienilor este modul în care ele ni se dezvoltă, din nou, printr-o povestire a unui personaj. Poate cel mai interesant dintre personajele Noii Atlantide, Joabin este un

evreu - diferit de evreii cunoscuți de europeni și ale cărui credințe religioase seamănă mai degrabă cu cele islamice.¹ Și mai interesantă este descrierea pe care Bacon o dă atitudinii evreului Joabin față de Besalem și față de stăpânirea politică.

„Este bine văzut printre evreii de aici să creadă că oamenii din Besalem sunt din stirpea lui Abraham, descinși dintr-un alt fiu al acestuia pe care-l numesc Nachoran, și că Moise, printr-o poruncă secretă, a dat insulei legile astăzi în uz; iar când Mesia va veni și va sta pe tron în Ierusalim, regele Bensalemului va sta la picioarele sale, în timp ce toți ceilalți stăpânitori vor ședea la mare distanță. Lăsând însă la o parte toate aceste vise evreiești, omul este un înțelept și un învățat și mare meșter în cele politice, știutor în ale legilor și obiceiurilor acestei țări.”

„Visele evreiești” trimit la contextul mesianic al discuției, de data aceasta din perspectiva unei alte religiidecât cea invocată până în acest punct. Începutul secolului al XVII-lea abundă în scrieri filosemite, încercări de apropiere între învățații creștini și evrei, și o atmosferă mesianică care merge uneori până la entuziasm.² Pe de altă parte, s-a sugerat că modelul lui Joabin ar fi putut fi Leon de Modena, rabin venețian, autorul unei foarte citite *Historia de riti Hebraici*. Modena corespundează cu persoana importantă din cercul lui Bacon, ca Sir Henry Wotton și William Boswell (cel care și aduce cartea lui Modena în Anglia).³ Care ar fi însă motivul introducerii acestui personaj în *Noua Atlantidă*? Un posibil motiv ar fi contextul politic. În Anglia începutului de secol XVII există o serie de proiecte privind reîntoarcerea evreilor (care

¹ Spitz, D. „New Atlantis: A reinterpretation”.

² Popkin, Force, Millenarism and Messianism in Europe in the Seventeenth Century, Kluwer, 2004.

³ Matar N.I., „The sources of Joabin’s speech in Francis Bacon’s New Atlantis”, Notes and Queries 41 (1994) 75-79.

fuseseră expulzați în 1291) - fie proiecte financiare și politice, fie proiecte politice cu conotație milenaristă sau mesianică.¹

Dincolo de aceste amănunte contextuale, personajul evreului este însă extrem de interesant prin ceea ce dezvăluie. Descrierea obiceiurilor bensalemienilor cu privire la căsătorie este un prilej pentru a discuta, în fapt, bazele unei moralități întemeiate pe ținerea în frâu a pasiunilor și respectarea măsurii care par desprinse din filosofia antică, din nou cu posibile trimiteri la morala stoică sau la Seneca. Cheia pentru stăpânirea pasiunilor nu este moderația, ci „stingerea” și „eliminarea” lor. Principala piedică în calea viciilor este respectul de sine - iată doar două precepte extrem de cunoscute care pot fi întâlnite la tot pasul în Epistolele lui Seneca sau în dialogurile morale.

Discursul lui Joabin este de asemenea întrerupt, ca și dezvăluirile guvernatorului Casei Străinilor, astfel încât nu aflăm prea multe despre moralitatea bensalemienilor, decât că ea se acordă cu principiile generale ale unei filosofii direcționate spre cercetarea naturii și guvernată de legea naturală.

5. FRĂȚIA

Episodul care încheie șirul dezvăluirilor începe cu o procesiune: Părintele Casei lui Solomon iese din ascundere și intră cu tot fastul în orașul pe care nu-l mai vizitase de 20 de ani. Prilej pentru o colorată descriere a imaginii publice a cunoașterii... și a respectului datorat acesteia. Părintele Casei lui Solomon se bucură de onorurile acordate unui suveran, se comportă și arată cam ca unul dintre înțelepții Antichității.

¹ Un astfel de proiect este cel susținut de Thomas Shirley în fața regelui Iacob, proiect propunând ca evreilor să li se permită reîntoarcerea în Irlanda - ca parte a unui proiect mai larg de colonizare.

„Oaspetele așteptat era un om de vârstă și statură mijlocie, plăcut la înfățișare și arătând plin de compasiune pentru întreaga omenire.”

Compasiunea pentru întreaga omenire este, din nou, una dintre valorile atribuite de Seneca înțeleptului - așa cum imaginea unui filosof care poate îndeplini funcțiile unui suveran sau ale unui preot este, de asemenea, unul dintre locurile comune ale filosofiei stoice.¹ Pe de altă parte, procesiunea care însoțește apariția Părintelui Casei lui Solomon este din nou bogată în culori și imagini simbolice. Așa este, de exemplu, blazonul Casei lui Solomon: Soarele și îngerul cu aripile întinse. Nu putem să nu remarcăm asemănarea cu imaginea pe care deja am discutat-o: gravura de pe frontispiciul *Sylva Sylvarum*.

Ultimul episod al povestirii începe ca o dezvăluire propriu-zisă. Părintele Casei lui Solomon îi primește pe străini stând pe un tron, într-o postură regală, le permite să-l salute sărutându-i poalele veșmântului - o nouă posibilă trimitere la regalitatea orientală.² Urmează apoi episodul final al selecției, pentru că doar unul dintre europeni este ales să pătrundă în cercul interior al societății secrete care este Casa lui Solomon.

Într-un mod paradoxal, descrierea procedurilor, acțiunilor și organizării acestei instituții este și partea cea mai transparentă a povestirii. Aproape că am putea spune că avem în ultimele pagini din *Noua Atlantidă* un rezumat al viziunii

¹ Diogene Laertios, Despre viețile și doctrinele filosofilor, VII. Jalobeanu, D. „Bacon's Brotherhood and its classical sources”.

² 130 Bacon are o serie de trimiteri la magii persani sau la regii perșilor, deținători ai înțelepciunii tradiționale. Părintele Casei lui Solomon poate să nu fie suveranul Bensalemului, însă apariția lui este mai degrabă de factură regală. Trimiterea imediată este la Republica lui Platon și la regii filosofi. O altă sursă probabilă este din nou Seneca și modelul stoic al înțeleptului care poate fi rege, însă se mulțumește să fie un cercetător al naturii, în slujba umanității și a republicii universale. Vezi, de exemplu, Seneca, *De otio*.

baconiene privind reforma cunoașterii. Am încercat să pun în evidență în notele de subsol ale traducerii o serie din corespondențele cele mai evidente cu *Sylva Sylvarum* și celelalte scrieri baconiene.

**Dana
JALOBEANU**

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Traducerea pe care o propunem cititorului român urmează textul publicat în 1627 ca parte a *Sylva Sylvarum*. Am consultat de asemenea ediția aproape identică din 1638 și traducerea latină apărută în ediția din 1657. Am apelat de asemenea la ediția „clasică” a scrierilor lui Bacon realizată de Spedding, Ellis și Heath (vezi bibliografia). Pentru realizarea notelor am consultat și o serie de alte ediții.

Noua Atlantidă a mai apărut o dată în limba română, în 1957, în traducerea lui Virgil Cândea. Notele acelei ediții și anumite opțiuni de traducere sunt marcate de contextul în care a apărut aceasta, într-o perioadă când Francis Bacon trebuia prezentat ca un apostol al scientismului modern și un fel de precursor al maxismului.

Traducerea de față își are originea într-un seminar de cercetare al Danei Jalobeanu, desfășurat la Universitatea „Vasile Goldiș” din Arad în 2004. Proiectul a căpătat formă în 2005, când Centrul de cercetare Fundamentele Modernității Europene a organizat seminarul Princeton-București de filozofie modernă asupra tematicii Marii Instaurări și a fost dus la bun sfârșit în 2006 cu ajutorul unei burse Mellon la Warburg Institute, Londra. Textul lui Bacon e tradus de Dana Jalobeanu, cu asistența lui Cătălin Avramescu; notele din subsolul textului traducerii sunt redactate de ambii traducători. Introducerea și bibliografia sunt alcătuite de Dana Jalobeanu.

Dorim să mulțumim Colegiului „Noua Europă” din București și rectorului său, Andrei Pleșu, pentru sprijinul acordat, nu în ultimul rând prin găzduirea lucrărilor grupului de studii asupra fundamentelor modernității. Marea parte a traducerii a fost realizată în 2006, când atât Dana Jalobeanu cât și Cătălin Avramescu au fost bursieri NEC-LINK.

Dana Jalobeanu mulțumește pe această cale Fundației Mellon și Institutului Warburg din Londra fără de care realizarea acestui proiect nu ar fi fost posibilă.

CRONOLOGIE

- 22 Ianuarie 1561** Se naște la Londra Francis, fiul lui Sir Nicholas și al lui Ann Bacon. Tatăl său era Lord Păstrător al Sigiliului (*Lord Keeper*), o funcție importantă.
- 1573** Francis Bacon este admis la Trinity College, Cambridge. Studiile sale nu se finalizează cu o diplomă, un lucru obișnuit în acea vreme.
- 1576** Se duce la Londra pentru a începe studiul avocaturii la Gray's Inn.
- 1578** Pleacă împreună cu fratele său Anthony la Paris, în suita ambasadorului englez la curtea lui Henric al III-lea
- 1579** Moare tatăl său, Sir Nicholas.
- 1581** Este ales pentru prima oară în Parlament.
- 1582** Devine avocat.
- 1591** În cunoaște pe tânărul lord Essenx, care îi va deveni, pentru o vreme, patron politic.
- 1593** Cade în dizgrația reginei Elisabeta pentru că a obiectat față de creșterea impozitelor destinate a finanța războiul cu Spania.
- 1597** Publică prima ediție a *Eseurilor*, în număr de 10; următoarele ediții vor apare în 1612 (38 de eseuri) și 1625 (58 de eseuri).
- 1603** Ajunge Procuror General al Coroanei
- 1604** Esex este executat ca trădător, după un proces în care Bacon se numără printre acuzatorii săi.
- 1605** Publică *The Advancement of Learning*, dedicată noului rege, Iacob I, în grațiile căruia face eforturi să intre
- 1609** Publică *De sapientia veterum*.
- 1613** Este numit procuror general de Iacob I, în detrimentul lui Coke, care va fi demis, în 1616.
- 1617** Ajunge Lord Păstrător al Sigiliului

- 1620** E numit viconte de St. Albans. Publică *Novum Organum* sub titlul marelui său proiect de o viață, *Instauratio Magna*.
- 1621** Este acuzat de luare de mită. Începutul sfârșitului carierei sale politice. E condamnat la amendă, excludere din Parlament și ajunge să fie închis în Turn.
- 1622** Cu toate dificultățile prin care trece, Bacon lucrează intens la câteva proiecte, printre care o istorie naturală al cărei prin volum este *Historia Ventorum* (Istoria vânturilor).
- 1626** Publică a treia ediție, ultima, a *Eseurilor*.
- 9 aprilie 1626** Francis Bacon moare, la Londra. Conform relatării lui William Rawley, moartea lui Bacon se datorează unei „răceli” contractate atunci când a oprit caleașca pentru a face experimente cu zăpadă, în vederea conservării unei găini.

CUVÂNT CĂTRE CITITOR

Această fabulă a fost născocită de Înălțimea Sa cu scopul de a putea astfel înfățișa modelul sau alcătuirea unui colegiu instituit pentru *interpretarea naturii* și pentru realizarea unor mari și minunate lucrări, spre folosul oamenilor, sub numele de *Casa lui Solomon*, sau *Colegiul lucrărilor celor șase zile*. De fapt, până în acest punct a reușit să ajungă Înălțimea Sa, terminând această parte. Desigur, modelul este mult mai vast și mult prea mareț pentru a putea fi imitat în toate privințele, chiar și în acelea care stau în puterea omului. Domnia Sa plănuia, de asemenea, să includă în această fabulă și un model al legilor celui mai bun stat posibil, adică un model de republică. Prevăzând însă că va fi o operă îndelungată, dorința sa, mult mai arzătoare, de a expune istoria naturală, l-a îndepărtat de la scopul său¹.

Această descriere a *Noii Atlantide* (cel puțin în ce privește ediția engleză) a așezat-o aici tocmai datorită afinității (parțială cel puțin) cu precedenta Istorie naturală.²

W. Rawley

¹ Rawley enunță aici moștenirea programului baconian, așa cum trebuia el lăsat posterității: ca o întreprindere al cărui prim pas este colectarea Istoriei naturale - date, fapte, observații, experimente care să constituie baza de date a științelor (cunoașterii) viitoare. Nu întâmplător New Atlantis este publicat la sfârșitul scrierii prezentate (în mod oarecum exagerat) drept istoria naturală. De fapt, *Sylva sylvarum* este cea mai stranie dintre scrierile baconiene - un fel de mare depozit de idei, observații și experimente al căror principiu de clasificare este misterios. Pe de altă parte, Bacon scrie mai multe istorii naturale, pe diferite subiecte (vânturi, viața și moartea, densul și rarul etc.). Cât despre faptul că lucrarea ar fi neterminată, acest lucru e discutabil. Discursul final pare să fie complet, iar ideea că Bacon ar fi fost deturnat de la lucrul la Noua Atlantidă de travaliul său strict științific probabil nu e exactă.

² *Sylva Sylvarum: or A Natural History in Ten Centuries*.

NOUA ATLANTIDĂ

Am ridicat ancora din Peru și, preț de un an întreg, navigarăm spre China și Japonia, prin Mările Sudului,¹ având cu noi provizii pentru douăsprezece luni. Avurăm vânturi bune, dinspre Est, chiar dacă blânde și ușoare, pentru primele cinci luni, sau chiar mai mult.² Apoi, însă, vânturi puternice

¹ «Mările Sudului» au fost inițial numite zonele de la sud-vest de Mexic și Panama, însă apoi denumirea s-a generalizat pentru a desemna întreg Oceanul Pacific. Ruta indicată aici pleacă din Peru spre Vest, ceea ce trimite la faimoasele voiaje în căutarea continentului sudic necunoscut Terra australis incognita.

² Începutul Noii Atlantide este foarte asemănător cu literatura „standard” de călătorie a perioadei elisabetane. Vezi, de pildă, Walter Raleigh, *The Discovery of Guiana* (1595), „Joi, 6 februarie, în anul 1595, am plecat din Anglia, iar în duminica următoare am avut la orizont capul de nord al Spaniei. Vântul a fost bun în cea mai mare parte a timpului. Am trecut pe lângă Burlings și mai departe spre Canare, și am ajuns la Fuerte ventura în 17 ale aceleiași luni, iar acolo am stat două sau trei zile și ne-am bucurat să mâncăm carne proaspătă.” Richard Hakluyt, *Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, Glasgow, Glasgow University Press, 1904, vol. X, 348-9. Bacon este contemporan cu o remarcabilă răspândire a unei literaturi de „popularizare” a descoperirilor geografice în general și a explorării și colonizării continentului american în special. Scrierile lui Richard Hakluyt, mai ales, sunt cele care, la sfârșitul secolului al XVI, repovestesc și diseminează relatările de călătorie pe înțelesul unui public tot mai larg și tot mai interesat de explorare. În mod similar, Bacon folosește în mod repetat imaginea exploratorului „lumii intelectuale” (*mundus intellectualis*) care trebuie să ia exemplu de la exploratorii globului terestru și să pășească pe urmele marilor lor realizări (circumnavigația, descoperirea busolei și a compasului fiind mereu citate de Bacon printre cele mai mari descoperiri ale epocii contemporane). Vezi *The Advancement of Learning*, prefața de la *The Great Instauration*, sau Valerius Terminus. Așa cum demonstrează Spedding, Bacon a citit și a preluat o serie dintre informațiile despre Orient din Sandys, G., *A Relation of a Journey begun An. Dom. 1610. Foure bookes containing a description of the Turkish Empire, of Egypt, the Holy Land of the Remote parts of Italy, and the Islands adjoyning*, (Londra, 1615).

începură să bată, dinspre Vest de data aceasta, pentru multe zile, astfel încât înaintarăm puțin, sau aproape deloc, ba chiar am fost uneori pe punctul de a ne întoarce. Chiar atunci, însă, începură mari și puternice vânturi dinspre Sud, un punct spre Est,¹ care ne-au purtat în sus, spre Nord.² Nu ne rămăsese altceva de făcut decât să ne lăsăm duși de ele, însă deja o parte dintre provizii ni se terminaseră, deși le-am întrebuințat cu mare chibzuință. Astfel încât, aflându-ne noi în mijlocul celei mai mari pustietăți de apă din lume, fără provizii, ne crezurăm pierduți și ne pregătirăm de moarte. Înainte de asta, însă, ne-

¹ Un punct al compasului, altfel spus, 11 °15'.

² Avem de-a face cu un gen de descriere tipică pentru literatura de călătorie a vremii, dar și pentru literatura utopică. Furtuna, care îndepărtează corabia de la drumul ei, pune în pericol viețile marinarilor și duce spre țărmuri necunoscute, apare într-un interesant pasaj similar, citit însă într-o cheie metaforică, într-una dintre cele mai interesante utopii ale începutului de secol, una care are și alte interesante asemănări cu Noua Atlantidă. Este vorba despre Johann Christian Andreae, *Republicae christianopolitanae decriptio*, Strasburg, 1619. Aici, sub forma unei relatări de călătorie, este descrisă comunitatea de pe insula Capharsalama, pe care naratorul este aruncat în urma unei furtuni pe mare. Iată cum sunt descrise, în Christianopolis, furtuna și naufragiul la capătul cărora călătorul pornit pe «Oceanul academic» în «corabia fanteziei» este aruncat de uraganul invidiei pe un țărm necunoscut: «Pentru o bună bucată de timp, vremea a fost în favoarea noastră. Apoi, uraganele invidiei și falsele acuzații din tabăra adversă au început să se agite deasupra Mării Etiopiei, alungând orice speranță de liniște. Cărmaciul și vâslașii s-au extenuat, dorința noastră de viață ne-a ajutat să facem mari eforturi, și chiar corabia însăși a luptat împotriva stâncilor, însămarea cea crudă ne-a învins. În final am fost doborâți, și, mai degrabă ca urmare a necesității decât prin decizia noastră, ne pregăteam să murim, și ne-am aruncat de pe corabie în mare. Mulți au fost înghițiți de valuri, alții au fost răspândiți ici și colo, pe o distanță enormă, iar alții, înotători mai pricepuți, au fost aruncați ici și colo, pe diferite insule ale mării. Puțini au scăpat de la moarte, iar eu m-am trezit singur pe o mică insulă necunoscută.» Tema naufragiului este considerată de unii autori ca o inovație în literatura utopică. Vezi Felix Emil Held, *Christianopolis and Ideal State of the Seventeenth Century*, New York, Oxford University Press, 1916.

am deschis inimile și ne-am ridicat vocile către Dumnezeu din Ceruri, cel care și-a arătat minunile în adâncuri¹ și a adus la lumină pământ tare, rugându-L să ne descopere și nouă uscatul și să ne salveze de la pieire.

Și iată că în următoarea zi, cam pe la căderea nopții, am văzut, la orizont,² spre Nord, un fel de nori involburați care ne-au făcut să sperăm că vom da peste un pământ - știind noi că acea parte a Mării Sudului era complet necunoscută și că putea foarte bine să aibă insule sau continente încă nedescoperite. Astfel că ne-am abătut de la cursul nostru spre acea nălucire și am ținut-o așa toată noaptea. În zorii zilei următoare am putut vedea clar că era un pământ, neted și plin de lăstăriș, ceea ce-l făcea să pară întunecat. După încă o oră și jumătate am intrat într-un golf adăpostit, unde era un port al unui oraș frumos, nu prea mare, însă bine construit și cu o frumoasă vedere dinspre ocean. Cum fiecare minut de întârziere pe mare ni se părea o corvoadă, ne-am apropiat de țărm, pregătindune să debarcăm. Atunci însă, am văzut pe mal tot felul de oameni cu bastoane în mâini, părănd să ne interzică acostarea; însă fără mânie sau strigăte, ci doar arătându-ne prin semne să nu ne mai apropiem. Foarte dezamăgiți, începurăm să ne sfătuim între noi ce e de făcut. În acest timp, o barcă mică fu trimisă spre noi, cu vreo opt oameni într-însa. Unul dintre aceștia, ținând în mână un sceptru din trestie galbenă³ colorată în albastru la ambele capete, veni la bord fără să arate vreun semn de neîncredere. Și când văzu că unul dintre noi stă oarecum în fața celorlalți, scoase un sul de pergament (ceva mai galben decât

¹ „Aceia au văzut lucrările Domnului și minunile Lui întru adânc” (Psalmi, 106:24).

² Kenning desemnează în navigație distanța la care se vede cu ochiul liber, circa 20 de mile maritime.

³ Tipstaff of a yellow Cane - însemn oficial de forma unei prăjini sau a unui baston, pe care-l poate purta un ofițer, cel care deschide ședința (la Parlament) sau chiar un ușier ori un crainic al unui tribunal.

pergamentul nostru și strălucitor ca tăblițele de scris, însă mai moale și flexibil)¹ și îl înmână celui din fruntea noastră. Pe acest pergament erau scrise, în vechea ebraică, în greaca veche,

¹ În prezentarea acestui prim contact dintre cele două civilizații Bacon insistă asupra unui procedeu literar de care se va servi în continuare în mod abundent în descrierea obiectelor, obiceiurilor, culorilor sau ciudățeniilor Bensalemului: comparația, defavorabilă europenilor, între obiectele cunoscute în Anglia timpului său, și cele pe care marinarii le întâlnesc pe insulă. Pergamentul este „cam ca cel european”, însă mai galben, anumite fructe seamănă cu cele cunoscute, însă sunt mai roșii și au proprietăți vindecătoare, veșmintele sunt dintr-o mătase asemănătoare celei cunoscute, însă mai strălucitoare și așa mai departe. Acest mod de raportare la întâlnirea „celorlalti”, a civilizației necunoscute, pare să sugereze o critică implicită a lumii cunoscute (trăsătură caracteristică utopiilor), însă poate fi și o modalitate de construcție ingenioasă a textului de natură să ne sugereze asemănările înșelătoare între ceea ce este cunoscut și „noul”, „descoperirea” care îi așteaptă pe marinarii europeni pe insula Bensalemului (și pe cititorii care deschid Noua Atlantidă). Aproape nimic din ceea ce vom întâlni în continuare nu este ceea ce pare a fi la prima vedere, fiecare dintre personajele sau scenele care urmează are cel puțin o cheie dublă de citire. Vezi Sarah Hutton, în Brownen Pierce, 2001, Denise Albanese, „New Atlantis and the uses of Utopia”, ELH 57 (1990) 503-528.

într-o corectă latină scolastică și în spaniolă, următoarele cuvinte:¹

Nu debarcați, nici unul din voi, și promiteți să plecați de pe acest tărâm în decurs de 16 zile, cu excepția cazului în care vi se va îngădui să rămâneți mai mult. Până atunci, dacă aveți nevoie de apă, provizii sau de ajutor pentru cei bolnavi, sau dacă corabia voastră are nevoie de reparații, așterneți în scris nevoile voastre și veți primi tot ce ține de milostenie.

Înscrisul era însemnat cu o pecete cu aripile unui heruvim - nu întinse, ci atârând - iar lângă ele, cu o cruce.²

¹ Alegerea limbilor nu este, desigur, întâmplătoare, așa cum nu este nici plasarea acțiunii într-o fabuloasă insulă necunoscută din Mările Sudului. Ebraica este limba sacră, greaca veche este limba filosofiei și a tradiției culturale, latina este limba internațională a Europei cultivate. Spaniola este limba comercială a navigatorilor din Pacific și limba coloniilor sud-americane, aici considerată probabil „limba oficială” pe o eventuală rută în Pacific. Documentul redactat în toate aceste limbi nu ne spune numai faptul că insula astfel descoperită adăpostește o civilizație cu totul uimitoare, ci trimite la posibila localizare geografică și culturală a „spațiului poveștii”. Un pământ austral pierdut, pe care se vorbesc toate aceste limbi și care păstrează tradiții sacre uitate, apare în nenumărate scrieri dintre cele mai diverse, încă din Renaștere, în legătură cu insulele (sau continentul) pe care ar fi călătorit legendarul rege Solomon, sau de unde și-ar fi adus aur pentru a împodobi Templul din Ierusalim. Insulele lui Solomon au fost descoperite și „pierdute” de multe ori de-a lungul secolelor XVII-XVIII. Terra australis incognita este un subiect central al uneia dintre cele mai cuprinzătoare descrieri geografice (o geografie în egală măsură imaginară și simbolică) scrise în prima parte a secolului al XVII-lea de Peter Heylyn, *Cosmographie in Four Bookes. Containing the chorographie and historie of the whole world*, (Londra, 1652). Sub acest titlu, Heylyn enumeră Noua Guinee, Insulele lui Solomon, dar și Utopia sau Noua Atlantidă pe care o prezintă ca pe un ținut „descoperit” de Bacon.

² Francis Yates discută asemănările dintre această imagine a heruvimului cu aripile atârdate și celebre embleme rozicruciene din aceeași perioadă în Yates, *Iluminismul rozicrucian* 48. În cartea Ieșirii heruvimii sunt înfățișați pe chivotul Legii, iar în prima carte a Regilor, ei apar de veghe la Templul lui Solomon.

După ce ne-a predat mesajul, dregătorul se înapoie în barca lui, lăsând doar o slugă care să aducă răspunsul nostru. Ne-am consultat între noi, uimiți peste măsură. Refuzul permisiunii de a acosta și cererea de a pleca de acolo ne-au tulburat foarte tare. Pe de altă parte, să aflăm că oamenii aceștia știau atâtea limbi¹ și că erau atât de plini de bunătate, era, într-o măsură, pricină de consolare. Mai presus de toate, semnul crucii de pe document era o mare bucurie și, cum ar veni, un semn de bine pentru viitor. Răspunsul nostru fu scris în limba spaniolă:²

Cât privește corabia, este bine; ne-au pricinuit mai degrabă necazuri vânturile contrare și lipsa de vânt, decât furtunile. Cât despre bolnavi, sunt numeroși, iar unii sunt foarte rău, astfel încât dacă nu li se permite debarcarea, viețile lor sunt în primejdie.

Am scris și toate celelalte lipsuri, adăugând:

¹ Din perspectiva secolului al XVII-lea, o astfel de situație trimite desigur la topos-ul cultural al înțelepciunii perfecte.

² Spaniola este, în primul rând, limba comercială a navigatorilor din Pacific și limba coloniilor sud-americane. Cu toate acestea, este departe de a fi evident de ce alege Bacon ca exploratorii săi și misterioșii locuitori ai insulei să vorbească între ei în spaniolă. Pe de-o parte, spaniola este, într-adevăr, automat conectată cu ideea de călătorii care încep pe continentul sudamerican. Pe de altă, în perioada respectivă, în Anglia, este limba „dușmanului natural”. Să nu uităm că textul a fost scris, probabil, în 1624-1625 când sentimentele populare antispaniole în Anglia sunt foarte puternice. Atât de puternice, încât negocierile unei căsătorii între moștenitorul tronului, Carol, și infanta spaniolă trebuie duse în secret, iar când proiectata uniune este abandonată, ducele de Buckingham, prietenul și favoritul regelui Iacob și protectorul lui Francis Bacon, câștigă un imens suport popular doar ca urmare a zvonului că s-ar fi opus mariajului. Bacon însuși scrie în 1624 *Considerations touching a war with Spain*, în care îl sfătuiește pe Iacob asupra oportunităților unui astfel de război.

Am avea o mică rezervă de mărfuri cu care, dacă doresc să le vada, am putea plăti pentru nevoile noastre, fără să rămânem datori.

I-am oferit și o recompensă de câțiva pistoli slugii, precum și o bucată de catifea stacojie¹ pe care să o ducă dregătorului. Însă servitorul n-a vrut să primească nimic, nevrând nici măcar să se uite la acestea, ci plecă înapoi cu o bărcuță ce-i fusese trimisă.

Cam la trei ore după ce trimiserăm răspunsul, ni se înfățișă o persoană care părea de rang înalt. Purta o robă cu mâneci largi, dintr-un fel de angora,² în ape de o frumoasă culoare azurie, mult mai strălucitoare decât a noastră. Sub ea, veșmântul îi era verde, tot așa și pălăria, în forma unui turban, îngrijit făcut, dar nu atât de mare precum cele turcești. Șuvițe de păr îi ieșeau de sub marginile acestuia. Era, cu siguranță, un om important. Venea într-o barcă cu ornamente aurii, însoțit de doar patru persoane. În urma lor venea o alta, în care mai erau vreo douăzeci. Când ajunseră cam la o bătaie de pușcă de corabia noastră, ne făcură semne să le venim în întâmpinare, pe apă, lucru pe care-l făcurăm degrabă în șalupa noastră, trimitându-l pe al doilea dintre noi ca importanță, împreună cu patru oameni. Când ajunserăm cam la șase picioare de barca lor, ne făcură semn să ne oprim și să nu ne apropiem mai mult. Făcurăm întocmai.

Atunci, omul pe care l-am descris mai sus se ridică, și cu o voce puternică, în spaniolă, ne întrebă *Sunteți creștini?* Am răspuns că suntem, mai puțin temători, acum, după ce văzuserăm crucea din înscrisul primit. La răspunsul nostru, omul își ridică mâna dreaptă către cer, și-o duse cu gentilețe

¹ Posibilă referință la roba de cardinal ori poate o influență a modei franceze din secolul XVI.

² Chamolet, desemna o țesătură scumpă, orientală. Numele indică faptul că ar fi fost din păr de cămilă, dar în secolele XVI și XVII era fabricată mai degrabă din lână de angora.

la gură (gest pe care-l fac ei când îi mulțumesc lui Dumnezeu) și spuse:

*Dacă jurați cu toții, pe dreptatea Mântuitorului, că nu sunteți pirați și că n-ați vărsat sânge, pe drept sau pe nedrept, în ultimele patruzeci de zile, vă îngăduim să debarcați.*¹

Am răspuns:

Suntem cu toții pregătiți să jurăm!

Atunci, unul dintre ei, părând a fi un notar, consemnă în scris această declarație. După care un altul, din suita acestei persoane de vază, din aceeași barcă, după ce stăpânul său îi șopti ceva la ureche, spuse cu voce tare:

*Stăpânul meu vrea să știți că nu din orgoliu sau înfumurare n-am venit la bordul navei voastre, ci pentru că, în răspunsul vostru, ați declarat că aveți mulți bolnavi; astfel că am fost avertizați de custodele sănătății orașului să ne ținem departe.*²

Ne-am plecat în fața lui și am răspuns că suntem umilii săi servitori și că recunoaștem marea onoare și bunătatea pe care ne-o arătase deja; cât despre boala de care sufereau oamenii noștri, credem că nu este contagioasă.

Apoi, el se întoarse; și după un timp notarul veni la bordul corabiei, purtând un fruct al aceluși ținut, ca o portocală, dar de o culoare mai închisă, spre stacojiu, care răspândea un

¹ Jurământ care se referă la purificare, puritate, fapte, mai puțin la credință. Patruzeci de zile sunt standard în creștinismul timpuriu și probabil trimit la postul de patruzeci de zile al lui Isus în pustie, amintit în Evanghelia lui Matei.

² Secolul XVI este un secol de mari epidemii - în ultimii ani ai secolului al XVI-lea Anglia este lovită de mai multe ori de ciumă. Bacon este în mod special interesat de modul în care se transmit epidemiile și elaborează o serie de ipoteze privind atât modalitățile de transmitere cât și posibilele modalități de identificare a anilor cu epidemii în Sylva Sylvarum. Importanța carantinei nu privește însă doar ciuma, ci și vărsatul de vânt etc. O altă maladie a secolului XVII în special este sifilisul, un alt subiect tratat pe larg în Sylva Sylvarum.

miros dintre cele mai plăcute. Părea să-l folosească ca mijloc de protecție împotriva infecției.¹ Ne-a pus să jurăm: *În numele lui Isus și al dreptății sale!*² și apoi ne-a spus că a doua zi, pe la ora șase dimineața, se va trimite după noi și vom fi conduși la Casa Străinilor, (după cum o numea el), unde vom primi cele de trebuință atât pentru cei sănătoși, cât și bolnavii noștri. Spunând acestea, ne-a părăsit; iar atunci când i-am oferit câțiva pistoli, ne-a răspuns zâmbind: *Nimeni nu trebuie plătit de două ori pentru aceeași muncă!*, înțelegând prin asta - după cum am priceput eu - că primește un salariu suficient din partea statului pentru ceea ce face. Am aflat mai apoi că ei numesc *Plătit de două ori!* un funcționar care primește mită.³

În următoarea dimineață, devreme, a venit la noi același dregător care ne vizitase primul, cel cu toiagul, și ne-a spus că venise să ne conducă la Casa Străinilor și că plănuise astfel ceasul, ca să avem întreaga zi înaintea noastră.

Pentru că - zicea el - dacă vreți să-mi urmați sfatul, ar trebui să trimiteți mai întâi cu mine pe câțiva dintre voi, să vedeți locul și să vedeți cum v-ar fi pe plac să-l aranjați, și apoi veți

¹ Bacon se referă probabil la scorbut, o boală cu simptome multiple care apare datorită lipsei de vitamină C, ocazionată de absența din dieta marinarilor și soldaților a fructelor și legumelor proaspete. „Portocala” stacojie pare să fie fructul de tamarind. În 1614, John Woodall, chirurgul general al Companiei Indiilor Orientale, publicase un manual medical în care identifica originea bolii și recomanda includerea în dieta marinarilor a fructelor proaspete de lămâie, portocale și tamarind. Abia în 1747 aceste măsuri au fost adoptate oficial de marina britanică.

² Se face aluzie la teoria meritelor: faptele care duc la Mântuire nu sunt decât cele făcute în numele lui Cristos, nu pentru beneficiul nostru. Vezi și articolul XI din cele 39 de Articole (1563), confesiunea de credință a Bisericii anglicane.

³ Bacon a fost acuzat la rândul său că a luat mită în urma unui proces răsunător. A fost demis și întemnițat în Turnul Londrei. La intervenția directă a regelui Iacob I, pedeapsa sa a fost comutată în exil la propria sa moșie, cu interdicția de a mai intra vreodată în Londra.

putea trimite după cei bolnavi și ceilalți dintre cei pe care vreți să-i aduceți pe uscat.

I-am mulțumit și i-am spus: *Dumnezeu va răsplăti grija pe care o purtați unor străini la ananghie!* Și astfel, șase dintre noi au pornit-o cu el către țarm, iar când am debarcat, ne-a luat-o înainte, și, întorcându-se către noi ne-a spus: *Sunt servitorul și călăuza voastră!* Ne-a condus pe trei străzi arătoase, iar pe întregul drum pe care l-am parcurs se adunaseră oameni, pe ambele părți, așezați pe un rând, dar într-un mod atât de civilizată de parcă nu s-ar fi adunat să se minuneze de noi, ci să ne întâmpine. Unii, pe măsură ce treceam printre rânduri, își depărtau puțin brațele, gest care semnifica la ei salutul de bun-venit.

Casa Străinilor este o construcție frumoasă și spațioasă, dintr-o cărămidă oarecum mai albăstruie decât a noastră, cu ferestre mărețe, parte din sticlă, parte dintr-un fel de cambric îmbibat cu ulei¹. Ne-a dus prima dată într-o frumoasă încăpere la etaj și ne-a întrebat: *Câți sunteți și câți dintre voi sunt bolnavi?* Am răspuns: *Suntem cu toții cincizeci și una de persoane, din care șaptesprezece sunt bolnavi.* Apoi, ne ceru să avem puțină răbdare și să-l așteptăm acolo, până când avea să se întoarcă la noi, lucru care se întâmplă cam după o oră. Ne conduse apoi să vedem camerele ce ne fuseseră puse la dispoziție, în număr de nouăsprezece; ei hotărâseră, după cum părea, că patru dintre ele care erau mai bune decât restul pot primi persoanele mai de vază din grupul nostru ca să locuiască singuri; apoi celelalte cincisprezece camere trebuiau să-i găzduiască pe ceilalți, câte doi împreună. Camerele erau frumoase, luminoase și mobilate cu gust.

¹ Pânza sau hârtia îmbibată cu ulei se folosea la ferestre, în loc de sticlă. Cambricul este, la origine, o pânză provenită din orașul Cambrai.

Apoi ne-a condus printr-o galerie lungă ca un dormitor¹, unde ne-a arătat de-a lungul uneia dintre părți (pe cealaltă nefiind decât peretele și fereastra) șaptesprezece odăi, foarte curate, delimitate prin pereți din lemn de cedru. Galeria și odăile respective, cam patruzeci în total, (mult mai multe decât aveam noi nevoie) erau destinate îngrijirii bolnavilor. Ne-a spus, de asemenea, că în momentul în care vreunul dintre cei bolnavi se face bine, el poate fi mutat din odaia sa într-o cameră; motiv pentru care ne erau rezervate zece camere libere, pe lângă acelea pe care le-am amintit deja.

Acestea fiind făcute, ne-a adus înapoi în hol, și ridicându-și puțin toiaagul (așa cum fac ei când transmit o comandă primită de la o autoritate superioară²), ne-a spus:

Trebuie să știți că regula țării cere ca după ziua de astăzi și cea de mâine (pe care vi le lăsăm pentru a vă muta bolnavii de pe corabie), trebuie să rămâneți în casă timp de trei zile. Dar nu vă îngrijorați și nici nu vă considerați prizonieri, ci luați-o ca pe un timp de odihnă și relaxare. Nu veți duce lipsă de nimic, șase dintre oamenii noștri vă stau la dispoziție pentru orice treburi veți fi având pe afară.

I-am mulțumit din toată inima și cu respect, și i-am spus: *Dumnezeu cu siguranță s-a arătat pe aceste meleaguri!* I-am oferit de asemenea douăzeci de pistoli, dar s-a mulțumit să zâmbească și să spună: *Ce? Plătit de două ori!* Astfel, ne-a părăsit. Puțin după aceea ni s-a adus cina, bucate bune, atât pâine cât și carne: mai bună decât orice masă comună³ de care avuseserăm parte vreodată în Europa. Ni s-au adus de

¹ Traducerea latină folosește fraza *qualia solent esse dormitoria monachorum*. Este vorba despre corpul care găzduiește chiliile la mănăstire.

² Traducerea latină formulează *quod in more illis erat quoties ministri mandata superiorum referunt*. Vezi Bacon, *The Complete Works*, Spedding, vol III, p. 133.

³ Collegiate, termenul descrie mesele comune din mănăstiri și din colegiile universitare, care, pe vremea aceea, erau tot școli religioase.

asemenea băuturi de trei feluri, toate sănătoase și bune: vin din struguri, o băutură din grâu, de felul berii noastre, dar mai limpede, și un fel de cidru preparat din frunțele ținutului, o băutură minunată și răcoritoare. Pe lângă acestea, ne-au fost aduse, pentru bolnavii noștrii, o mulțime din acele portocale stacojii care, spuneau ei, erau remedii sigure pentru bolile pricinuite de călătoriile pe mare. Ni s-a dat, de asemenea, o cutie cu pastile mici, unele gri, altele mai albe, pe care doreau ca bolnavii noștri să le ia, câte una în fiecare seară, înainte de culcare ¹. Acestea, spuneau ei, le vor grăbi însănătoșirea.

Ziua următoare, după ce problemele cu transportul și mutarea oamenilor noștri și a bunurilor de pe corabie se rezolvaseră cumva și ne liniștiserăm, m-am gândit că e bine să-i adun pe toți oamenii noștri, iar atunci când s-au adunat, le-am vorbit astfel²:

Dragi prieteni, e momentul să înțelegem cum stăm. Suntem niște oameni aruncați pe acest pământ asemenea lui Iona afară din pânțelele balenei, salvați tocmai când eram ca și îngropați în adâncuri. Iar acum, pe uscat, suntem încă între moarte și viață, dincolo și de Lumea Veche și de cea Nouă. Numai Dumnezeu știe dacă vom mai vedea vreodată Europa. Ceea ce

¹ Este interesantă prezentarea medicamentelor sub formă de pastile, un lucru mai puțin obișnuit în medicina epocii. Bacon este interesat, în *Sylva Sylvarum*, de efectele soporifice ale diferitelor substanțe și de avantajele folosirii de medicamente obținute din „sirop de mac”, adică de opiacee. Jardine și Stewart sugerează că există în manuscrisele lui Bacon suficiente evidențe pentru a formula teoria conform căreia Bacon însuși ar fi putut fi dependent de opiu și sugerează ipoteza după care chiar moartea sa s-ar fi datorat mai degrabă unei supradoze. Vezi Jardine, Stewart, *Hostage to Fortune. The Troubled Life of Francis Bacon*, (New York, 1998).

² Un pasaj-cheie în care se face referire la ceea ce urmează ca la o serie de încercări inițiatice: marinarii adoptă un anumit comportament și depun un nou jurământ, după care noi secrete li se arată. Vezi trimiterile la felul în care sunt, de fapt, observați, sunt supuși la probe.

ne-a adus aici este un fel de miracol, și tot de ceva asemănător am avea nevoie pentru pleca de aici¹. Prin urmare, având în vedere recenta noastră salvare, pericolul prezent, ca și cele care vor mai veni, să ne ridicăm privirea către Dumnezeu și fiecare dintre noi să se căiască și să se îndrepte. În afară de asta, iată, am ajuns aici în mijlocul unui popor creștin, plin de pietate și de omenie. Să nu le dăm cumva prilejul să se îndoiască de noi, să nu ne dăm la iveală viciile și să nu ne arătăm nedemni. Și mai este ceva. Am fost închiși cu poruncă - chiar dacă într-o manieră curtenitoare - pentru trei zile între aceste ziduri. Cine știe dacă nu cumva au făcut asta tocmai pentru a ne încerca manierele și firea - dacă le găsesc rele, să ne alunge pe loc, iar de li se par bune, să ne mai îngăduie să stăm o vreme printre ei. Poate că acești oameni pe care ni i-au dat să ne servească au sarcina să stea cu ochii pe noi. Așa că, în numele iubirii divine și al grijii pentru sufletele și trupurile noastre, haideți să ne purtăm în așa fel încât să fim împăcați cu Dumnezeu² și să ne arătăm demni de stimă în ochii acestor oameni.³

Auzind acestea, toți, într-un singur glas, mi-au mulțumit pentru înțeleptul îndemn și mi-au promis să se poarte cu

1

2 Este o nouă posibilă frază cu cheie care ar putea trimite la disensiunile religioase, pericolul sectarianismului și diferitele probleme cu care se confrunta religia creștină în Europa la începutul secolului al XVII-lea. Acestora li se opune religia armonioasă, tolerantă, însă unitară a bensemienilor.

3 Discursul le cere, aparent, marinarilor europeni să se poarte ca și când ar fi supravegheați continuu, pentru a se arăta demni de stimă în ochii bensemienilor. În fapt, îndemnul trimite la filosofia morală a epocii în care una dintre modalitățile de stăpânire a pasiunilor și reglementare a comportamentului este să-ți închipui mereu că trăiești sub privirea celorlalți, că toate actele tale sunt văzute.

sobrietate¹ și gentilețe și fără să caute niciun fel de pricină. Așa încât ne-am petrecut cele trei zile cu bucurie și lipsiți de griji, în așteptarea a ceea ce urma să se întâmple cu noi după sfârșitul acestei perioade. În tot acest timp, ne-am bucurat de la o oră la alta de îmbunătățirea stării bolnavilor noștri; cât despre ei, ajunseseră să creadă că au fost aruncați într-un adevărat izvor tămăduitor, așa se vindecau de repede și de bine.

Iar în dimineața imediat următoare celor trei zile, veni la noi un bărbat pe care nu-l mai văzusem înainte, îmbrăcat tot în albastru, asemenea celui dintâi, însă turbanul său era alb, cu o mică cruce roșie în vârf.² Avea, în plus, și o eșarfă din stofă fină. Cum intra, ne făcu o ușoară plecăciune, deschizând larg brațele. Cât despre noi, l-am salutat preaplecați, ca pe cineva de la care urma să primim o sentință de viață sau de moarte. El ceru să vorbească doar cu câțiva dintre noi, așa că am rămas doar șase, restul părăsind încăperea. Atunci ne spuse:

¹ Sober and pure - sunt atributele căutătorului cunoașterii, alături de pietate, vezi, de exemplu, în Bacon, Noul Organon, I, XX, WFB IV 50. La acestea se adaugă civility - pentru care am ales termenul „gentilețe” - și care se referă la calitatea de a respecta normele morale ale comunității, de a nu ieși în evidență, de a fi prevenitor și politicos în interiorul corpului civil, de a fi un gentleman. Termenul este extrem de important atât pentru filosofia morală a începutului de secol XVII cât și pentru redefinirea normelor de comportament în interiorul comunității intelectuale. Vezi Shapin, Shaffer, A Social History of Truth, (Chicago, 1995).

² Francis Yates vede aici o nouă asemănare surprinzătoare cu manifestele rozicruciene: crucea roșie pe fond alb trimițând la o simbolistică foarte cunoscută în epocă.

Sunt, prin rang, guvernator al acestei Case a Străinilor, iar prin vocație, preot creștin¹; și de aceea am venit să vă ofer serviciile mele, atât ca unor străini, dar mai ales ca unor creștini. Unele dintre lucrurile pe care vi le voi spune cred că nu vă vor fi neplăcute. Statul v-a acordat drept de ședere pe țărâm timp de șase săptămâni. Nu fiți îngrijorați dacă circumstanțele vă vor obliga să cereți permisiunea de a rămâne mai mult, pentru că legea nu este foarte strictă în acest domeniu și nu mă îndoiesc că aș putea eu însumi obține pentru voi atâta timp suplimentar cât veți avea nevoie. Trebuie să știți, de asemenea, că, în prezent, Casa Străinilor este bogată, chivernisită pentru mult timp de acum înainte. De treizeci și șapte de ani, de când nici un străin nu a mai sosit pe aceste meleaguri, a tot pus deoparte banii care îi reveneau. De aceea, nu trebuie să vă faceți griji: Statul va achita costurile întregii voastre șederi. Nu trebuie să staținici o zi mai puțin din această cauză. În ceea ce privește mărfurile pe care le-ați adus, acestea vor fi bine folosite, și vă vom răsplăti, fie cu alte bunuri, fie în aur sau argint, pentru noi fiind totuna. Si dacă mai aveți vreo cerere de făcut, nu vă sfiiți. Veți vedea că răspunsul nostru nu vă va nemulțumi. Un ultim lucru de spus: nici unul dintre voi nu trebuie să se îndepărteze, fără a i se îngădui, la mai mult de un karan (ceea ce la ei măsoară o milă și jumătate) în afara zidurilor cetății.

¹ Guvernatorul Casei Străinilor este primul dintre personajele care vor spune în continuare povestea Bensalemului, contribuind la revelarea progresivă a secretului. Merită semnalată atât înfățișarea lui oarecum ambiguă, îmbrăcămintea care trimite la un amestec de tradiții și prezentarea lui ca preot creștin „prin vocație” abia după declinarea funcției civile. Ca și, mai târziu, frații Casei lui Solomon, guvernatorul Casei Străinilor cumulează în persoana lui două funcții distincte, una administrativă și politică, alta ecleziastică. Pe de altă parte, așa cum va deveni în curând clar din context, vocația lui preoțească este oarecum stranie, el se ocupă în mod simultan de trupurile și de sufletele străinilor, iar poziția lui într-o eventuală ierarhie nu este clară câtă vreme deținătorii adevărului și ai doctrinei sunt misterioșii membri ai Casei lui Solomon.

Am răspuns emoționați, privindu-ne unii pe alții și admirându-i purtarea părintească, plină de compasiune, că nu avem suficiente cuvinte de mulțumire, iar ceea ce cu atâta noblețe ni se oferise răspundea tuturor dorințelor noastre. Ni se părea, în schimb, că avem în fața ochilor viziunea salvării noastre cerești; noi, abia ieșiți din ghearele morții, am fost acum aduși într-un loc în care găsim doar consolare¹. Iar cât despre porunca ce ne-a fost dată, aveam să ne supunem, cu toate că inimile noastre nu pot să nu se înflăcăreze de dorința de a călca cât mai mult și cât mai departe pe acest pământ sfânt și fericit. Am mai spus și că mai curând ni s-ar lipi limba de cerul gurii decât să uităm în rugăciunile noastre de preasfinția sa ori de această națiune. L-am implorat cu umilință, de asemenea, să ne accepte ca slujitori devotați, legați printrun legământ mai drept decât oricare a legat vreodată oamenii pe pământ², așezându-ne la picioarele sale, dimpreună cu toate bunurile noastre. La toate acestea, el ne-a răspuns doar că este preot și urmărește o recompensă preotească, adică dragostea noastră frățească și binele trupurilor și sufletelor noastre³. Și astfel își luă rămasbun, nu fără lacrimi de blândețe în ochii lui, lăsându-ne copleșiți de bucurie și bunătate, în timp ce ne spuneam unul altuia că trebuie să fi

¹ Tot acest paragraf este edificator ca limbaj pentru atmosfera de mister și așteptare pe care dezvoltarea progresivă a secretelor insulei Bensalem nu face nimic pentru a o împrăști. Să nu uităm că suntem în interiorul unui text care începe după toate convențiile unui voiaj de explorare și pentru care toposul descoperirii este important. Tot ceea ce descoperă marinarii europeni în continuare trimite la două dintre temele favorite ale lui Bacon de-a lungul întregii sale opere: tema cunoașterii care instaurează o nouă persoană morală, redând demnitatea omului căzut și tema salvării prin cunoaștere sau ca urmare a drumului de explorare corect ales.

² Apare din nou, subliniat, motivul legământului care-i leagă pe cei plecați în voiajul de descoperire de cei de la care vor afla secretele și vor „primi” cunoașterea.

³ Un preot care urmărește nu salvarea sufletelor, ci binele trupurilor și sufletelor celorlalți, insistând nu pe viața de dincolo, ci pe cea de aici, pe o anumită „integrare” a celor două aspecte.

ajuns pe un tărâm al îngerilor, care, iată, ne apar zilnic și ne înconjoară cu alinări pe care nici nu îndrăzniserăm să ni le imaginăm până acum, cu atât mai puțin să le așteptăm.

A doua zi, pe la ora zece, guvernatorul apăru din nou, iar după salutarile obișnuite ne spuse cu prietenie că a venit în vizită¹. Ceru un scaun și se așază, iar noi, vreo zece, (restul fiind de obârșie inferioară, iar alții plecați) ne-am așezat cu el; și ne-a vorbit astfel:

Noi, cei de pe insula Bensalem² (căci așa numeau ei, în limba lor, pământul pe care ne aflăm) suntem astfel datorită izolării pe care ne-o dă poziția noastră și datorită legii secretului pe care am impus-o călătorilor noștri, ca și datorită rarei permisiuni date străinilor de a ne vizita. Am ajuns să cunoaștem foarte bine cea mai mare parte a lumii locuite, în timp ce noi înșine suntem necunoscuți. De aceea, cum cel ce știe mai puține este mai potrivit să pună întrebări, vă propun ca, pentru a

¹ Observați schimbarea de ton a discursului. Până în acest moment, comunicarea s-a menținut la schimburi de formule sau la descrierea regulilor și procedurilor care trebuie urmate de străinipe insula Bensalem. În acest moment, începe dezvăluirea istoriei, organizării și obiceiurilor civilizației necunoscute.

² Există mai multe sugestii privind originea numelui ales de Bacon pentru a numi insula necunoscută. Etimologic, Bensalem ar însemna fiul păcii. White susține că alegerea numelor reprezintă una dintre trăsăturile caracteristice ale Noii Atlantide în raport cu alte utopii. Bacon ar alege denumiri care trimit la reacția pe care vrea s-o trezească în rândul cititorilor. Bensalemul atrage atenția asupra sintagmei des întâlnite la Bacon: „adevărații fii ai științei”, „fiii cunoașterii” și așa mai departe. White H., *Peace among the Willows. The Political Philosophy of Francis Bacon*, International Archive of the History of Ideas, (Springer, 2001) 102. Vezi și Leary, *Francis Bacon and the Politics of Science*.

*petrece timpul într-un mod cât mai plăcut, voi să fiți cei care pun întrebări, și nu eu.*¹

Am răspuns că-i mulțumim cu umilință că ne-a permis să facem asta; că am înțeles deja, din puținul ce-l văzuserăm până acum că nu există nici un lucru pământesc mai demn de a fi cunoscut decât orânduirea acestui pământ fericit. Dar mai presus de toate (spusem noi), cum ne întâlniserăm venind din capete diferite ale lumii și cum speram să ne întâlnim într-o zi în Regatul Cerurilor (fiind cu toții creștini), am vrea să știm (văzând că țara aceasta este atât de îndepărtată și despărțită de întinse și necunoscute mări de pământul pe care a călcat Mântuitorul nostru) cine a fost apostolul acestei națiuni și cum a ajuns ea să fie convertită la credință? La acestea, se văzu pe fața lui că întrebarea noastră îi aduce o mare mulțumire, și spuse:

Inima mea se leagă de voi auzind cum ați început chiar cu această întrebare. Asta înseamnă că voi căutați în primul rând Împărăția Cerurilor², așa încât, cu bucurie voi răspunde, pe dată, întrebării voastre.

La aproape douăzeci de ani după urcarea la Ceruri a Mântuitorului nostru, s-a întâmplat să fie văzut de către populația din Renfusa (un oraș pe coasta estică a insulei noastre, ce se vedea la orizont, noaptea fiind calmă și noroasă), la o milă în largul mării, ceva ce părea un imens stâlp de lumină;

¹ Atenție la tipul de discurs pe care-l propune guvernatorul, care pornește prin a presupune că străinii călători știu mult mai puține decât el, că este depozitarul unei cunoașteri „a celei mai mari părți a lumii” și că este dispus să le răspundă la întrebări „pentru a trece timpul”, deși menționează chiar din deschidere că locuitorii Bensalemului se feresc de străini și sunt legați de o lege a secretului.

² Al doilea indiciu cu privire la „căutarea” în care sunt angajați călătorii, acum altceva decât simpli marinari aruncați de furtună într-un port necunoscut (discursul îi investește cu dimensiuni spirituale de căutători ai adevărului și împărăției cerurilor). Întrebarea corectă creează nu numai deschidere, dar și apropiere (inima mea se leagă de voi...).

nu ascuțit, ci de forma unei coloane, sau a unui cilindru, ridicându-se din ape ca o grandioasă cale spre ceruri; iar în vârf s-a văzut o imensă cruce de lumină, mai luminoasă și mai strălucitoare decât corpul coloanei¹. La vederea acestui straniu spectacol, populația orașului s-a adunat, cu mic cu mare, pe plajă, pentru a se minuna, iar apoi s-au urcat în mai multe bărci mici și s-au îndreptat spre această vedenie miraculoasă. Însă, când au ajuns cam la șaizeci de yarzi de coloană, n-au mai putut nicicum merge mai departe, de parcă ar fi fost legați; în stare să se întoarcă, dar nu să înainteze, astfel că stăteau în bărcile lor ca într-o sală de teatru, privind la această lumină ca la un semn ceresc. Se întâmplase însă ca într-una dintre bărci să se găsească unul dintre înțelepții societății Casei lui Solomon, colegiu care - bunii mei frați - este însuși Ochiul acestui regat².

Iar acesta, după ce contemplă un timp, cu mare atenție și pietate³, stâlpul de lumină, se aruncă cu fața la pământ; iar apoi, așezându-se în genunchi și ridicând mâinile spre ceruri, se rugă după cum urmează: „Doamne al Cerului și al Pământului, Tu, care ți-ai arătat îndurarea asupra celor din ordinul nostru pentru ca ei să cunoască creaturile Tale și secretele lor, pentru ca ei să discearnă - în măsura în care le este permis oamenilor - între miracolele divine, lucrările naturii, cele ale artei și

¹ De remarcat caracterul vizual al spectacolului și trimiterea explicită la un spectacol de teatru. Donna Coffey subliniază interesante asemănări dintre acest pasaj și unul dintre spectacolele de măști contemporane scrise de Samuel Daniel. Vezi Coffey, D. op. cit., 2004.

² Casa lui Solomon este într-un sens foarte literal „ochiul” regatului Bensalem, așa cum vom vedea mai departe. Pe de altă parte, în acest punct, simbolistica ochiului apare în contextul în care se certifică un miracol. Numai înțeleptul este antrenat să vadă, să distingă trăsăturile care constituie adevăratul miracol. Și asta pentru că meseria lui este să vadă natura. Multe dintre metaforele și imaginile baconiene valorifică această simbolistică a vederii și a ochiului. Vezi, de exemplu, Vickers B., Francis Bacon and Renaissance Prose, 1968.

³ Atenția și pietatea sunt cele două caracteristici esențiale ale cercetătorului naturii în toate scrierile baconiene.

imposturii, și iluzii de toate felurile¹; primesc aici și mărturisesc în fața acestor oameni că lucrul pe care îl vedem acum în fața ochilor noștri este Degetul² tău și un adevărat miracol. Dar cum am învățat din cărțile noastre că Tu nu faci minuni decât în vederea unui scop divin și suprem (pentru că legile naturii sunt propriile tale legi, pe care nu le încalci decât pentru cauze mărețe), te implorăm cu umilință să binecuvântezi acest mare semn, să te înduri să ne dai interpretarea și folosința lui, ceea ce ne-ai promis cândva în secret, prin trimiterea acestuia către noi”.³

Iar după ce roști această rugăciune, el descoperi pe loc că barca în care se afla putea să se miște, pe când celelalte erau încă înțepenite pe loc. Și luând acest lucru drept un semn că se putea apropia, porunci vâslașilor să îndrepte barca încet spre coloană. Dar abia ajunse să se apropie, că atât coloana, cât și crucea de lumină se sparseră, proiectându-se în afară, formând un al doilea cer plin de stele, care se stinseră după puțină vreme. Iar pe locul lor nu rămase nimic altceva decât o mică arcă - sau un cufăr de cedru uscat - deloc muiat de apă, chiar dacă plutea pe ea. Iar în partea din față a acestuia, îndreptată spre noi,

¹ În traducere *illusiones demonum*, cum *imposturis omnimodis*. Este o adăugire care subliniază faptul că descrierea insistă asupra folosirii discernământului și definește rolul înțeleptului. Acesta certifică adevăratele miracole și aranjează fenomenele vizibile în trei categorii: lucrări ale naturii, miracole divine și iluzii sau înșelătorii diavolești.

² Bacon trimite aici la tema celor două cărți: Scripturile sunt dublate de marea carte a naturii, scrisă de degetul divin. Tema celor două cărți este medievală, însă cunoaște o nouă înflorire în Renaștere. Vezi Harrison P., *The Bible, Protestantism, and the Rise of Natural Science*, (Cambridge, 2001).

³ Este o posibilă referință la tradiția prisca teologia, a înțelepciunii sau teologiei revelate. Miracolul și primirea Scripturilor este deja anunțat prin simplul fapt că există o instituție pregătită să-l primească, cam în același fel în care contemporanii lui Bacon văd în filosofia Greciei antice o prefigurare a revelației creștine, un fel de anunțare a salvării. Bacon pare să creadă și el în această tradiție a înțelepciunii revelate și a „anunțării” salvării.

creștea o mică ramură verde de palmier¹. Când înțeleptul, cu multă reverență, ridică cufărul în barcă, acesta se deschise de la sine, iar înlăuntrul lui se găseau o Carte și o scrisoare. Ambele erau scrise pe pergament fin și învelite în fâșii de țesătură. Cartea conținea toate scrierile canonice ale Vechiului și Noului Testament, așa cum le aveți voi (pentru că știm foarte bine ce au primit Bisericile voastre), Apocalipsa, și alte câteva cărți ale Noului Testament care nici măcar nu fuseseră scrise la momentul respectiv, dar erau, cu toate acestea, în Carte². Iar cât despre scrisoare, iată care erau cuvintele sale: „Eu, Bartolomeu³, servitor al celui Preaînalt și apostol al lui Isus Cristos, am fost anunțat de un înger care mi-a apărut într-o viziune a gloriei că trebuie să încredințez această arcă apelor mării. Mărturisesc deci, în fața aceluiași popor la al cărui țărm va porunci Dumnezeu să se oprească arca aceasta, că în aceeași zi, odată cu ea, va pogori asupra lor mântuirea, pacea și bunăvoința Tatălui și a Domnului nostru Isus Cristos.”

Cât despre scrieri, atât cartea cât și scrisoarea erau înzestrate cu un mare dar, asemeni celui din vremea apostolilor:

¹ Frunza de palmier este simbolul martirilor creștini.

² În secolele XVI-XVII a existat o polemică cu privire la cărțile care fac parte din canonul biblic. Luther, pentru Reformă, și Conciliul din Trent, pentru Biserica Catolică, stabilesc că o parte din cărțile care circulau sunt apocrife, drept pentru care încep să fie tipărite separat. În Anglia, Biblia Regelui Iacob din 1611 ia ca model Biblia lui Luther, stabilind că există o categorie de cărți numite „intertestamentare”, adică plasate între Vechiul și Noul Testament. Lista acestor cărți variază, dar ea cuprinde, în cazul Bibliilor engleze, părți din Ezdra, Macabei și Înțelepciunea lui Iisus Sirah.

³ Există un apostol Bartolomeu, menționat în tradiția Părinților bisericii ca fiind cel care a răspândit Evanghelia în Est (India, Mesopotamia etc.). În tradiția Scripturilor apocrife există o Evangheligie a lui Bartolomeu, una dintre Evangheliile menționate de Ieronim, împreună cu cele egiptene și cu Evanghelia după Toma.

darul original al limbilor¹. Cum la ora aceea trăiau printre noi evrei, persani și indieni², în afara poporului acestui pământ, fiecare putea citi Cartea și Scrisoarea, de parcă ar fi fost scrisă în propria sa limbă. Iată cum a fost salvat acest pământ de la necredință printr-o arcă (o alta a salvat Lumea Veche de sub ape) și prin evanghelizarea apostolică miraculoasă a Sf. Bartolomeu.

Aici, [guvernatorul Casei Străinilor] se opri, când a intrat un mesager care-l chemă de lângă noi. Astfel că atât aflarăm în decursul acelei întâlniri³. În ziua următoare, același guvernator ne vizită imediat după cină și, scuzându-se, ne spuse că dacă ieri a trebuit să ne despărțim destul de brusc, astăzi am putea relua conversația, petrecând din nou un timp împreună, desigur, dacă găsim compania lui agreabilă și cele spuse interesante. Am răspuns că suntem atât de încântați

¹ E vorba de „darul limbilor” sau „vorbirea în limbi”, capacitatea de a vorbi o limbă străină care nu a fost învățată sau chiar o limbă complet nouă, un dar care e asociat în Biblie capacității profetice (vezi Marcu 16, 17 și I Corinteni). Despre Sfântul Francisc Xavier, care a predicat în Asia în secolul XVI, s-a spus că avea darul limbilor.

² Interesantă selecția neamurilor care locuiesc în Bensalem, precum și implicația pasajului de mai sus: evrei, indieni sau persani au avut, în rând cu nativii, acces la revelația originală. La prima vedere, ar putea fi vorba despre afirmarea climatului detoleranță care domnește pe insulă. În fapt, este vorba de ceva mai subtil, și anume de popoarele care fac posibilă transmiterea preferențială a tradiției revelate. Despre Bacon și fascinația Persiei, vezi Houston C., „An idea for a principality?: Encountering the East in Bacon's New Atlantis”, *Seventeenth Century*, 21 (2006) 22-32. Un alt aspect interesant al acestei alegeri poate trimite la preocuparea secolului al XVII-lea de a demonstra că există o religie naturală, că omul, în stare naturală crede într-un Dumnezeu atotputernic și creator de care îl îndepărtează doar idolatriile și prejudecățile culturale. Un argument de această factură găsim la Bacon într-o scriere neterminată din aceeași perioadă, *An Advertisement touching a Holy War*, publicată de Rawley în 1629.

³ Revelarea progresivă a secretului cere ca aici discursul să se întrerupă, înainte ca totul să fie explicat. Va începe din nou, în altă zi.

ascultându-l încât, în timp ce ne vorbește, uităm atât pericolele trecute cât și temerile de viitor, iar o oră petrecută în compania lui valorează ani din viațile noastre de până acum. Se înclină ușor în fața noastră și, după ce ne așezarăm cu toții, spuse: *Ei bine, aștept întrebările voastre!*

Unul dintre noi spuse, și el, după o scurtă pauză, că există un lucru pe care suntem nerăbdători să-l aflăm, fiindu-ne, în același timp, teamă să întrebăm, pentru a nu fi socotiți prea îndrăzneți. Încurajați însă de deosebita sa omenie (și fiindu-ne greu să ne considerăm străini, ci, mai degrabă, credincioșii săi servitori), ne vom lua inima în dinți și-i vom da glas, rugându-l cu umilință ca, dacă nu crede de cuviință să răspundă, să ne ierte, chiar dacă ne respinge întrebarea. I-am spus că am remarcat din cele spuse anterior că această insulă fericită pe care ne aflăm este cunoscută doar câtorva, însă, cu toate acestea, el pare să cunoască cele mai multe popoare ale lumii; lucru de care nu ne putem îndoii când vedem că stăpânește limbile Europei și cunoaște atât de multe despre rânduielile și afacerile noastre. Și totuși noi, în Europa, (în ciuda tuturor descoperirilor pământurilor îndepărtate și a avântului navigației din ultima vreme) n-am auzit niciodată nici măcar un zvon despre existența acestei insule. Un lucru care ni se pare cu totul straniu, pentru că toate popoarele știu câte ceva unele despre altele, fie prin călătorii în ținuturile îndepărtate, fie prin intermediul străinilor care vin să le viziteze. Și chiar dacă acela care călătorește într-o țară străină cunoaște, de regulă, mai multe cu ochii săi decât cel care stă acasă și află despre ea din relatările călătorului, totuși, ambele căi duc la constituirea unei cunoașteri comune, cu un anumit

grad de certitudine pentru amândoi¹. Însă în ce privește această insulă, n-am auzit niciodată ca vreo corabie de-a lor să fi fost văzută sosind pe vreun țărm european, nici măcar în Indiile de Est sau în cele de Vest, nici ca vreo corabie, din oricare altă parte a lumii, să se fi întors de la ei. Și totuși, marea minunăție nu era asta, pentru că, până la urmă, poziția lor izolată (așa cum Domnia-sa o descrisese) într-un conclav secret de pe vasta întindere a acestei mări o explică îndeajuns. Însă faptul că pot cunoaște limbile, cărțile, mersul lucrurilor în ținuturi aflate la o asemenea distanță, iată ce nu înțelegem nicicum. Ni se pare mai curând un atribut al puterilor și

¹ Există la începutul secolului al XVII-lea o interesantă discuție privind sursele cunoașterii. Întrebarea umaniștilor este: de unde aflăm mai multe, din cărți sau din călătorii? Erasmus sau Lipsius elaborează un răspuns care pledează în favoarea cărților. În *De Constantia*, un tratat care s-a bucurat de mare succes și în Anglia secolului al XVII-lea, Lipsius argumentează calitatea superioară a cunoașterii obținute din cărți și pledează în favoarea unei vieți întemeiate pe lectură. Odată cu Bacon, balanța pare să se încline în favoarea studiului naturii. Așa spun, cel puțin, manualele care-l clasifică pe Bacon printre întemeietorii empirismului. În fapt, lucrurile nu stau chiar așa. Bacon însuși este destul de aproape de spiritul umanist. De pildă, într-o serie de scrisori care conțin sfaturi privind modul în care putem învăța din călătorii, scrisori trimise Ducelui de Rutland, Bacon subliniază, asemenea lui Lipsius, pericolele călătoriilor și avantajele cărților. Ecourile acestei discuții se mai aud încă la Descartes, în prima parte a *Discursului asupra metodei*.

ființelor divine ca, ascunse și nevăzute, să-i aibă pe toți ceilalți sub observație, ca în plină lumină¹.

Auzind toate acestea, guvernatorul surâse cu grație și spuse că am făcut bine cerând iertare pentru întrebarea pe care am formulat-o acum. Ea pare să presupună că ne închipuim că acest pământ este unul de magicieni care au trimis spirite ale aerului, în toate colțurile lumii, să le aducă vești și informații secrete din alte țări. La acestea i-am răspuns cu toții, cu cea mai mare umilință, însă arătându-i, în același timp, că ne-am dat seama că doar a glumit: *Suntem în stare să vedem că există ceva supranatural pe această insulă, însă, cu siguranță, mai degrabă angelic decât magic.* Iar pentru a-i permite domniei-sale să cunoască ceea ce ne-a făcut, cu adevărat, să-i adresăm această întrebare, nu este nici o asemenea închipuire, ci faptul că ne-am amintit cum el însuși sugerase, în discursul său anterior, că insula are o lege a secretului în ce-i privește pe străini. La care el ne-a răspuns:

Vă amintiți bine. Iar în ceea ce vă voi spune, trebuie să trec sub tăcere anumite detalii pe care e împotriva legii să vi le dezvălui, însă rămân destule pentru a vă da satisfacție.

Trebuie să înțelegeți (deși e un lucru greu de crezut) că, acum aproape trei mii de ani, sau chiar mai demult, navigația - și mai ales călătoriile pe distanțe mari - era mult mai dezvoltată decât e astăzi. Să nu credeți că nu știu cât de mult a progresat acest domeniu la voi în ultimii o sută și ceva de ani. Știu

¹ Așa cum arată, de pildă, Brian Vickers, imageria luminii este esențială în scrierile lui Bacon. Lumina este prima dintre creațiile divine, iar intelectul uman conține scânteii din lumina creației. Din acest motiv poate reflecta lumea. Înțelegerea secretelor lumii înseamnă o iluminare, o punere împreună a acestor scânteii de lumină. Uneori, Bacon trimite la propriul său program de reformă a cunoașterii care ar fi capabil să semene și să facă să crească aceste scânteii de lumină presărate în lume. Așa este, de exemplu, scrisoarea către Playfere care propune inițierea unei traduceri latine a The Advancement of Learning, WFB X 300-1. Imaginea scânteilor de lumină răspândite în lume pare să fie de proveniență stoică și face parte dintre imaginile foarte des întâlnite în Epistolele lui Seneca.

preabine, și totuși spun: era mult mai extinsă decât astăzi. Să fi fost exemplul Arcei, care a salvat rămășițele omenirii din potopul universal, cel care a dat încredere oamenilor să se aventureze pe ape, sau ce altceva să fi fost - nu știu, însă acesta este adevărul. Fenicienii și, mai ales, locuitorii Tyr-ului aveau flote imense. Tot așa aveau cartaginezii, în colonia întemeiată de ei, situată mai departe, la Vest. Către Est, arta navigației, în Egipt și Palestina, era, de asemenea, foarte dezvoltată. China, de asemenea, și marea Atlantidă (pe care voi o numiți America), care au, azi, doar junci și canoe, abundau, pe atunci, în corăbii înalte. Insula noastră avea (dacă e să credem minuțioase registre păstrate din acele timpuri) o mie cinci sute de corăbii puternice, de mare tonaj. Din toate acestea, vouă nu v-au rămas decât amintiri disparate, sau nici atât; noi, însă, avem cunoașterea lor amănunțită.

Iar în acele timpuri, pământul acesta era cunoscut și vizitat de corăbii și vase ale tuturor popoarelor amintite, care aveau cu ele - așa se pare - de multe ori, și oameni din alte țări, mai puțin dotate în ale navigației: persani, caldeeni, arabi, astfel încât aproape toate națiunile cu putere și faimă au trecut pe aici. Avem și astăzi printre noi descendenți și mici triburi care provin din aceștia. Iar cât despre propriile noastre corăbii, erau în stare de călătorii îndrăznețe, atât în strâmtoarele voastre, cele pe care le numiți Coloanele lui Hercule¹, cât și în alte părți ale Atlanticului sau ale Mediteranei, până la Paguin² (care este

¹ Coloanele lui Hercule, adică strâmtoarea Gibraltar și, în același timp, granița mării interioare (Mediterana) și a lumii cunoscute. Acum, povestea privește Coloanele lui Hercule „din afară”, dinspre oceanul deschis - avem aici chiar perspectiva celebrei reprezentări iconografice a Marii Instaurări: corabia care se întoarce de pe oceanul deschis și trece printre cele două coloane care simbolizează Strâmtoarea Gibraltar.

² Pekin - susține Ellis. (Bacon credea, cu alte cuvinte, că Pekin ar fi un port la mare). Traducerea latină adaugă civitatem in China antiquissimam.

același cu Cambalaine¹⁾ și Quinzy²⁾, pe Mările Orientului, ajungând chiar până la granițele Manciei³⁾.

În același timp, sau o epocă mai târziu, înfloreau locuitorii marii Atlantide⁴⁾. Deși povestea și descrierile redactate de unul dintre marii voștri oameni⁵⁾, după care Neptun și-a așezat descendenții acolo, despre mărețul templu, palat, cetate și deal; despre mănunchiul de râuri navigabile (care, precum tot atâtea lanțuri, înconjoară cetatea și templul), despre dificilele urcușuri care trebuiau parcurse pentru a ajunge acolo - de parcă ar fi fost vorba despre o scala coeli - sunt toate, poezie și fabulație, cel puțin un lucru e totuși adevărat: că numita țară a Atlantidei, ca și cea a Peru-ului, (numită pe atunci Coya), ca și cea a Mexicului, numită Tyrambel, erau regate puternice și faimoase prin armate, corăbii și bogății. Atât de puternice, încât la un moment dat (sau, cel puțin, la un interval de zece ani) au lansat două mari expediții: cei din Tyrambel, prin Atlantic, în Marea Mediterană, iar cei din Coya, prin Marea Sudului, până la insula noastră. Despre prima dintre ele, în Europa, același autor al vostru a aflat câte ceva de la preotul egiptean pe care-l citează. Cu siguranță că un asemenea lucru a existat. Acum, nu pot spune dacă vechii atenieni au fost într-adevăr cei cărora le revine gloria de a fi rezistat acestor forțe și de a le fi respins. Ce este sigur e că nici o corabie și nici un om nu s-au întors din această călătorie. Nici cealaltă expediție, a celor din Coya, care au venit peste noi, nu ar fi avut mai mare succes, dacă nu ar fi dat de adversari mai mihoși. Regele acestei insule (Altabin, după nume), un om înțelept și un mare războinic, cunoscându-și bine și forțele sale, și pe cele ale inamicului, a procedat în așa fel încât a tăiat calea

¹⁾ Cambalu - apare în Marco Polo (Kambalik - numele tătăresc pentru Peking).

²⁾ Quinsai, din Marco Polo, actualul oraș Huagzhou, una din vechile capitale ale Chinei.

³⁾ Coasta de nord-est a Asiei, adică Mancie și Kamceatka.

⁴⁾ Platon, Critias, 113, Timaeus, 25.

⁵⁾ E vorba de Platon.

de întoarcere pe corăbii a armatelor terestre; și a înconjurat atât flota cât și tabăra cu o armată mai numeroasă, atât pe mare cât și pe uscat, obligându-i să se predea fără măcar o lovitură. Iar după ce dușmanii au fost la mila sa, i-a eliberat pe toți, mulțumindu-se numai cu jurământul că nu vor mai ridica armele împotriva sa.

Răzbunarea divină nu s-a lăsat însă așteptată. În mai puțin de un secol, Măreața Atlantidă a fost complet distrusă și pierdută pe vecie, nu printr-un mare cutremur, cum relatează omul vostru, pentru că acel ținut este rareori afectat de cutremure, ci în urma unor inundații catastrofale sau a unui potop. Aceste țări au, până astăzi, râuri mai mari și munți mai înalți, pentru a împinge apa în jos, decât oricare altă parte a Lumii Vechi. A fost însă o inundație nu foarte mare - nu mai mult de patruzeci de picioare deasupra solului, în cele mai multe dintre locuri - astfel încât, deși a distrus oameni și animale, câțiva locuitori sălbatici ai pădurii au reușit să scape¹. Păsările, de asemenea, s-au salvat zburând pe copacii înalți din păduri. Cât despre oameni, cu toate că aveau în multe locuri clădiri mai înalte decât nivelul apei, totuși, inundația, deși nu foarte înaltă, a durat multă vreme, astfel încât cei care nu s-au înecat au murit din lipsă de hrană sau alte lucruri care le erau necesare. Astfel încât nu trebuie să vă uimească populația redusă a Americii, și nici sălbăticia și ignoranța locuitorilor ei. Trebuie să luați în considerare că este vorba despre un popor nou și tânăr; cu o mie de ani mai tânăr, cel puțin, decât restul lumii - atât s-a scurs între potopul universal și acea inundație.

Din rămășițele rare de seminție omenească din munți s-a ridicat o alta care a populat din nou ținutul, încetul cu încetul; însă, fiind săraci cu duhul (nu ca Noe și fii săi, familia originară de pe Pământ), n-au fost în stare să lase scrieri, artă și civilizație pentru posteritate. Iar cum în munți erau obișnuiți - din cauza frigului extrem al acelor regiuni - să se acopere cu piei de tigru,

¹ Traducerea: silvestres habitatores quidam montium.

urs sau capre păroase dintre cele care trăiesc pe acolo¹, și cum, după coborârea în văi, au descoperit un climat insuportabil de fierbinte, și cum nu știau nici un alt mod de a se îmbrăca mai lejer, au fost obligați să umble goi, obicei pe care-l păstrează până în ziua de azi. Penele păsărilor, doar, le sunt dragi și constituie pentru ei o mare mândrie², lucru pe care l-au preluat tot de la strămoșii lor din munți, invitați de zborurile infinite ale păsărilor să urce tot mai sus, în timp ce apele se învolburau sub ei. Vedeți astfel că doar printr-un accident al istoriei am pierdut contactul cu americanii cu care, tocmai pentru că erau cel mai aproape de noi, eram în cele mai bune relații. Cât despre celelalte părți ale lumii, este și mai evident că în epocile următoare (fie din cauza războaielor, fie ca urmare a unei răsturnări istorice), navigația a intrat într-un declin serios; în special călătoriile îndepărtate (din cauza folosirii galerelor și altor asemenea vase care pot cu greu străbate oceanul) au fost cu totul lăsate la o parte. Astfel încât acea parte a comunicării care provenea din vizitele altor popoare pe insula noastră a fost demult întreruptă, cu excepția câte unui accident, cum este cel al apariției voastre. Cât despre încetarea celeilalte părți a relației, care provine din călătoriile noastre spre alte țărmuri, trebuie să vă încredințez cu totul alte motive. Nu pot spune (dacă este să fiu sincer) decât că navigația noastră este la fel de puternică ca întotdeauna - ca număr, putere, marinari, piloți, și toate celelalte care țin de această artă. Cât despre motivul pentru care rămânem acasă, trebuie să vi-l relatez ca o istorie în sine; ceea ce ne va aduce mai aproape de răspunsul promis la întrebarea voastră.

Cu aproape 900 de ani în urmă, domnea pe această insulă un rege, a cărui amintire, dintre toate, ne este cea mai scumpă; nu din superstiție, ci pentru că, deși muritor, era un instrument divin. Numele său a fost Salomona și-l slăvim ca pe legiuitorul

¹ Probabil e vorba despre lama incașilor.

² O referință la coroanele de pene ale aztecilor; coroana lui Montezuma, din pene de quetzal, e păstrată la un muzeu din Viena.

acestei națiuni. Era un rege cu o inimă mare, nemărginită pentru faptele bune, și foarte hotărât să-și facă regatul și supușii fericiți. Observând el cât de capabil este acest tărâm să se susțină fără nici un ajutor din afară - fiind de 5 000 de mile de jur-împrejur, de o rară fertilitate a solului în cele mai multe părți - și văzând că flota acestei insule ar putea fi judicios folosită pentru pescuit și pentru navigația de la un port la altul, sau până la niște mici insule apropiate aflate sub stăpânirea Coroanei și legilor Statului nostru; și luând aminte la starea înfloritoare și fericită în care se găsea acest pământ și care putea fi într-o mie de feluri stricată, și cu greu îmbunătățită în vreun fel, nu din vreo lipsă de intenții nobile și eroice, ci doar pentru a asigura perpetuarea celor atât de fericit așezate în vremea sa (în măsura în care prevederea umană este capabilă de așa ceva), a decis ca, printre legile importante ale acestui regat, să se instituie interdicțiile și prohibițiile pe care le avem în privința acceptării străinilor, care, la acea dată (deși era după calamitatea abătută asupra Americii), erau numeroși, neavând încredere în noutăți și în amestecul de obiceiuri. Este adevărat că legea împotriva admiterii străinilor fără permisiune specială este o străveche lege în regatul Chinei, aflată în continuare în uz. Este vorba, însă, despre o lege nereușită care i-a făcut un popor de superstițioși, ignoranți, fricoși și nesăbuiți. Legiuitorul nostru a făcut însă o lege cu un caracter diferit. Mai întâi, a păstrat în ea toate aspectele umanitare, ajutorarea și aprovizionarea străinilor aflați la ananghie, de care ați beneficiat și voi.

La care noi ne-am ridicat cu toții, făcând o plecăciune. Iar el continuă:

Acest rege, dorind să respecte atât omenia cât și principiile bunei guvernări, și gândind că este împotriva omeniei să-i rețină pe străini împotriva voinței lor și, împotriva principiilor bunei guvernări, să-i lase să se întoarcă și să vorbească despre ținutul nostru, a procedat în felul următor: a ordonat ca străinilor să li se permitădebarcarea și să poată pleca după cum vor. Însă, celor care vor să stea, să li se ofere condiții bune de viață, pe

socoteala statului. Lucru de o mare prevedere pentru că astăzi, atâția ani după interdicție, nu știm ca vreo corabie să se fi întors vreodată, ci doar treisprezece persoane¹ care, în timpuri diferite, au ales să se întoarcă cu corăbiile noastre. Ce au relatat acasă aceștia, nu pot ști. Însă te poți gândi că, indiferent ce au spus, nu putea să fi fost considerat, acolo unde s-au întors, decât ca o reverie.

Iar cât despre călătoriile noastre prin alte părți, legiuitorul nostru a crezut nimerit să le interzică cu desăvârșire. Nu am urmat modelul Chinei. Chinezii navighează pe unde vor sau pe unde pot, ceea ce arată că legea de a nu permite străinilor să intre în țară este doar una a bicisniciei și a fricii lor. Interdicția noastră are însă o singură excepție, admirabilă, prin care se păstrează binele care provine din comunicarea cu străinii, evitând, în același timp răul. Iar acum vă voi dezvălui despre ce este vorba.

S-ar putea să vi se pară, la început, că mă abat de la subiect, însă veți vedea că nu vă spun în zadar toate acestea. Trebuie să înțelegeți, dragi prieteni, că printre multele măsuri excelente ale marelui nostru rege, una e deasupra celorlalte prin importanța ei. Este vorba despre construirea unei instituții, a unui ordin, a unei societăți pe care o numim Casa lui Solomon - cea mai nobilă dintre instituțiile care au existat vreodată pe Pământ, lumina acestui regat. Ea este dedicată studiului lucrărilor și creaturilor lui Dumnezeu. Unii cred că poartă numele puțin stâlcit al fondatorului ei și că ar trebui să se numească, de fapt, Casa lui Salomona. Însă izvoarele istorice o înregistrează așa cum v-am spus. Cred că este numită așa după regele evreilor, faimos printre voi, și pe care noi îl cunoaștem prea bine; avem chiar anumite părți din scrierile sale, care la voi s-au pierdut, și anume, istoria naturală a tuturor plantelor, de la cedrul din Liban la mușchiul care crește din ziduri; precum și

¹ E posibil să fie o simbolistică a numărului 13, pentru că aceia care s-au întors în Lumea Veche dețineau cunoașterea aceluia ținut.

a tuturor lucrurilor care au viață sau mișcare¹. Toate acestea mă fac să cred că regele nostru, care se considera el însuși un simbol, din multe puncte de vedere, al regelui evreilor, și a numit creația în amintirea acestuia. Cred că sunt îndreptățit să formulez o atare opinie, pentru că, așa cum am descoperit în documentele antice, ordinul sau societatea este numită uneori Casa lui Solomon, alteori Colegiul Lucrărilor celor Șase Zile. Sunt sigur că preamăritul nostru rege a aflat de la evrei că Dumnezeu a creat lumea și tot ce există în doar șase zile; iar atunci când a construit o instituție care să descopere natura adevărată a tuturor lucrurilor, i-a dat și acest al doilea nume, pentru ca gloria lui Dumnezeu care a făcut toate acestea să fie tot mai mare, iar oamenii să aibă mai mult folos de pe urma lor.

Să revenim însă, acum, la istorisirea noastră. Când regele a interzis poporului său navigația în orice parte a lumii care nu se găsea sub stăpânirea Coroanei sale, el a formulat, totuși, o excepție: a ordonat ca la fiecare doisprezece ani să se trimită din acest regat două corăbii, destinate unor călătorii de explorare. Pe fiecare din aceste corăbii trebuie să existe o misiune formată din trei membri sau frați ai Casei lui Solomon a căror unică sarcină este să ne aducă cunoașterea treburilor și situației acelor țări pe care au fost desemnați să le exploreze²; în special a științelor, artelor, meșteșugurilor și invențiilor din întreaga lume. Și, mai ales, trebuie să aducă din explorările lor cărți, instrumente și machete de toate felurile. Corăbiile, după ce i-au depus pe Frați, trebuie să se întoarcă de îndată, în timp ce Frații trebuie să rămână în străinătate până când li se dă o

¹ Referințe la Solomon și la istoria lui naturală apar în mai toate scrierile lui Bacon. Vezi, de exemplu, introducerea de la The Advancement of Learning. Referința biblică este la Cartea a III-a a Regilor, IV, 33.

² Trimiterea unor exploratori care să aducă informații privitoare la stadiul cunoașterii în alte state și să negustorească secrete este una dintre ideile recurente ale reformei cunoașterii baconiene; Vezi, de exemplu, The Advancement of Learning. Am creionat o posibilă explicație în studiul introductiv.

nouă misiune. Aceste corăbii (de explorare) nu sunt înzestrate altfel decât cu provizii și cu câte un considerabil tezaur care rămâne în seama Fraților pentru cumpărarea acelor lucruri și pentru răsplătirea unor persoane, după cum cred de cuviință. Cât despre felul în care simplii marinari încearcă să nu fie descoperiți, despre felul în care trebuie debarcați, deghizându-se sub numele altor popoare¹, sau asupra locurilor în care aceste voiaje de explorare au fost trimise, sau despre locurile stabilite pentru întâlnire, în aceste misiuni, și toate celelalte amănunte ale acestei practici, nu-mi este îngăduit să vi le dezvălui și, de altfel, nici nu este în interesul vostru... Astfel, însă, după cum vedeți, întreținem un comerț, nu pentru aur, argint sau giuvaeruri, nu pentru mătăsuri sau mirodenii, nici pentru vreo altă marfă, ci doar pentru bunul cel dintâi creat de Dumnezeu, care este Lumina. Pentru a ne lumina asupra dezvoltării tuturor părților lumii².”

Terminând de spus acestea, tăcu; la fel și noi. Eram cu adevărat uluiți să auzim lucruri atât de stranii povestite cu atâta naturalețe. Iar el, văzând că am mai avea ceva de spus, dar că nu suntem încă pregătiți s-o facem, cu multă curtoazie încheie discuția și începu să ne adreseze întrebări referitoare la călătoria noastră și la trecutul nostru. În final ne sfătui să decidem singuri cât timp de ședere dorim să cerem Statului, și asta fără să ne sfiim să indicăm orice perioadă, pentru că ne poate obține atât timp cât poftim. După toate acestea, ne ridicarăm cu toții în picioare, doritori să-i sărutăm poala

¹ Este o interesantă referință la felul în care Casa lui Solomon știe să se ascundă și să păstreze secretul. Yates vede din nou în acest punct o posibilă trimitere la manifestele rozicruciene și la literatura ezoterică de la sfârșitul secolului al XVI-lea. Vezi Yates, Iluminismul rozicrucian, Cap. 7.

² Trimitere la extinderea granițelor lumii cunoscute, analogie între extinderea geografică a universului cunoscut și extinderea cunoașterii - imaginea recurentă în scrierile baconiene, vezi ilustrația copertei la Noul Organon, trimiterea la Coloanele lui Hercule etc.

veșmântului; însă el nu ne lăasă să facem acest lucru și-și luă rămas-bun. Iar cât despre oamenii noștri, când afluă că acest stat obișnuiește să ofere astfel de condiții străinilor, ne fu extrem de greu să-i mai ducem la corabie și să-i împiedicăm să se înfățișeze înaintea guvernatorului pentru a se milogi să fie lăsați să rămână. Însă cu multă osteneală reușirăm să-i împiedicăm, cel puțin până când vom fi căzut la învoială ce decizie urmează să luăm.

De-acum, văzând că nu suntem amenințați cu pieirea, începurăm să ne considerăm oameni liberi, să ne bucurăm de viață, să ieșim și să vedem ce era de văzut atât în cetate cât și în împrejurimi. Și ajungând noi să cunoaștem pe mulți dintre locuitorii orașului, nu dintre cei mai puțin onorabili, găsirăm printre ei o astfel de omenie, o asemenea libertate și dorință de a-i primi pe străini în mijlocul lor, încât aproape că ajunserăm să uităm tot ce ne era drag acasă, în propriile noastre ținuturi. Mereu ne întâlneam cu numeroase lucruri demne de observat și de povestit. Dacă ar fi să existe pe lume o oglindă care să merite a fi pusă sub ochii oamenilor, apoi ținutul acesta este¹.

Într-o zi, doi dintre noi fură invitați la o sărbătoare pe care cei din Bensalem o numeau Sărbătoarea Familiei. Unul dintre cele mai firești, mai pioase și mai respectabile obiceiuri, arătând că națiunea aceasta este cât se poate de bine întocmită. Iată cum arată această sărbătoare: se organizează pe socoteala Statului, în onoarea oricărui bărbat care trăiește să vadă treizeci de persoane pe care le-a zămislit, toți peste trei ani și în viață.

¹ Tema oglinzii este foarte importantă în scrierile lui Bacon: mintea umană este o oglindă a naturii, o oglindă strâmbă ce trebuie îndreptată. Reforma cunoașterii trebuie să înceapă cu îndreptarea acestei oglinzi. O altă oglindire privește cunoașterea de sine - intelectul nu se poate vindeca decât dacă se eliberează de pasiuni, umori, idoli și erorile sale tradiționale.

Părintele familiei, pe care ei îl numesc Tirsan¹, cu două zile înaintea sărbătorii își alege trei prieteni, după cum dorește, și este, în plus, ajutat de guvernatorul cetății sau al locului în care sărbătoarea este celebrată. Toate persoanele din familie, de ambele sexe, sunt chemate să-l slujească. Aceste două zile Tirsanul le petrece sfătuindu-se cu ceilalți asupra avuției familiei. Dacă între membrii familiei există vreo dispută, îi cheamă și-i împacă. Dacă cineva din familie este la necaz sau la ananghie, dispune măsuri pentru îndreptarea acestor necazuri și poruncește ajutorarea lui. Iar dacă vreunul este stăpânit de vreun viciu sau a luat-o pe o cale greșită, îl judecă și-l ceartă. Tot așa, dă sfaturi cu privire la căsătorii, cariere sau drumul de urmat în viață pe care cei din familie trebuie să îl aleagă, și diverse alte ordine și sfaturi de acest fel. Guvernatorul asistă la această judecată până la sfârșit, pentru a garanta, prin autoritatea sa publică, executarea poruncilor și ordinelor date de Tirsan, dacă cumva s-ar gândi cineva să le nesocotească. Acest lucru este rareori necesar, într-atât onorează și ascultă ei de ordinea naturală.

Tirsanul alege apoi dintre fiii săi pe unul care va trăi în casă cu el. Acesta va fi numit, de aici înainte, *Fiul Viei*². De ce este numit așa se va vedea într-o clipă. În prima zi a sărbătorii, după slujba de dimineață, tatăl - Tirsanul - intră în sala în care sărbătoarea va fi celebrată și unde, la un capăt, se găsește o estradă³. Lângă zid, la mijlocul estradei, se află un jilț, o masă și un covor dinaintea acestora. Deasupra jilțului este plasată o boltă rotundă sau ovală, din frunze dintr-un fel de viță-de-

¹ Ar putea trimite la tirsul din sărbătorile bahice.

² Symbolismul viei este bine reprezentat în Biblie. Israelul este comparat cu o viță de vie roditoare (Osea 10, 1), iar Evanghelia lui Ioan îl prezintă pe Isus ca pe o viță de vie. Simbolistica viei apare și în *De Augmentis Scientiarum* II, cap. XIII.

³ O porțiune din încăpere puțin mai ridicată decât restul podelei. Pe de altă parte, dispunerea trimite în mod clar la o sală a tronului, în cazul acesta suveranul fiind tatăl familiei.

vie, mai albe decât la noi, cam ca frunzele de plop argintiu, însă mult mai strălucitoare, și care rămân verzi toată iarna. Iar bolta este interesant decorată cu argint și mătase de diferite culori întrețesute printre frunzele de viță. Iar la vârf, această boltă, împodobită întotdeauna de fiicele familiei, este decorată cu o rețea fină de mătase și argint. Însă este alcătuită întotdeauna în principal din viță-de-vie. Iar după ce sărbătoarea se termină și bolta este desfăcută, membrii familiei și prietenii lor vor întotdeauna să păstreze măcar o frunză, ca amintire.

Tirsanul se înfățișează împreună cu toți descendenții săi, bărbații mergând înaintea lui, femeile în urmă. Iar dacă există cumva vreo mamă din al cărei corp să fi descins toți acești urmași, atunci, deasupra și în dreapta jilțului i se construiește o galerie, cu o ușă separată și o fereastră sculptată și acoperită cu vitralii colorate în albastru și auriu, un loc de unde se poate vedea totul, fără a fi văzut¹. Când Tirsanul ajunge pe estradă se așază pe jilț, iar toți descendenții săi se înșiruie de-a lungul zidului, atât în spatele lui cât și la marginea treptelor², în ordinea vârstei și fără diferență de sex, și stau acolo, în picioare. Când toți sunt astfel dispuși, încăperea este deja plină de oameni, însă în mare liniște și în mare ordine. După o mică pauză, din partea mai joasă a sălii înaintează un Taratan (un fel de herald), iar din cealaltă, doi băieți, dintre care unul duce un sul de pergament galben-strălucitor, iar celălalt un ciorchine de struguri de aur, la capătul unei prăjini. Heraldul și copiii sunt îmbrăcați cu mantii de satin de culoarea

¹ Simbolul „mamei ascunse” a fost discutat din cele mai diferite perspective. Spitz, de exemplu, sugerează o posibilă trimitere la Islam, fundamentată mai degrabă pe fascinația cu care secolul al XVII-lea descoperă civilizațiile orientale. Pe de altă parte, în episodul următor este adresată direct (și respinsă) problema poligamiei. În cu totul altă cheie, figura feminină voalată ar putea trimite din nou la natură sau chiar la simbolistica alchimică.

² În ediția latină găsim: *juxta parietem, tam a tergo quam a lateribus aulae, super gradum ascensis*.

mării, iar cea a heraldului are o trenă și este, în plus, vârstată cu aur. Primul dintre ei, după trei plecăciuni, înaintează până în fața estradei și preia sulul de pergament. Acesta nu este altceva decât Carta regelui, conținând daruri în venituri și multe privilegii, scutiri de impozite sau funcții onorifice acordate Părintelui Familiei. E adresată întotdeauna Mult iubitului nostru prieten și creditor, cutare! - un titlu care se folosește doar cu aceste ocazii. Și asta pentru că ei spun că regele nu este dator decât acelor care-i înmulțesc numărul supușilor. Iar sigiliul de pe carta regală este portretul regelui, gravat în aur. Astfel de carte regești sunt expediate tuturor, de drept, însă ceea ce acordă ele variază în funcție de cum e socotită mărimea și importanța familiei. Heraldul citește cu voce tare textul cartei regale, timp în care Tirsanul stă în picioare, sprijinit de doi dintre fiii săi, aleși de el.

Apoi, heraldul urcă pe estradă și îi înmânează documentul în aclamațiile tuturor celor prezenți, care strigă pe limba lor ceva de felul: Fericiți sunt locuitorii din Bensalem! După asta, heraldul ia de la unul dintre cei doi copii bățul cu ciorchinele de struguri în vârf; iar acestea sunt din aur, atât prăjina cât și strugurii. Ciorchinele este în plus smălțuit cu măiestrie: dacă în familie sunt mai mulți băieți, smălțul este purpuriu, cu un soare deasupra. Dacă în familie sunt mai multe femei, ciorchinele este acoperit cu o culoare galben-verzui și decorat cu o lună la vârf¹. Iar boabele ciorchinelui sunt tot atâtea câți descendenți ai familiei. Heraldul înmânează ciorchinele de aur Tirsanului, care îl oferă, la rândul lui, aceluși fiu pe care l-a ales să trăiască în casa sa și care, de aici înainte, va merge întotdeauna înaintea părintelui său, purtând, în public, strugurele de aur ca pe o decorație. Iar numele lui de aici înainte va fi Fiul Viței. La sfârșitul acestei ceremonii, tatăl - Tirsanul - se retrage, pentru a reveni mai târziu, la cină, unde se așază singur sub boltă, ca înainte, și

¹ În tradiția alchimică, luna este simbolul principiului feminin.

nici unul dintre descendenți nu-i șade alături, cu excepția cazului în care se întâmplă să fie membru al Casei lui Solomon. Este servit la masă de propriii săi copii de parte masculină, iar aceștia nu se apropie de masa lui decât în genunchi; femeile stau în picioare, în spatele lui, de-a lungul peretelui. Sala din josul estradei are, de-a lungul pereților, mese pentru invitați. Aceștia sunt serviți în ordine ierarhică, iar către sfârșitul dineului (care, chiar în cazul celor mai mari sărbători, nu durează la ei mai mult de o oră și jumătate) se cântă un imn, diferit ca formă de la caz la caz, după inspirația celui care l-a compus (pentru că au un mare talent pentru poezie), însă mereu pe același subiect: slăvirea lui Adam, Noe și Abraham - primii, muritori printre muritori, ultimul, Tatăl celor cu adevărat credincioși. Imnul se încheie cu o mulțumire pentru nașterea Mântuitorului, prin care am fost cu toții binecuvântați.

Dineul astfel încheiat, Tirsanul se retrage din nou într-un loc privat unde se roagă de unul singur, după care revine, însoțit de toți descendenții săi, pentru a-și da binecuvântarea. Apoi își cheamă copiii, unul câte unul, pe nume, în ordinea pe care o dorește și care, adesea, nu este aceea a vârstei. Persoana astfel numită ingenunchează în fața jilțului tatălui (masa fiind îndepărtată de sub boltă), care îi pune mâna pe cap și grăiește o binecuvântare formulată astfel:

Fiu al Bensalemului (sau Fiică a Bensalemului), iată ce spune tatăl tău, cel prin care ai primit răsufulare și ai prins glas în fața acestei lumi: Binecuvântarea Tatălui Ceresc, Prinț al Păcii, și Sfântul Spirit să fie cu tine. Și fie zilele pelerinajului tău îndelungate și luminate!

El rostește această formulă pentru fiecare dintre ei. Iar după ce termină, dacă există printre descendenții săi unul sau doi ale căror merite sunt deosebite și care excelează prin virtute, aceștia sunt chemați din nou, iar tatăl le spune, ridicând brațul deasupra umerilor lor:

Fiii mei, bine este că v-ați născut, lăudați-l pe Dumnezeu și perseverați până la sfârșit!

Iar apoi le dăruiește fiecăruia dintre ei un giuvaer de forma unui spic de grâu¹, pe care aceștia îl vor purta apoi pe partea din față a turbanului sau pălăriei. Toate acestea fiind săvârșite, se dăruiesc cu toții muzicii și dansurilor și altor recreații, fiecare după plac, pentru tot restul zilei². Astfel este organizată această sărbătoare.

Șase sau șapte zile trecuseră deja, când am ajuns să mă împrietenesc cu un negustor din acel oraș³. Numele său era Joabin, era evreu și circumcis, pentru că bensalemenii au anumite ramuri de evrei care există încă printre ei⁴ și pe care îi lasă să-și practice propria religie. Lucru care le este cu atât mai la îndemână cu cât sunt cu totul diferiți ca purtare de evreii din alte părți. Pe când aceia urăsc numele lui Christos și au o ură înăscută împotriva poporului în mijlocul căruia trăiesc, aceștia, dimpotrivă, îi recunosc Mântuitorului nostru multe din atributele sale și au o mare dragoste față de poporul bensalemenilor. Sigur că omul despre care vă vorbesc nu va recunoaște vreodată că Christos s-a născut din Fecioară și că

¹ Probabil un simbol alchimic în acest context.

² Încheierea sărbătorii cu muzică și dans ar putea trimite din nou cu gândul la spectacolul elisabetan de măști - care se încheie în acest mod. Este în orice caz semnificativ faptul că sărbătoarea, descrisă până în acest punct ca un ritual semireligios, se încheie în acest fel. Vezi și eseul lui Bacon, *Of Masques and Triumphs*.

³ Interesantă trecere a poveștii la persoana întâi, pentru prima oară de la început.

⁴ O referire la triburile pierdute ale evreilor. Cu excepția triburilor lui Iuda, Benjamin și Levi, celelalte triburi practic dispardin istoriile biblice după invazia asiriană. În Anglia secolului al XVII-lea teoriile cu privire la triburile pierdute vor avea o circulație extinsă, fiind legate și de tendințele milenariste din perioada Protectoratului lui Cromwell. Menasseh ben Israel, un rabin din Amsterdam, este unul dintre cei care propagă teoria după care indienii americani ar fi urmași ai unora dintre aceste triburi, o teorie care pare să fie anticipată aici de Bacon.

ar fi fost mai mult decât un om, dar va afirma că Dumnezeu l-a făcut stăpânitorul serafimilor care-i păzesc tronul, numindu-l, de asemenea, Calea Laptelui, Eliah al lui Messiah; și multe alte nume alese care, chiar dacă nu se ridică la adevărata Sa majestate, sunt, totuși, foarte departe de limbajul altor evrei. Cât despre țara Bensalemului, acest om nu încetează s-o laude. Este bine văzut printre evreii de aici să creadă că oamenii din Besalem sunt din stirpea lui Abraham, descinși dintr-un alt fiu al acestuia pe care-l numesc Nachoran, și că Moise, printr-o poruncă secretă a dat insulei legile astăzi în uz; iar când Mesia va veni și va sta pe tron în Ierusalim, regele Bensalemului va sta la picioarele sale, în timp ce toți ceilalți stăpânitori vor ședea la mare distanță. Lăsând însă la o parte toate aceste vise evreiești, omul este un înțelept și un învățat și mare meșter în cele politice, știutor în ale legilor și obiceiurilor acestei țări.

Printre altele, i-am spus într-o zi că sunt profund uimit de povestirea obiceiului Sărbătorii Familiei, pe care am auzit-o de la unul dintre noi, pentru că n-am pomenit niciodată de vreo solemnitate atât de îndeaproape guvernată de Natură.¹ Cum perpetuarea familiilor provine din împreunarea nupțială, aș vrea să aflu de la el care sunt legile și obiceiurile ce privesc căsătoria, dacă o păstrează la loc de cinste și dacă sunt legați de o singură soție, pentru că în locurile în care zămisirea este atât de prețuită, cum este cazul și aici, există de obicei permisiunea de a ține mai multe soții. La toate acestea, el răspunse:

Ai toate motivele să admiri această excelentă instituție care este Sărbătoarea Familiei. Avem, întradevăr, experiența faptului că familiile care trec prin binecuvântarea acestei sărbători înfloresc și prosperă apoi în mod cu totul extraordinar. Ascultă-mă, acum, cu mare atenție, căci îți voi spune ceea ce

¹ O solemnitate apropiată de Natură trimite din nou la tema religiei naturale pe care am mai semnalat-o.

știu. Trebuie să înțelegi că nu există sub cer un popor mai cast decât cel al bensalemienilor, niciunul atât de departe de orice pângărire și perversiune. Este Fecioara Lumii¹. Îmi amintesc că am citit într-una dintre cărțile voastre europene despre un sfânt sihastru care dorea să vadă Spiritul Împreunării Necurate, și i-a apărut în față un etiopian mic și pocit². Dacă ar fi dorit să vadă Spiritul Castității Bensalemului, i-ar fi apărut cu siguranță sub forma unui frumos Heruvim plin de lumină. Pentru că nu există nimic printre muritori mai frumos și mai admirabil decât mințile caste ale acestor oameni.

Află că printre ei nu se află bordeluri, nici case de pierzanie, nici curtezane, nici altele de acest fel³. Ei se minunează - cu oroare - de voi, în Europa, cum de permiteți astfel de lucruri, spunând că ați schimbat scopul legitim al căsătoriei. Căsătoria a fost orânduită ca remediu pentru concupiscenta ilegală; iar concupiscenta naturală pare o încurajare pentru căsătorie. Atunci însă când oamenii au la îndemână un remediu mai agreabil pentru voința lor coruptă, căsătoria este aproape eliminată. Astfel se găsesc printre voi nenumărați bărbați care nu se căsătoresc, ci aleg mai degrabă o viață libertină și impură decât să fie legați prin cununie. Mulți dintre cei care se

¹ Referință la doctrinele hermetice, pentru care zeița Isis, Madona egipteană, este „Fecioara Lumii”.

² O reprezentare comună în Evul Mediu, în mediile monastice, a spiritului tentației sexuale, ce datează de la Athanasius. Ar putea fi și o posibilă trimitere la Jacobus de Voragine, Legenda Aurea, unde Sfântului Antonie îi apare „spiritul concupiscentei” sub forma unui copil complet negru. Cartea lui Voragine este tradusă de William Caxton în 1483. Rustici C.M. găsește în Bacon mai multe posibile referințe la Voragine ca, de exemplu, în edițiile din 1612 și 1625 ale eseurilor, în eseu Despre ateism. Vezi Rustici C.M., „A source for the «Aethiop» in Francis Bacon’s New Atlantis”, Notes and Queries, 42 (1995) 366-367.

³ Bordelurile erau instituții bine reprezentate în Londra secolului al XVII-lea; despre unul din ele se spune că avea chiar și un șanț și fortificații, în maniera unui castel, pentru a rezista unui asalt al forțelor de ordine. Țările de Jos mai erau renumite, în această perioadă, pentru libertinismul lor sexual.

căsătoresc, o fac târziu, când tinerețea și puterea i-au părăsit¹. Iar când se căsătoresc, ce este căsătoria pentru ei decât un târg prin care caută alianțe, sau bani, sau reputație, și o slabă dorință, aproape indiferentă, pentru urmași? - nicidecum uniunea nupțială credincioasă dintre bărbat și femeie, așa cum a fost ea instituită la începuturi. Și este imposibil ca aceia care șiau irosit în asemenea măsură propria putere să își dorească copii în măsura în care o fac cei caști. Într-o căsătorie, ar fi acceptate aceste lucruri dacă ea s-ar baza doar pe necesitate, dar în realitate ele sunt unul dintre cele mai grave afronturi împotriva instituției căsătoriei.

Frecventarea locurilor de pierzanie sau a curtezanelor nu este mai aprig pedepsită în cazul celor căsătoriți decât în cazul burlacilor. Iar obiceiul depravat al travestirii sau plăcerea găsită în îmbrățișările prostituatelor, în care păcatul este transformat într-o artă, fac din căsătorie un lucru lipsit de atracție, o obligație sau un simplu tribut. Vă aud apărând căsătoria ca simplu mod de a evita păcatele mai mari precum avorturile, deflorarea virginelor, concupiscenta nenaturală și altele asemenea. Bensalemienii susțin însă că această teorie e revoltătoare. Numesc „Ofranda lui Lot” cea în care, pentru a-și salva oaspeții de păcat, gazda își oferă fiicele; însă susțin că folosul e prea mic. Viciile rămân aceleași și înfloresc pentru că concupiscenta nelegiuită este ca un cuptor; dacă oprești focul cu desăvârșire, se stinge. Dar ajunge cel mai slab curent de aer și focul se pornește vâlvătaie. Cât despre iubirea pederastă, nici nu vor să audă de așa ceva.

Și totuși, nu există prietenii mai credincioase și mai trainice decât în cele de aici. În concluzie, n-am auzit vreodată de vreo castitate care s-o egaleze pe cea a acestui popor. După cum spune una dintre zicalele lor cele mai populare: Cel care nu-și păstrează castitatea nu se cinstește pe sine. Și mai spun:

¹ Cazul lui Bacon însuși, care se căsătorește la peste 40 de ani cu o fată de 14.

Respectul de sine este, după religie, principala piedică în calea oricărui viciu¹.

Iar după ce spuse toate acestea, bunul evreu făcu o pauză. Eu, mult mai dornic să-l aud continuând decât să vorbesc eu însumi, dar considerând că este politicos să nu rămân complet tăcut în timpul acestei pauze, spusei doar:

Nu pot răspunde altfel decât i-a răspuns văduva din Sarepta lui Ilie²: că a venit pentru a ne reaminti păcatele - și că mărturisesc că dreapta-credință a Bensalemului este mai mare decât cea pe care o poți întâlni în Europa.

La cuvintele mele, el înclină capul, pentru a continua astfel:

Ei mai au o serie de legi înțelepte și minunate cu privire la căsătorie. Nu permit poligamia. Nu permit încheierea căsătoriei sau a vreunui contract preliminar la mai puțin de o lună de la prima întrevedere. Nu interzic căsătoria fără acordul părinților, însă o amendează reglementând moștenirea. Copiii proveninți din asemenea căsătorii nu au voie să primească mai mult de o treime din moștenirea părinților. Am citit o carte de pe la voi despre o republică imaginară, în care celor pe cale să devină un cuplu li se permitea, înaintea căsătoriei, să se vadă goi unul pe altul³. Acesta este un lucru care nu se practică pe aici. Bensalemienii au un mod mult mai civilizat de a trata această chestiune. În fiecare oraș, există câteva băi publice pe care le numesc băile lui Adam și ale Evei. Acolo se permite unuia dintre prietenii bărbatului și unei prietene a femeii să se vadă cu cei doi, îmbăindu-se dezbrăcați cu toții.

¹ Respectul de sine ca tratament pentru stăpânirea pasiunilor și eradicarea viciilor este un precept de bază în terapia stoică a pasiunilor și figurează în mai multe locuri în Epistolele lui Seneca.

² Vezi Luca 4, 26.

³ Thomas Morus, Utopia.

Și cum discutam noi toate acestea, am fost întrerupți de cineva care părea un mesager, într-o bogată tunică, și care vorbi cu evreul. Acesta se întoarse spre mine penru a spune: *Scuză-mă, sunt chemat degrabă!* În dimineața următoare mă vizită din nou, părând plin de veselie, și-mi spuse:

S-a trimis vorbă prin guvernatorul orașului că unul dintre Părinții Casei lui Solomon va fi aici peste șapte zile. N-am mai văzut pe nici unul dintre ei de zece ani. Sosirea lui a fost anunțată; motivul ei este însă secret. Dar vă pot asigura - pe tine și pe tovarășii tăi - că vă voi asigura un loc favorabil pentru a-i urmări intrarea în oraș.

I-am mulțumit, zicându-i că sunt mai mult decât încântat să aud astfel de noutăți. Și așa veni și ziua când acestea s-au întâmplat. Oaspetele așteptat era un om de vârstă și statură mijlocie, plăcut la înfățișare și arătând plin de compasiune pentru întreaga omenire. Era îmbrăcat într-o robă dintr-o frumoasă țesătură neagră, cu mâneci largi și cu o pelerină. Veșmântul de dedesubt era dintr-o pânză albă de in, lung până la pământ, încins cu o centură din același material ca și gulerul. Avea, de asemenea, niște mănuși foarte ciudate, bătute cu pietre prețioase, iar pantofii dintr-o catifea de culoarea piersicii. Gâtul îi era dezgolit până la umeri și avea o pălărie ca un coif sau ca o tichie spaniolă, iar părul castaniu îi ieșea în frumoase bucle de dedesubt. Avea barba rotundă și cam de aceeași culoare cu părul, poate ceva mai deschisă. Era purtat într-o trăsură bogată, fără roți, ca o lectică, dar cu doi cai la fiecare capăt, împodobiți cu catifea albastră cu broderii. De o parte și de alta a caleștii mergeau câte doi lachei în uniforme. Caleașca era în întregime din lemn de cedru suflat cu aur și împodobită cu cristal, pe capră având panouri decorate cu safire montate în aur, iar la spate decorată cu smaralde de Peru. Deasupra, pe mijloc, era un soare de aur, strălucitor, iar sus, în partea din față, un mic înger de aur cu

aripile întinse¹. Caleașca era acoperită cu un vâl albastru brodat cu aur. Înaintea ei mergeau cinzeci de servitori, toți tineri, în veșminte largi de satin alb, lungi până la genunchi, cu ciorapi de mătase albă, pantofi și pălării de catifea albastră, împodobite cu delicate pene multicolore, prinse de jur-împrejur, ca o panglică. După caleașcă veneau mai întâi doi bărbați, cu capul gol, îmbrăcați în rase de in până la pământ, încinși cu un brâu și purtând pantofi de catifea albastră. Unul ducea un crucifix, celălalt toiagul pastoral, niciunul făcut din metal, ci crucifixul din lemn de smirnă, iar toiagul pastoral din cedru. Nici în față și nici în spate nu erau călăreți, pentru a se evita dezordinea de orice fel. După caleașcă veneau toți oficialii și conducătorii principalelor bresle din oraș. Oaspetele ședea singur, pe bogate perne de pluș albastru, iar sub picioare avea covoare măiestre de mătase din diferite culori, asemenea celor persane, însă mult mai fine. Ținea o mână ridicată, de parcă ar fi binecuvântat în tăcere pe toată lumea. Mulțimea era minunat organizată; rareori am văzut o armată mai bine aliniată decât acești oameni. Ferestrele de la stradă nu erau aglomerate, ci oamenii stăteau în ele de parcă ar fi fost aranjați dinainte. Când spectacolul s-a terminat, evreul îmi spuse:

Nu voi mai fi în stare să mă ocup de voi cum aș fi vrut pentru că orașul m-a însărcinat să însoțesc această persoană importantă.

Însă după trei zile, apăru din nou, și spuse:

Sunteți niște oameni fericiți! Părintele Casei lui Solomon a aflat că sunteți aici și mi-a cerut să vă spun că vă va primi pe toți, iar cu unul dintre voi, la propria voastră alegere, este dispus să aibă chiar o conversație privată. A fixat pentru toate acestea ziua de poimăine. Iar pentru că vrea să vă dea și binecuvântarea sa, v-a chemat chiar în zori.

¹ Remarcați asemănarea dintre această reprezentare iconografică și frontispiciul volumului care conține Sylva Sylvarum și Noua Atlantidă.

Veni și momentul întâlnirii, iar tovarășii mei mă aleseră pe mine să-i reprezint la această importantă întâlnire. L-am găsit într-o cameră mare, bogat împodobită și presărată cu covoare, însă fără nici un însemn exterior al importanței sale. Ședea pe un jilț scund, bogat împodobit, sub un baldachin de satin albastru brodat. Era singur, cu excepția a doi paji, frumos îmbrăcați în alb, la dreapta și la stânga. Cât despre el, purta aceleași veșminte cu care-l văzuserăm mai devreme, însă, în locul robei avea acum doar o mantie și o pelerină din același material negru. Intrarăm și, așa cum ni se spusese, făcurăm o plecăciune adâncă. Când ne apropiarăm, se ridică, cu mâna neînмănușată și întinsă în față, într-o postură de binecuvântare. Iar noi ne oprirăm în fața lui și-i sărutarăm poalele veșmântului¹. Și cu acestea, ceilalți plecară și eu rămasei singur în fața lui. După care le spuse și pajilor să plece și mă rugă să mă așez alături și îmi vorbi astfel, în spaniolă:

Domnul să te binecuvânteze, fiul meu! Ți voi dăruia cea mai de preț comoară a mea. Voi împărtăși cu tine, din iubire pentru Dumnezeu și pentru oameni, secretul despre adevărata stare a Casei lui Solomon. Fiule, pentru a-ți face cunoscută adevărata organizare a Casei lui Solomon, voi vorbi astfel: ți voi dezvălui mai întâi care este scopul instituției noastre. Ți voi spune apoi ce instrumente și metode deținem pentru a ne duce misiunea până la capăt. În al treilea rând, ți voi dezvălui ce sarcini și misiuni au membrii frăției noastre. Și, în sfârșit, ți voi descrie regulile și riturile pe care le respectăm.

¹ Tippet; este piesa de îmbrăcăminte pe care o poartă preoții anglicani în timpul serviciului divin. Întreaga înfățișare a acestui preot îmbină ceva din rasa monahală cu elemente de bogăție și putere „episcopale”: mănuși cu inele și bijuterii, pantofi de catifea albastră etc.

Scopul instituției noastre este cunoașterea cauzelor și a mișcărilor nevăzute ale lucrurilor¹, lărgirea granițelor stăpânirii omenești, cu scopul îndeplinirii tuturor lucrurilor posibile².

Cât despre operații și instrumente, iată care sunt acestea. Avem peșteri mari și adânci, aflate la diferite adâncimi sub pământ: cele mai adânci, afundate la peste 600 de prăjini³. Unele dintre ele sunt săpate sub dealuri sau sub munți, astfel încât dacă măsoari înălțimea dealului și apoi pe cea a peșterii, unele dintre ele se află la peste trei mile sub nivelul solului. Am descoperit că înălțimea unui deal și adâncimea unei peșteri măsurată de la nivelul solului duc la același rezultat, ambele fiind la fel de îndepărtate de razele soarelui sau de aerul de la suprafață. Numim aceste peșteri „regiunile de jos” și le folosim pentru coagulări, solidificări, refrigerări și pentru conservarea corpurilor⁴. Le folosim de asemenea pentru imitarea minelor naturale și pentru producerea de metale noi, artificiale, prin compoziție, pornind de la materialele aflate astăzi în uz, care

¹ Se referă la mișcările secrete ale lucrurilor naturale. Ediția latină are et motuum, ac virtutum interiorum in Natura. Descoperirea acestor mișcări este pusă de Bacon la baza fizicii. Experimente care încearcă să descrie mișcările secrete ale lucrurilor găsim și în Sylva Sylvarum.

² Este și scopul declarat al cunoașterii în Valerius Terminus. În Noul Organon, adevăratul scop al cunoașterii este reînvestirea omului cu noi descoperiri și puteri LXXXI, WFB IV 79.

³ Fathom, circa 1,8 metri; un stânjen înseamnă aproximativ doi metri.

⁴ Conservarea prin frig este una dintre „invențiile” cele mai discutate în vremea lui Bacon, care este el însuși preocupat de astfel de experimente. Există o lungă discuție în literatură privind statutul descoperirilor și realizărilor prezentate de Bacon în ceea ce urmează. Unii autori susțin că găsim aici elementele primei utopii științifice, alții susțin că Bacon nu face decât să rezume ceea ce exista deja în timpul său, câteva dintre minunățiile prezentate în spațiul renașterii fascinat de mecanică de la curtea Angliei.

sunt lăsate acolo timp de mulți ani¹. Folosim aceste peșteri, de asemenea, și pentru un lucru care vi s-ar putea părea ciudat: tratarea multor boli sau prelungirea vieții în cazul unor sihaștri care aleg să trăiască aici și cărora li se pun la dispoziție toate cele trebuincioase. Și, într-adevăr, trăiesc foarte mult. Iar din asta avem și noi foarte multe lucruri de învățat.

Avem locuri în care îngropăm, în pământuri de diferite tipuri², tot felul de materiale, așa cum fac chinezii cu porțelanul³. Noi avem însă o varietate mult mai mare, iar unele din aceste materiale sunt mult mai fine. Avem și o serie de îngrășăminte pentru a face pământul mai rodnic.

¹ Teoria alchimică a formării metalelor este cea a unui proces vegetativ care are loc în adâncimile pământului și în care metalele mai puțin nobile se transformă gradual, de-a lungul veacurilor, în metale mai nobile. În final, toate metalele vor ajunge la stadiul de aur. Bacon pare să creadă încă în această teorie și își imaginează aici un mod de a o pune la lucru: crearea unui cadru în care omul să poată să urmărească creșterea și transformarea metalelor, imitând natura. Interesant este că atitudinea lui Bacon față de alchimie este extrem de ambiguă. Pe de-o parte, alchimia și alchimiștii sunt nu o dată exemple de impostură în scrierile lui Bacon. Alchimia este aproape la fel de nocivă pentru progresul cunoașterii ca și scolastica. Pe de altă parte, principalele critici aduse alchimiștilor se referă exclusiv la impostură și deci nu privesc arta alchimică în sine. Mai mult, atunci când este vorba despre experimente și rețete propriu-zise, Bacon tratează subiecte ca producerea aurului și argintului prin „maturarea” metalelor sau transmutația în general cu cea mai mare seriozitate. Astfel, în *Sylva Sylvarum*, Century IV, Bacon începe prin a critica opinia alchimiei „vulgare” după care toate metalele sunt destinate să se transforme mai devreme sau mai târziu în aur, însă elaborează o teorie similară a transformării metalelor și transmutației, după care, însă, există mai multe clase sau „serii” metalice (unele metale se transformă mai ușor în argint, altele în aur etc.).

² Latină: *Habemus etiam alias sepulturas corporum naturalium et materiarum, non in concavo aliquo, sed in ipsa terra contigua, ubi complura cementa condimus.* Spedding, Ellis, IV, 157.

³ Un călător francez, Henri de Feynes, relatează, în jurul anului 1615, că chinezii obțin porțelanul lor dintr-un lut special pe care îl țin îngropat o sută de ani; legenda e probabil de origine arabă. Vezi și *Sylva*, 784, 850.

Avem și turnuri înalte: cel mai înalt, de peste jumătate de milă; iar unele dintre ele sunt situate pe vârfurile munților, astfel încât cu avantajul suplimentar al înălțimii crestei, ajungem la cel puțin trei mile înălțime.

Numim aceste locuri regiunile de sus¹, iar pentru a da seama de ceea ce se află între aceste regiuni de sus și cele de jos, vorbim despre regiunea de mijloc. Folosim aceste turnuri, în funcție de situarea și înălțimea lor, pentru izolare, refrigerare, conservare, ca și pentru observarea diferitelor fenomene meteorologice, ca vânturile, ploaia, zăpada și grindina, precum și a meteorilor de foc². Iar în unele dintre turnuri locuiesc de asemenea sihaștri, pe care-i vizităm, uneori, pentru a le da instrucțiuni ce anume să observe.

Avem lacuri imense, atât sărate cât și dulci, pe care le folosim pentru creșterea peștilor și a păsărilor de baltă. Le folosim și ca loc de îngropare pentru diferite corpuri naturale pentru că observăm diferențele care există între corpurile îngropate în pământ, cele păstrate la aer, la suprafață, și cele păstrate în apă³. Avem și bazine, chiar și unele care transformă

¹ Bacon extinde aici cunoașterea umană asupra zonelor subterane și aeriene, adică „în sus” și „în jos”, extindere care se adaugă descoperirilor geografice realizate de circumnavigație.

² Aici Bacon păstrează definiția aristotelică a meteorilor: fenomene atmosferice sublunare, în categoria cărora intră ploaia, zăpada, curcubeul și „stelele căzătoare”. În universul aristotelic, așa-numitele „stele căzătoare” sau cometele nu pot fi cu adevărat stele pentru că universul este un cosmos ordonat, etern și neschimbător, în care stelele se află încrustate în niște sfere cristaline. În acest univers, meteorii și cometele sunt imposibili. Astfel că Aristotel și tradiția aristotelică a filosofiei naturale îi coboară în zona sublunară. Iată că Bacon păstrează această împărțire tradițională precum și, implicit, cosmologia aristotelică. De altfel, în domeniul cosmologiei, Bacon este anticopernican (vezi criticile la adresa lui Copernic din Noul Organon) și geocentrist. Despre cosmologia lui Bacon vezi Graham Rees, 1967, 1972, 1993.

³ Studiarea descompunerii, „corupției” corpurilor naturale în diferite medii este și ea un subiect discutat în Sylva Sylvarum, Century V.

apa sărată în apă dulce¹, în timp ce altele transformă apa dulce în apă sărată. Avem și niște stânci aflate în mijlocul mării sau câteva plaje pe țărmul insulei unde au loc acele lucrări pentru care este necesar aerul sau vaporii mării. Avem și răuri rapide sau cascade violente care ne servesc pentru studiul mișcărilor violente² și, de asemenea, mașini pentru multiplicarea și stăpânirea vânturilor, pe care le putem face să se miște după cum vrem noi³.

Tot așa, avem un mare număr de fântâni și izvoare artificiale, făcute prin imitarea celor naturale. Prin ele curge vitriol, sulf, oțel, cositor, cupru, nitru și alte minerale⁴. Avem și mici fântâni pe care le folosim pentru infuzarea lucrurilor, și unde apele se impregnează de puterea substanțelor mai repede

¹ Problema transformării apei sărate în apă dulce figurează chiar la începutul Sylva Sylvarum unde Bacon relatează o serie de observații și experimente în favoarea ideii că printr-un anumit procedeu de „filtrare”, apa mării ar putea fi făcută potabilă. Vezi Sylva Sylvarum, Century I, 1-2. Interesant este că nici unul dintre experimentele citate nu-i aparține lui Bacon și nu este nou. Primul este preluat din Aristotel, Prob. Sect. XXIII, 21 și 37, precum și din Hirtius De Bello Alexandrino, capitolele 8 și 9 (cf. Spedding, vol. II, p. 339, iar al doilea este preluat din Giovanni Batista Della Porta, Natural magic, XX, I.

² O nouă referire la vocabularul aristotelic. Pentru întreaga tradiție aristotelică, mișcarea este un termen generic care desemnează orice transformare/devenire, de la deplasarea unui obiect dintr-un loc în altul la creștere, generare sau corupție. Mișcărilor se pot petrece într-un sens care este conform cu „natura lucrurilor” sau într-un mod care contrazice natura intimă/esențele lucrurilor. Acestea sunt mișcărilor violente. În cazul mișcării locale (deplasării unor obiecte dintr-un loc în altul), mișcarea violentă este cea în care există un „motor” ce deplasează „mobilul”, care efectuează astfel o mișcare contrară celei „naturale”. Mișcărilor naturale ale obiectelor se leagă de o altă teorie aristotelică, cea a locurilor naturale.

³ Capacitatea de a stârni și controla vânturile și fenomenele meteorologice ne poate trimite cu gândul la furtuna de la început. Ea ar putea fi parte a unui scenariu; ar fi putut fi stârnită de bensalemieni pentru a aduce corabia cu străini pe țărmurile insulei.

⁴ Adică ape minerale, ape îmbogățite cu toate aceste metale sau elemente.

și mai bine decât în vase sau în containere¹. Iar printre toate aceste ape avem una pe care o numim Apa Paradisului și care este esențială pentru păstrarea sănătății și prelungirea vieții². Avem mari case spațioase în care imităm și demonstrăm fenomenele meteorologice: zăpada, grindina, ploaia, ploi artificiale cu alte substanțe decât apa, tunete, fulgere, precum și generarea corpurilor din aer; cum se întâmplă în cazul broaștelor, muștelor și al altora³.

Avem și diverse camere pe care le numim camere de sănătate și în care producem aerul pe care-l considerăm sănătos și potrivit pentru tratarea diferitelor boli, precum și pentru păstrarea sănătății.

Tot așa, avem frumoase băi, de cele mai diferite amestecuri, pentru tratarea bolilor și pentru refacerea corpului uman; iar altele pentru întărirea puterii tendoanelor, a părților vitale și a substanței și lichidelor din care este făcut.

Avem și o largă varietate de livezi și grădini la care ne preocupă mai puțin forma frumoasă, cât variațiile solului, corespunzătoare diferitelor tipuri de plante și pomi. În alte grădini, și mai spațioase, unde cultivăm fructe din care facem diferite genuri de băuturi, pe lângă de cele ale viei, practicăm de asemenea toate rezultatele încrucișării și altoirii, atât a copacilor

¹ Problema infuziilor și infuzării apare în mai multe locuri în Sylva. De exemplu, în IX 883, 884, este pusă pe seama atracției: sarea se dizolvă mai repede în apă de mare decât în apă dulce, susține Bacon, pentru că substanțele similare se atrag între ele.

² Pentru Bacon, ca și pentru mulți dintre contemporanii săi, aceasta era una dintre problemele centrale la filosofiei naturale. Preocuparea lui Bacon pentru găsirea de substanțe și medicamente care ajută la prelungirea vieții este dublată, în Sylva Sylvarum de experimente care încearcă să înțeleagă ce se întâmplă la granița dintre viață și moarte, ce se pierde atunci când un organism animal moare. Vezi Century VII, unde sunt adunate experimente care se ocupă de diferențele care există între animate și inanimate. Vezi și Historia Vitae et Mortis.

³ Referire la teoria generației spontanee din apă, aer sau pământ a insectelor, broaștelor etc.

sălbatici cât și a pomilor fructiferi și producem multe efecte minunate¹. Putem face, prin arta noastră, ca în aceste grădini pomii și florile să dea roade mai repede sau mai târziu decât perioadele lor obișnuite, sau să facă fructe într-un timp mult mai scurt decât cel natural². Facem ca toate aceste plante să crească mai mari decât în natură și tot așa, fructele lor să fie mult mai mari, mai dulci, sau de un gust diferit, cu aromă, formă sau culoare diferită de cea naturală³. Multe dintre aceste efecte le producem cu intenția de a le folosi apoi în medicină.

Putem face, de asemenea, ca anumite plante să crească din amestecuri de pământuri, fără să folosim semințe; și putem produce cele mai diverse plante, complet diferite de cele obișnuite. Sau putem face ca un copac, sau o plantă, să se transforme în alta.

Avem parcuri și țarcuri în care sunt ținute tot felul de animale și păsări, pe care le creștem nu numai pentru raritatea lor, ci și pentru disecții și experimente, astfel încât să putem înțelege ce poate funcționa prost în corpul oamenilor. Găsim astfel multe efecte stranii ca, de pildă, felul în care poate continua viața chiar și atunci când sunt îndepărtate părți din corp despre care credem că sunt vitale. Sau învierea unora care par moarte, și altele asemenea. Încercăm medicamentele ori otrăvurile pe ele, sau ne punem la încercare chirurgia sau medicina. Tot prin artă le facem să devină mai mari sau mai

¹ Vezi Sylva Sylvarum, Century V. Multe dintre observațiile și experimentele enumerate aici sunt luate din Della Porta.

² O categorie de astfel de observații și experimente este prezentată în Sylva Sylvarum, Century IV, drept experimente în care este vorba despre o „accelerare a timpului”. Bacon se referă la obținerea unor efecte „naturale” într-un timp mult mai scurt decât cel „natural”. În această categorie însă intră foarte multe tipuri de transformări, privind atât plantele și animalele, cât și metalele sau producerea celor mai diferite medicamente. Vezi Sylva Sylvarum, Century IV, 301.

³ În Sylva sunt descrise o serie de experimente care descriu uscarea fructelor, sau coacerea accelerată a merelor etc. O parte din aceste „experimente” și observații sunt preluate din Della Porta.

înalte decât altele din aceeași specie, sau, dimpotrivă, producem varietăți pitice cărora le oprim creșterea¹. Le facem să se înmulțească mai rapid sau, dimpotrivă, să devină sterpe și să nu se poată reproduce. Tot așa, le putem face foarte diferite în culoare, formă, acțiune sau în alte feluri. Găsim moduri de a produce încrucișări între specii, prin care am produs multe specii necunoscute, capabile să se reproducă și nu sterpe, așa cum susține opinia generală. Am produs o serie de specii de șerpi, viermi, muște, pești, prin putrefacție; iar dintre acestea, unele sunt asemănătoare, ca efect, cu creaturi mult mai avansate, animale sau păsări, sunt sexuate și se pot reproduce. Și nu obținem aceste efecte la întâmplare, ci știm dinainte ce trebuie să obținem și ce creaturi vor apărea astfel.

Avem, de asemenea, bazine speciale unde facem experimente pe pești, tot așa cum procedăm cu păsările sau animalele. Și tot astfel avem locuri speciale pentru generarea acelor viermi sau insecte care pot fi de folos, cum sunt - la voi - viermii de mătase² sau albinele.

Nu-ți voi mai reține atenția cu detalii despre berării, brutării sau bucătării în care producem diferite feluri de băutură, pâine sau bucate, rare și cu efecte aparte. Avem vinuri din struguri și băuturi din multe feluri de fructe, din grăunțe sau chiar din rădăcini; unele în amestec cu mierea, zahărul, mana sau fructe uscate și distilate, ca și din cele produse de secrețiile copacilor sau din pulpa trestiei. Și toate aceste băuturi sunt de vârste diferite, unele de până la patruzeci de ani. Avem și băuturi preparate cu diferite ierburi, sau rădăcini, sau mirodenii; ba

¹ Probabil o referință la arborii pitici japonezi (bonsai). Primele informații despre bonsai ajung în Europa la începutul secolului XVII, prin scrierile misionarilor portughezi din Japonia. În 1604, termenul este folosit mai întâi într-un dicționar japonez-portughez tipărit de misiunea iezuită de la Nagasaki. În același an, în cartea lui Pedro Chirino, *Relacion de las Islas Filipinas*, este descrisă cultivarea, de către imigranți chinezi, a unor ficuși pitici, pe suport de coral.

² În acea perioadă, centrul european al producției de mătase era la Lyon.

chiar și cu anumite tipuri de carne, albă sau roșie, adică băuturi care sunt astfel încât pot fi considerate în același timp băutură sau mâncare, astfel încât mulți, în special dintre cei bătrâni, își doresc să trăiască doar cu acestea, fără a mai mânca pâine sau carne. Mai presus de toate, însă, ne străduim să avem băuturi formate din particule foarte fine care se insinuează în corp, pentru a fi absorbite fără să agite sau să înțepe; în așa măsură încât dacă pui o picătură din ele pe dosul mâinii, aceasta va trece imediat prin palmă și va provoca un gust plăcut în gură. Avem de asemenea ape pe care le pregătim astfel încât să devină hrănitoare; excelente ca băuturi, foarte mulți folosindu-le exclusiv, în loc de apă. Facem pâini din diferite tipuri de semințe, rădăcini și sămburi; cu drojdie sau cu bucăți de carne sau pește uscat; cu cele mai diferite tipuri de umpluturi sau mirodenii. Unele produc foame, alte sunt atât de hrănitoare încât unii trăiesc doar cu ele, fără să mai aibă nevoie de carne, și au o viață chiar foarte îndelungată. Cât despre cărnuri, avem unele atât de prelucrate încât devin moi sau uscate, fără ca să se strice, încât simpla căldură a stomacului le transformă într-un chilis la fel de hrănitor ca cel produs prin fierberea cărnii proaspete. Avem cărnuri, pâini sau băuturi care le permit oamenilor să postească vreme îndelungată după ce le mănâncă; și altele, care produc întărirea cărnii celor care le mănâncă, mărind rezistența organismului.

Avem prăvălii și locuri unde se distribuie medicamente¹. E ușor de imaginat că, având o asemenea varietate de plante și creaturi vii, mult mai multe decât aveți voi în Europa (pentru că știm prea bine ce se găsește la voi), substanțele, medicamentele și ingredientele folosite în medicină trebuie să existe, de asemenea, într-o mare varietate. Și acestea sunt de diverse vârste și de diverse grade de fermentație. Cât despre pregătirea lor, avem nu numai o metodă minunată de distilare și separare, în special cu ajutorul încălzirii moderate și filtrării repetate prin

¹ În 1617 apare prima breaslă a farmaciștilor din Londra.

tot felul de materiale, prin drojdie sau prin alte substanțe, ci avem și rețete precise de producere și compunere în care toate substanțele se amestecă atât de perfect încât par aproape substanțe simple, așa cum le-a făcut natura.

Avem și o serie de arte mecanice care la voi nu există; și produsele obținute cu ajutorul lor: hârtie, in, mătase și alte țesături; lucrături din pene strălucitoare; vopsele minunate și multe altele; sau prăvălii potrivite, atât pentru cele care nu sunt puse la îndemâna celor de jos, cât și pentru cele care sunt pentru tot omul. Află că multe dintre lucrurile pe care ți le-am expus au ajuns să fie folosite în întreg regatul; însă, chiar dacă au rezultat din invențiile noastre, încă le folosim drept model și ca sursă.

Avem și furnale, o mare diversitate, capabile să întrețină cele mai diferite călduri: aspre și rapide, puternice și constante; molcome și temperate, reduse și liniștite, uscate sau umede, și așa mai departe¹. Dar peste toate avem călduri care le imită pe acelea ale Soarelui sau ale corpurilor cerești, capabile să treacă prin mai multe substanțe sau sfere (ca să zicem așa), să progreseze și să se întoarcă, producând efecte minunate. Avem călduri care le imită pe cele ale excrementelor animale, ale pântecelor sau mațelor creaturilor vii, ale sângelui sau ale corpurilor, ale fânului sau ierburilor umede, ale varului nestins și multe altele asemenea. Avem și instrumente care pot genera căldură pornind doar de la mișcare. Și mai departe, avem locuri în care expunem lucruri la acțiunea soarelui, sau alte locuri, sub pământ, unde natura sau arta produc căldură de alte feluri. Folosim toate aceste tipuri de căldură, în funcție de natura operației pe care o urmărim.

¹ În *Sylva Sylvarum* Bacon sugerează că motivul principal pentru care alchimiștii au eșuat în transmutarea argintului sau a cuprului în aur nu este teoretic, ci practic: nu au reușit să construiască furnale care să reproducă căldura naturală, cea prin intermediul căreia, în interiorul Pământului, se produce transmutația metalelor.

Avem case ale perspectivei, unde facem demonstrații cu cele mai diferite tipuri de lumină sau radiație, de toate culorile. Putem produce cele mai diferite culori pornind de la lucruri colorate sau transparente - și nu în curcubee, cum sunt obținute în prisme sau pietre prețioase, ci cu totul separate unele de altele. Reprezentăm, de asemenea, toate multiplicările luminii, pe care le putem duce la distanțe foarte mari și putem să le facem atât de precise încât să putem discerne linii sau puncte extrem de mici. Tot așa, toate colorațiile luminii; toate iluziile și înșelătoriile vederii, în figuri, mărimi, mișcări și culori; toate demonstrațiile posibile cu umbre. Am găsit mai multe metode, încă necunoscute pentru voi, de a produce lumină direct din diferite corpuri. Am găsit mijlocul de a vedea obiecte foarte îndepărtate, în ceruri sau în locuri aflate departe, pe Pământ. Putem reprezenta lucrurile apropiate ca fiind depărtate și pe cele îndepărtate ca fiind extrem de apropiate, producând distanțe înșelătoare. Avem ajutoare pentru vedere; cu mult mai bune decât ochelarii sau lentilele în uz. Avem lentile și mijloace de a vedea perfect și distinct corpurile minuscule: culorile și formele insectelor mici sau ale viermilor, imperfecțiunile și crăpăturile din pietrele prețioase, care nu pot fi văzute altminteri. Putem face observații asupra urinei și a sângelui pe care nu le-a mai făcut nimeni. Știm produce curcubee artificiale, halouri și cercuri de lumină. Putem reprezenta toate felurile de reflexii, refracții, multiplicări ale razelor vizuale venite de la obiecte.

Avem și pietre prețioase de tot felul, unele dintre ele de o mare frumusețe, despre care nu știți nimic; cristaluri, de asemenea, și sticle dintre cele mai diferite. Iar printre ele, metale vitrificate sau alte materiale în afara celor din care produceți voi sticla. Avem un număr de fosile și minerale imperfecte, dintre cele care nu există la voi. Sau magneți cu proprietăți extraordinare, precum și alte pietre rare, atât naturale cât și artificiale.

Avem case ale sunetelor unde practicăm și experimentăm toate sunetele cunoscute și generarea acestora. Avem armonii de care voi n-ați auzit, și sferturi de sunete, sau diviziuni chiar

mai mici¹. Avem diferite instrumente muzicale despre care voi nu știți nimic, unele cu sunete mai frumoase decât v-ați putea imagina, sau clopote rafinate și agreabile. Transformăm sunetele slabe în unele puternice și grave, iar pe cele puternice, ca mărunte și ascuțite; putem reproduce diferite tremolo-uri și triluri ale sunetelor, din sunete originale întregi. Putem reprezenta și imita toate sunetele articulate sau toate literele, ca și vocile și sunetele emise de animale sau păsări. Avem niște dispozitive care puse la ureche îmbunătățesc auzul, ca și diferite și stranii ecouri artificiale, reflectând vocea de foarte multe ori, de parcă s-ar juca cu ea; unele îți aduc vocea înapoi chiar mai tare decât fusese inițial, unele o fac mai ascuțită, altele mai adâncă. Unele reușesc chiar să reproducă o voce diferită în sunetele pe care le scoate, sau în articularea sunetelor emise. Avem metode de a transmite sunete prin țevi sau tuburi de lemn, la distanțe și pe trasee din cele mai ciudate².

Avem și case de parfumuri, unde ne întrecem și în experimentarea gustului. Multiplicăm mirosurile, ceea ce poate părea ciudat. Imităm mirosurile, sau facem ca unele să se transforme în altele. Reușim să creăm imitații atât de bune încât înșelăm simțurile oricărui om. Iar în interiorul acestor case există altele, dedicate cofeturilor, unde fabricăm alimente dulci, uscate sau umede, și diferite vinuri, lapte cu arome, borș sau fierturi dintre cele mai diferite.

Avem și case ale mecanicii, unde pregătim mașinile și instrumentele pentru toate tipurile de mișcări. Aici imităm și învățăm să facem mișcări mai rapide decât cele cunoscute de voi, mai rapide decât cele ale muschetelor voastre sau decât ale mașinilor pe care le știți. Și încercăm să le facem să se multiplice

¹ Sylva Sylvarum, Century II, conține o adevărată teorie a muzicii centrată pe „percepția naturală” a sunetelor muzicale și pe o serie de observații și ipoteze privind propagarea sunetelor.

² Aici Bacon nu face decât să rezume experimentele și observațiile din Century II și Century III din Sylva Sylvarum privind propagarea, amplificarea, modificarea, imitarea sunetelor și așa mai departe.

mai ușor, și cu mai puțin efort, cu ajutorul roților sau prin alte metode. Sau să le facem mai puternice și mai violente decât cele pe care le cunoașteți voi; mai puternice decât cel mai puternic tun sau basili¹. Fabricăm, de asemenea, instrumente de război și mașini de toate felurile, noi amestecuri de praf de pușcă, focuri arzând în apă și imposibil de stins. Sau artificii variate, atât pentru plăcere, cât și pentru folosință. Imităm zborul păsărilor și putem zbura în aer; avem corăbii și ambarcațiuni pentru mers sub apă, în adâncul mărilor și, de asemenea, costume speciale pentru înotat sub apă². Avem tot felul de ceasuri curioase și alte astfel de mișcări repetitive, precum și anumite mișcări perpetue. Imităm, de asemenea, mișcările creaturilor vii, oameni, animale, păsări, pești sau șerpi. Avem și alte mecanisme, foarte variate, remarcabile prin regularitate, finețe și subtilitate.

Avem și o casă a matematicii, unde sunt reprezentate toate instrumentele, geometrice ca și astronomice, realizate cu mare măiestrie. Sau case de păcălire a simțurilor, unde reprezentăm toate scamatoriile și iluziile, falsele apariții, imposturile de tot felul și le expunem falsitatea. Vă gândiți, probabil, că având atâtea lucruri naturale care provoacă admirația ne-ar fi ușor să provocăm înșelătorii ale simțurilor într-o lume de obiecte individuale, dacă le-am deghiza puțin pe acestea și le vom face să apară mai miraculoase decât sunt. Însă noi urâm orice minciună sau impostură; în asemenea măsură încât le-am interzis tovarășilor noștri, sub pedeapsa discreditării și a amendării, să prezinte lucrurile înfrumusețându-le, sau vreo

¹ Tun mare de bronz, care arunca un proiectil de circa 200 de livre. Multe tipuri de tunuri, în epocă, erau denumite în funcție de specii de reptile.

² Mașina de umblat sub apă este un subiect discutat la curtea lui Iacob I și face parte dintre invențiile lui Cornelius Drebel.

operă naturală altfel decât în simplitatea ei, evitând orice pretenție de ciudățenie¹.

Acestea sunt, fiul meu, bogățiile Casei lui Solomon.

Iar cât despre activitățile și funcțiile fraților noștri, avem doisprezece care călătoresc în țări străine, luând numele altor nații (pentru că pe al nostru îl ascundem) și ne aduc cărți, rezumate ale acestora, modelele experimente făcute în alte părți. Îi numim Negustori de lumină. Alți trei colecționează experimentele pe care le găsesc prin cărți. Aceștia se numesc prăduitori. Alți trei colecționează experimente care provin din artele mecanice ca și din științele liberale, sau din acele practici care n-au fost încă transformate în arte. Îi numim pe aceștia oameni ai misterelor². Avem trei care încearcă noi experimente - cele pe care le consideră bune. Se numesc pionieri sau mineri. Alți trei organizează experimentele obținute de ceilalți pe capitole și în tabele, pentru a facilita înțelegerea și obținerea de observații și axiome pornind de la acestea. Îi numim compilatori³. Alți trei se apleacă asupra experimentelor celorlalți și se îndeletnicesc cu obținerea, pornind de la ele, de foloase practice, în beneficiul omului, al vieții și al cunoașterii, atât a operațiilor cât și a demonstrării cauzelor, metodelor de predicție naturale, descoperire a virtuților corpurilor, sau a părților lor ascunse. Îi numim înzestrători sau binefăcători.

Apoi, după ce ne-am consultat îndelung cu toții, după multe întruniri în care am analizat munca noastră trecută și colecțiile pe care le-am adunat, am stabilit trei persoane care să se ocupe de ele și să obțină, pornind de la acestea, noi experimente,

¹ Aici Bacon pare să trimită la mai vechile lui critici la adresa alchimiștilor și a suporterilor lui Paracelsus. Pe de altă parte, acest pasaj stabilește ceea ce va deveni o regulă metodologică de bază în Societatea Regală în a doua parte a secolului al XVII-lea.

² În traducere aceștia se numesc Venatores, vânători. Scopul lor este să studieze misterele meșteșugurilor și să adune experimente pornind de la ce se vede, așa cum vânătorul adulmecă urmele. Vezi și Eamon W, *Science and the Secrets of Nature*, Princeton University Press, 1996.

³ Vezi *Novum Organum*, II.

capabile să arunce o nouă lumină¹, de a pătrunde mai adânc în natură decât cele de până acum. Aceștia se numesc lămpile.

Avem alți trei care execută experimentele propuse și raportează rezultatul, iar pe aceștia îi numim inoculatori. În sfârșit, avem alți trei care, pornind de la aceste experimente, construiesc observații generale, axiome și aforisme². Aceștia se numesc interpreți ai naturii.

Avem de asemenea, cum e de așteptat, novici și ucenici, pe care toți cei pe care i-am amintit nu se sfîesc să-i folosească; precum și mare număr de servitori și asistenți, bărbați sau femei. Și avem, de asemenea, întruniri, în care hotărâm care dintre invențiile și experiențele pe care le-am descoperit sunt făcute publice și care sunt ținute secrete. Toți depunem un jurământ de păstrare a secretului, pentru a ține ascunse acele lucruri despre care credem că trebuie să rămână secrete, deși unele dintre acestea le revelăm uneori Statului, iar altele nu.³

Cât despre ceremonii și rituri: avem două minunate și foarte lungi galerii. Într-una din ele ținem modele și mostre din cele mai rare și mai remarcabile invenții; în cealaltă, statui ale tuturor inventatorilor importanți. Avem acolo statuia lui Columb al vostru, cel care a descoperit Indiile de Vest, a inventatorului corăbiilor, a călugărului vostru care a inventat artileria și praful de pușcă⁴; a inventatorului muzicii, a inventatorului literelor, a inventatorului tiparului, a inventatorului observațiilor astronomice, a inventatorului prelucrării metalelor, a

¹ Of a higher light - vezi împărțirea între experiments of lights and experiments of fruits (printre altele, în prima carte a *Novum Organum*) - primele se adresează înțelegerii, celelalte obțin rezultate practice sau folositoare.

² Traducerea adaugă aici: *Quod faciunt non nisi consultatione et colloquiis prius habitis cum sociis universis.*

³ Varianta latină: *Etsi nonnulla ex iis, cum consensu, interdum Regi aut Senatui revelemus: alia autem omnino intra notitiam nostram cohibemus.*

⁴ Se referă la Roger Bacon, cel care, conform tradiției, ar fi inventat praful de pușcă.

inventatorului sticlei, a inventatorului mătăsii, vinului, porumbului și al pâinii, a inventatorului zaharicalelor și a altora, după tradiții mai sigure decât cele care s-au transmis la voi. Apoi, avem foarte mulți inventatori de-ai noștri, ai unor lucrări minunate pe care, cum tu nu le-ai văzut niciodată, ar fi prea dificil să ți le descriu. În plus, ai putea reține eronat toate aceste lungi descrieri. Ori de câte ori cineva inventează ceva de valoare, ridicăm o statuie inventatorului și-l răsplătim cu o recompensă onorabilă. Unele dintre statui sunt din cupru, altele din marmură sau din bazalt; unele din cedru sau din alte esențe speciale de lemn, decorat și înfrumusețat, altele din fier, argint și chiar din aur.

Avem anumite imnuri și ceremonii zilnice, prin care aducem laude și mulțumiri lui Dumnezeu pentru minunatele sale creații; și diferite rugăciuni în care-i implorăm ajutorul și binecuvântarea pentru inspirarea lucrărilor noastre și pentru transformarea lor în lucruri de folos și de mare curăție.

În sfârșit, întreprindem călătorii și vizite în principalele orașe ale regatului nostru unde, după cum considerăm potrivit, facem cunoscute acele invenții noi și profitabile care ni se par nimerite. Predicăm și interpretăm semnele divine care anunță boli, ciume, invazii de creaturi periculoase, foamete, furtuni, cutremure, inundații, comete, temperaturi neobișnuite și diferite alte lucruri. De asemenea, dăm sfaturi poporului ce să facă pentru prevenirea sau remedierea lor.

Și după ce spuse toate acestea, se ridică. Iar eu, cum fusesem învățat, ingenuncheai în fața lui. Își puse mâna dreaptă pe capul meu, spunând:

Dumnezeu să te binecuvânteze, fiul meu, și Dumnezeu să binecuvânteze povestea pe care ți-am spus-o. Ți dau dezlegare s-o publici, pentru binele altor națiuni. Pentru că, iată, suntem aici în sânul lui Dumnezeu, un pământ necunoscut.

Și cu acestea mă părăsi, dăruindu-ne, mie și tovarășilor mei, o sumă valorând aproximativ două mii de ducați, cu generozitatea pe care o dovedesc ei cu orice ocazie.

[RESTUL NU A FOST TERMINAT.]

BIBLIOGRAFIE ORIENTATIVĂ

EDIȚII

Ediții de secol XVII

În secolul al XVII-lea apar mai multe ediții de opere baconiene mai mult sau mai puțin complete. Unele sunt mai degrabă mici colecții de scrieri postume, alte sunt ediții masive cuprinzând atât manuscrise nepublicate cât și opere deja publicate. Dintre primele ediții de după moartea lui Bacon merită amintită cea realizată de William Rawley, în 1629, conținând mai ales scrisori și câteva tratate istorice, politice sau teologice neterminate. Mai impozantă este cea realizată de Isaac Gruter *Francisci Baconi de Verulamio Scripta in Naturali et Universali Philosophia*, Elzevir, Amsterdam, 1653. Ea cuprinde *Cogitata et Visa*, *Descriptio Globi Intellectualis*, *Thema Coeli*, *De Fluxu et Refluxu Maris*, *De Principiis atque Originibus secundum Fabulas Cupidinis et Coeli*, *Indicia Vera de Interpretatione Naturae* (prefața la *Noul Organon* din 1620), *Partis Instaurationis secundae delineatio at argumentum*, *Phaenomena Universi sive Historia Naturalis et experimentalis ad condendam Philosophiam* (o prefață scrisă pentru partea a III-a a *Instaurationis Magnae* și un fel de rudiment al *Historiae Densae et Rarae*), *Scala Intellectus sive Filum Labyrinthi* (prefața la partea a IV-a din *Instaurationis Magna*), *Prodromi sive Anticipationes Philosophiae Secundae* (prefața la partea a V-a din *Instaurationis Magna*), *Cogitationes de Natura Rerum*, *Filum Labyrinthi sive Inquisitio legitime de Motu*, *De Interpretatione Naturae Sententiae* și alte câteva scrieri deja publicate (culegerea de aforisme). Următoarea ediție este cea publicată de Rawley în 1657, în engleză sub titlul *Resuscitatio or bringing into publick light several pieces of the works civil, historical, philosophical and theological, hitherto sleeping*, Londra, 1657 (reeditată în 1661). Volumul conține biografia lui Bacon scrisă de Rawley și o listă cu toate scrierile sale, publicate sau rămase în manuscris. Dacă volumul lui Rawley

se concentrează asupra scrierilor politice, teologice și filosofice, un alt volum de scrieri baconiene apărut în engleză conține în principal scrierile lui Bacon care au de-a face cu experimentele și filosofia experimentală. Așa este Baconiana or Certain Genuine Remains of Sir Francis Bacon, Baron of Verulam, and Viscount of St. Albans, in arguments Civil and Moral, Natural, Medical, Theological and Bibliographical, Londra, 1640 (o ediție populară care este retipărită de câteva ori până la sfârșitul secolului). Alte ediții de secol XVII sunt Opera Omnia, Leipzig, 1694 și o ediție latină a scrierilor istorice și politice apărută tot la Amsterdam în 1695.

Noua Atlantidă apare în secolul al XVII-lea în principal în două forme: legată împreună cu *Sylva Sylvarum* și în volumele de opere istorico-politice, ca de exemplu în ediția latină din 1638, *Operum moralium et civilium*, retipărită de mai multe ori pe parcursul secolului, sau în ediția engleză *Resuscitatio*, apărută în 1657. Ca text independent, prima ediție este cea din tipărită la Londra, în 1657 (se reeditează în 1658, 1659, 1660). Dacă e să ne luăm după numărul de ediții, de departe cea mai populară este varianta volumului „mixt” care cuprinde *Sylva Sylvarum* și *Noua Atlantidă* (în această ordine). Ediții ale acestui volum apar la Londra în 1627, 1629, 1635, 1638, iar după 1640 până la sfârșitul secolului apar peste 14 ediții.

Merită semnalate de asemenea câteva traduceri: Bacon este tradus în Franța, în special, începând cu 1619 (*Eseuri, De Sapientia Veterum*) și în Italia, tot în prima parte a secolului al XVII-lea. *Sylva Sylvarum* și *Noua Atlantidă* apar la Paris în 1631 în traducerea lui Pierre Amboise, însoțite de un *Discours sur la Vie de M. Bacon*.

În Italia, în prima parte a secolului al XVII-lea apar mai multe ediții ale *Eseurilor* și ale micului tratat *Despre înțelepciunea anticilor*. Prima dintre acestea este *Saggi morali del Signoro Francesco Bacono, cavagliero Inglese, gran Cancelliere d'Ingliterra. Con un'altro suo trattato Della sapienzia degli antichi*, 1617, cu o dedicație către ducele Toscani.

Ediții moderne

Până de curând, ediția standard a operelor complete era monumentală *The Complete Works of Francis Bacon*, editată de James Spedding, Douglas Heath și R.L. Ellis între 1858 și 1874 (în 14 volume, dintre care 7 de corespondență). În prezent, Graham Rees coordonează comitetul de editare a unor noi opere complete, *The Oxford Francis Bacon* din care au apărut până în prezent 5 volume.

BIBLIOGRAFIE PRIMARĂ

- Burton R., *The Anatomy of Melancholy*, (Londra, 1668)
- Comenius J.A., *A patterne of universal knowledge*, (Londra, 1651)
- Comenius J. A., *Naturall Philosophie Reformed by Divine Light*, (Londra, 1651)
- Cowley A., *A Proposition for the Advancement of Learning*, (Londra, 1661).
- Dury J., *The Reformed Librarie Keeper with a suplement to the Reformed School as subordinate to Colleges in Universities*, (Londra, 1650)
- Evelyn J., *Intructions concerning Erecting a Library*, (Londra, 1661)
- Hartlib S., *Considerations tending to the Happy Accomplishment of England's Reformation in Church and State*, (Londra, 1647).
- Hartlib S., *A Description of the Famous Kingdome of Macaria*, (Londra, 1641)

Continuări ale Noii Atlantide

Heyrick T., *The New Atlantis a poem in three books*, (Londra, 1687)

H.R. Esquire, *New Atlantis. Begun by the Lord Verulam, Viscount of St. Albans and continued by R.H. Esquire*, (Londra, 1660)

Glanvill J., *Anti-fanatical Religion and Free Philosophy. In a Continuation of New Atlantis, in Essays on Several Important Subjects on Philosophy and Religion*, (Londra, 1676).

BIBLIOGRAFIE SECUNDARĂ

Biografii

Există foarte multe biografii ale lui Francis Bacon, de la *The life of the Right Honourable Francis Bacon*, publicată de Rawley în 1657 și până în prezent. Printre cele mai recente și construite pe documente dintre care multe inedite Lisa Jardine, Alan Stewart, *Hostage to Fortune. The Troubled Life of Francis Bacon*, New York, 1998. Deși nu este o biografie, relativ recenta monografie a lui Perez Zagorin reușește să îmbine avantajele unei biografii cu cele ale unei monografii care încearcă să integreze diferitele aspecte ale personalității și operei lui Bacon într-un tot unitar. Zagorin P., *Francis Bacon*, (Princeton, 1998).

Monografii

Din foarte multe monografii consacrate scrierilor baconiene merită consemnate câteva dintre cele care, mai recent sau mai puțin recent, au redeschis direcții de cercetare interesante. Așa este, de exemplu, Brian Vickers, *Francis Bacon and the Renaissance Prose*, Cambridge, 1968. Vickers lansează studiul prozei lui Bacon în care vede elementul comun din spatele marelui proiect de reformă a cunoașterii. Pentru Vickers, unitatea acestuia este mai cu seamă retorică. Marea Instaurare este în primul rând o încercare de a convinge „publicul cultivat” că o asemenea reformă este posibilă. Dintr-o perspectivă oarecum similară, studiul limbajului și a mecanismelor de persuasiune pe care le pune Bacon în slujba „științei” și a comunității științifice avute în vedere, o monografie mai recentă insistă asupra rolului esențial pe care îl are idealul unei comunități filosofice pentru agregarea proiectului baconian. J.E. Leary, *Francis Bacon and the Politics of Science*, Ames, Iowa State University Press, 1994. Mai recent, Julian Martin reinterpretează miza proiectului baconian de reformă a cunoașterii ca fiind fundamentat pe interesele juridice și politice ale lui Francis Bacon care viza în primul rând o reformă a legilor Angliei. Julian Martin, *Francis Bacon, the State and the Reform of Natural Philosophy*, Cambridge, 1992. Pe aceeași linie de interpretare, însă insistând mai mult asupra aspectelor politice decât a celor juridice este Stephen Gaukroger, *Francis Bacon and the Transformation of Early Modern Philosophy*, Cambridge, 2001.

Recent, a apărut un interes sporit pentru relația dintre religie și filozofie în gândirea lui Francis Bacon, pentru cercul filosofic și teologic în care au fost scrise diferitele părți ale proiectului marii instaurări și pentru atitudinea lui Bacon față de problemele teologice ale zilei (în special apariția

„puritanismului”). Așa este, de exemplu, McKnight S., *The Religious Foundations of Francis Bacon's Thought*, (Missouri, 2006).

STUDII

Proiectul *Marii Instaurări* și structura sistemului baconian

- Peltonen M., „Politics and Science: Francis Bacon and the True Greatness of States”, *The Historical Journal* 35 (1992) 279-305.
- Rees G., „Reflections on the Reputation of Francis Bacon’s Philosophy”, *Huntington Library Quarterly* 65 (2002) 379-394.
- Rees G., „Atomism and «subtlety» in Francis Bacon’s philosophy”, in *Annals of Science*, 37 (1980) 549-571.
- Vickers B., „Francis Bacon and the Progress of Knowledge”, *Journal of the History of Ideas* 53 (1992) 495-518.
- Whitney C. „Francis Bacon’s *Instauratio*: Dominion of and over Humanity”, *Journal of the History of Ideas* 50 (1989) 371-390

Teoria cunoașterii

- Zagorin P., „Francis Bacon’s concept of objectivity and the idols of the mind”, *The British Journal for the History of Science* 34 (2001) 379-393
- Hattaway M., „Bacon and «Knowledge Broken»: Limits for Scientific Method”, *Journal of the History of Ideas*, 39 (1978) 183-197
- Horton M. „Bacon and «Knowledge Broken»: An Answer to Michael Hattaway”, *Journal of the History of Ideas* 43 (1982) 487-504

Filosofia experimentală și locul ei printre domeniile cunoașterii

- Anstey P., „Locke, Bacon and Natural History”, *Early Science and Medicine* 7 (2002) 65-92
- Rees G., „An unpublished manuscript by Francis Bacon: *Sylva Sylvarum* drafts and other working notes”, *Annals of Science* 38 (1981) 377-412
- Yeo R., „Between Memory and Paperbooks: Baconianism and Natural History in Seventeenth-century England”, *History of Science*, 45 (2007) 1-46

Comunitatea intelectuală. Bacon și societățile științifice ale secolului al XVII-lea

- Jalobeanu D., „The politics of science and the origins of modernity: Building consensus in the Early Royal Society”, *Zeitsprunge, Forschungen zur Fruher Neuzeit*, Frankfurt am Main, 2006
- Jalobeanu D., „Bacon’s Brotherhood and its classical sources: producing and communicating knowledge in the project of Great Instauration”, în Engel G., Zittel C., editori, *Francis Bacon and the birth of technology, Interactions* (Brill, 2007)
- Kahn D., „The Rosicrucian Hoax in France (1623-24)”, în Newman W.R., Grafton A., *Secrets of Nature. Astrology and Alchemy in Early Modern Europe*, (MIT Press, 2001) 235-345
- Lynch W., *Solomon’s Child: Method in Early Society of London*, (New York, 2001)
- Lynch W. „A society of Baconians?: The collective development of Bacon’s method in Royal Society of London”, în Solomon J., Martin Gimelli C., *Francis Bacon and the Refiguring of Early Modern Thought*, (Londra, 2006) 173-203
- Purver M., *The Royal Society: Concept and Creation*, (Londra, 1967)

Intelectul uman și bolile lui

- Muntersbjorn, M., „Francis Bacon’s Philosophy of Science: machina intellectus and forma indita”, *Philosophy of Science* 70 (2003) 1137-1148.
- Wallace K., *Francis Bacon on the Nature of Man: The Faculties of the Man’s Soul*, University of Illinois Press, 1967

Imaginație și limbaj

- Butler T., „Bacon and the Politics of Prudential Imagination”,
Studies in English Literature 46 (2006) 93-111
- Cocking J.M., „Bacon’s view of imagination”, în Fattori M., (ed.),
Francis Bacon. Terminologia e fortuna nel XVII secolo (Roma, 1984) 43-59
- Manzo S.A., „Holy Writ, Mythology, and the Foundations of
Francis Bacon’s Principle of the Constancy of
Matter”, *Early Science and Medicine* 4 (1999) 114-
126
- Park K., „Bacon’s «Enchanted Glass»”, *Isis* 75 (1984) 290-302
- Schuler R. M., „Francis Bacon and Scientific Poetry”,
Transactions of the American Philosophical Society,
82 (1992) 1-65.

Noua Atlantidă

- Aughterson K., „The Waking Vision»: Reference in the *New Atlantis*”, *Renaissance Quarterly* 45 (1992) 119-139
- Colie R., „Cornelis Drebbel or Salomon de Caus: two Jacobean models for Salomon’s House”, *Huntington Library Quarterly* 18 (1954) 245-260.
- Coffey D., „As in a theater»: scientific spectacle in Bacon’s *New Atlantis*”, *Science as Culture* 13 (2004) 259-290
- Dickson D.R., *The Tessera of Antilia. Utopian Brotherhoods and Secret Societies in the Early Seventeenth Century*, Brill (Leiden, 1998)
- Hutton S., „Persuasions to Science: Baconian rhetoric and the New Atlantis”, in Pierce B., (ed.), *Francis Bacon’s New Atlantis: New Interdisciplinary Essays*, (Manchester, 2002) 48-59
- Kendrick C., „The Imperial Laboratory: Discovering Forms in Bacon’s *New Atlantis*”, *English Literary History* 79 (2003) 1021-1042
- Popelard M., „Voyages et utopie scientifique dans *La nouvelle Atlantide* de Bacon”, *Etudes Epistémè*, 10 (2006) 3-24
- Renaker D., „A Miracle of Engineering: The Conversion of Bensalem in Bacon’s *New Atlantis*”, *Studies in Philology* 87 (1990) 181-193
- Rustici C.M., „A source for the «Aethiop» in Francis Bacon’s *New Atlantis*”, *Notes and Queries*, 42 (1995) 366-367
- Spitz D., „Bacon’s *New Atlantis*: A Reinterpretation”, *Midwest Journal of Political Science* 4 (1960) 52-61
- Weinberger J., „Science and Rule in Bacon’s Utopia: An Introduction to the reading of the *New Atlantis*”,

The American Political Science Review 70 (1976)
865-885

- Weinberger J., „Francis Bacon and the Unity of Knowledge: Reason and Revelation”, in Solomon J., Martin Gimelli C., *Francis Bacon and the Refiguring of Early Modern Thought*, (Londra, 2005) 109-128
- Whitney C., „Merchants of Light: Science as Colonization in the *New Atlantis*”, in Sessions W.A., *Francis Bacon's Legacy of Texts*, (New York, 1990)